

Siyasetname Hüviyetinde Bir Esaretname*

Belkıs ALTUNIŞ GÜRSOY**

ÖZ

Bu eser; Süleyman adlı bir Osmanlı yeniçerisinin Fransa ile ilgili izlenimlerini ihtiva eder. Süleyman, Uyvar Kalesi'nin elden çıkışı sırasında Macarlara esir düşer. Macar beyzadeleri onu savaşı seyretmek için orada bulunan bir Fransız mimara hediye ederler. Bu vesileyle Fransa'ya götürülen ve bu ülkede esir kalan Süleyman, efendisi mimarla birlikte devamlı dolaşarak, sıradan insanların girip çıkamayacağı birçok yeri görür. Bu esir yeniçeri, sekiz senelik bir sürenin sonunda kendi isteğiyle ülkesi Mısır'a geri döner. Mısır'da döneminin ileri gelenlerinin bulunduğu bir eğlence meclisinde, ona Fransa hakkında sorular sorulur. Süleyman'ın bu sorulara verdiği cevaplar bu ülkenin idari, askeri ve ekonomik yapılanması hakkında bilgi verir niteliktedir. Ayrıca, bu yolla devrin diğer önemli devletleri hakkında da fikir beyan edilir. O, Osmanlı devleti de dahil, dönemin ileri gelen diğer Avrupa ülkeleriyle Fransa'yı birçok kalemde kıyaslar ve her seferinde üstünlüğü bu ülkeye verir. Süleyman, bu bilgileri aktarırken, Fransa'yı her anlamda idealize eden bir üslup kullanır. O, bu kalem tecrübesi ile o dönem Avrupa'sının gelişmiş bir ülkesini temel özellikleriyle tanıtmış bulunur. Süleyman, bir başka dünyayı resmederken, Osmanlı modernleşmesi adına önümüze bir yol haritası çizmiş, bir kılavuz koymuş olur.

* Bibliothèque Nationale Paris, Département des Manuscrits, Turc 221, Türk Dil Kurumu Kıtaplığı, fotokopi, kayıt no 291, Fotokopinin ilk sayfasında Latince "EX Bibliotheca V. CL. Eusebii Renaudot quam Monasterio Sancti Germani à Pratis Legavit anno Domini 1720" ibaresi yazılıdır. Bu ibareyi şöyle tercüme edebiliriz: "Yüksek şahsiyet Eusebii Renaudot, Domini 1720 senesinde, bu kütüphaneyi San Germani Manastırı'na vermiştir". Fotokopinin ikinci sayfasında "Volume de 46 Feuilles 7 Octobre 1881" ifadesi yer alır. Bu açıklayıcı bilgi "46 sayfalık bir cilt, 7 Ekim 1881" şeklinde Türkçeye çevrilebilir.

Orjinal metni verirken, okuyucuya kolaylık olsun diye cümle sonlarına nokta koymayı uygun bulduk. Ayrıca karşılıklı konuşmaları daha belirgin kılmak adına tırnak işaretleri kullandık.

** Prof. Dr. İstanbul Aydın Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.
e-posta: belkisaltunis@hotmail.com

ABSTRACT

Prison Notes under the Guise of Travel Notes

This work covers an Ottoman Janissary's impressions of France. An Ottoman janissary, named Süleyman, was captured by the Hungarians during the loss of the Uyvar Castle. The Hungarian noblemen gave him as a present to a French architect who was there to view the battle. Süleyman, taken to France hereby and held captive in this country, saw many places where the ordinary people could not have opportunity to enter, constantly travelling with his master, the architect. Süleyman willingly returned to his country, Egypt, eight years later. In Egypt, during an entertainment where the nobles of the time were present, he was asked questions about France. The answers given by Süleyman were in a manner that described the administrative, military and economic structure of this country. Furthermore, through these answers, abundant information was reported concerning the other important countries of that age. The Janissary compared European countries, as well as the Ottoman state to France from many aspects and favoured France every time. When conveying information, Süleyman had a style that idealized this country in every sense. By this experience of narration he introduced a "developed" country in Europe of that period, with its main characteristics. While depicting a different world, Süleyman drew a road-map in the name of the Ottoman modernization and set forth a guide for us.

Key Words: The Fall of Uyvar, Süleyman (the janissary), narration of captivity, France, Egypt

Giriş

Yazarı bilinmeyen bu eserin orijinali Paris Bibliothèque Nationale'de, Türkçe Yazmalar Bölümü'nde 221 numaraya kayıtlı olup üzerinde sonradan el yazısıyla yazılmış "Fransa Sefaretnamesi" ibaresi bulunmaktadır.

Sefaretnamelerin bir sefir veya bir elçilik mensubu tarafından yazıldığı düşünülürse, bu eserin bir sefaretname mahiyetinde olmakla beraber bir esaretname olduğu söylenebilir. Zira, eserdeki bilgileri verdiği düşündüğümüz kimse, bir elçilik mensubu olmayıp Fransa'da sekiz sene kadar bir zaman esir kalmış bulunan bir yeniçeridir. Bizim kültür dünyamızda seyahatname, sefaretname türünde yazılmış eserler içinde Fransa ile alakalı olanlar bir hayli yekûn tutar. Bu eserlerde bu ülke, sarayları, müzeleri, operaları, tiyatroları, rasathaneleri, imalathaneleri, devlet yönetimi, askerî nizamı, ekonomisi, eğitim sistemi ve sosyal hayatı gibi hususlarıyla kaleme alınır. Yazarlar, gördüklerini genellikle beğenen, taktir eden bir üslup kullanırlar.

Karşılaştıkları zenginlikten, iyi işleyen düzenden, mutlu ve müreffeh yaşayan halktan etkilenirler. Bu düzeni bizim ülkemize taşımak isteyen bir anlayışla hareket ederler. İşaret ettikleri her bir kalem, dolaylı yoldan bir rol model ortaya koyma fikri, üstü kapalı bir yol haritası çizme endişesi taşır. Yeniçeri Süleyman'ın eserinde de muhteva itibarıyla benzer bir durumla karşılaşırız. Sadece o, diğer eserlere nispetle çok daha aleni bir şekilde hayranlık duygularını dile getiren ve idealize eden bir bakış açısı içindedir. Ayrıca bu kalem tecrübesi, konunun işlenişi itibarıyla da benzerlerinden ayrılır. Genellikle nesir olarak kaleme alınan bu tarz eserlerin manzum olanları ve nadiren de olsa nesir-nazım karışık bir tarzda yazılanları bulunur. Nesir olarak yazılmış bulunan bu eserin alışılmışın dışında bir kurgulanış tarzı vardır. Birbirini açıp besleyen sorular ve cevaplar şeklinde düzenlenmiş olan bu esaretname, Süleyman'ın Fransa hakkındaki düşünce, tespit ve yorumlarını verir. Soru ve cevap şeklinde ele alınmış olmak bu metni daha kolay okunur ve daha rahat anlaşılır kılar. Bu eserin kurgusunun oturduğu zemini tanımaya çalışalım :

Bu yazmanın yazılış tarihi hakkındaki değerlendirmemiz eserde verilen bilgiler ışığında olup tahminidir. 2.Viyana Kuşatması'nın tarihi 1683'tür. Uyvar'ın (Neuhaeusel) elden çıktığı tarih olan 1685 yılı Süleyman'ın da esir olduğu zamana denk düşer. Süleyman'ın esaret müddeti olan sekiz yılı bu sayıya ilave edersek 1693 eder. Süleyman "on yıldan beri başıma geleni anlatayım" dediğine göre bu tarih 1695 olur. Bu durumda, bu eserin geçtiği zaman diliminin 17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyılın başları olduğu düşünülebilir. Eserin dili de bu bilgiyi doğrular mahiyettedir.

Bir Osmanlı mülkü olan Mısır'da kurulmuş bulunan bir sohbet meclisi anlatılarak esere girilir. Bu ülkede çarşamba ve cuma günleri eski bir âdetin uygulanmasına devam edilir. "Ağalar, beyler, paşalar ve zevk sahibi kimseler" olarak ifade edilen dönemin ileri gelen şahısları maiyetindekilerle birlikte atlarına atlayıp su kenarlarına, bağlık ve bahçelik yerlere gidip eğlenirler. Böyle bir günde vilayetin valisi olan paşa da adamlarıyla birlikte Kasr-ül-Ayn denilen yere gelir. Alışıldığı üzere cirit oynanır. Ok ve tüfek yarışları yapılır. Bu yerde cumeyyez ağaçları ile birlikte çeşit çeşit ağaçlar bulunur. Daha sonra Ümm-ül-Kays denilen eski ve meşhur bir bahçeye gelinir. Bu bahçeden Ehramlar görülür. Nil kenarında oturup yenilip içilerek eğlenilir. O halde mekân bir Osmanlı mülkü olan Mısır'dır. Bu ülkede Nil Nehri kenarında yer alan ve Kasr-ül-Ayn ile Ümm-ül-Kays adı verilen mahaller ile bağlık bahçelik yerlerdir. Süleyman, bu mekânda kendisine sorulan sorular çerçevesinde tespit ve gözlemlerini anlatırken vakit akşam olur. Ahmet Ağa, orada bulunanları hikâyenin devamını dinlemek maksadıyla ertesi gün için kendi evine davet

eder. Mısır'daki bu evde toplanan bu meclisin sakinleri, yemeklerini yemek odasında yedikten sonra bir başka odaya geçerler. Bu odadan, eskilerin Heliapolis dedikleri antik şehir ve bu şehrin meydanı görünür. Süleyman bu şehrin, eskiden güneşe tapan kimselerin yaşadığı son derece mamur bir şehir olduğu konusunda bilgi verir. Burada mekânın bilinen Mısır coğrafyası olduğunu ve bu coğrafya ile ilgili tasvirlerle ve malumata yer verildiğini söyleyebiliriz. Mekân Mısır olmakla beraber bu mahalde verilen bilgiler; 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyıl başları Fransa'sı ile ilgilidir. Bu durumda Mısır dekoratif bir mekân hükmünü alırken, Fransa asıl mekân olma özelliğini taşır.

Eserin iki ana kahramanı vardır: Bunlardan biri at üstünde olduğu halde tüfek ile yedi defa bir testiye vurduğu anlatılan efsanevi yeniçeri Süleyman'dır. Bu kölenin bu mahareti Fransa'da kazandığı dile getirilir. Yukarıda bahsi geçen meclisin üyeleri, duyduklarına inanmazlar. Bu sebepten Süleyman'ı çağırıp bu konuda doğrudan bilgi almaya karar verirler. Süleyman meclise gelir. Ahmet Ağa, ona Fransa ile ilgili sorular sorarsa da, kendisine kâfir denilmesinden korkan yeniçeri, öncelikle konuşmak istemez. Ancak muhatapları, böyle bir yakıştırmada bulunmayacak kadar açık fikirli olduklarını söyledikten sonra bildiklerini nakletmeye başlar. Eserin ana kahramanı olan Süleyman Fransa hakkındaki bilgileri kendisine sorulan sorular çerçevesinde aktaran bir köle olarak tanıtılır. Görüp yaşadıklarını gizlice yazıp sakladığını söyleyen Süleyman, sıradan bir okur-yazar olmanın ötesinde entellektüel eğilimleri bulunan, büyük bir maharetle silah kullanan, zeki, dikkatli, uyanık ve tecessüs sahibi bir kimse hüviyetiyle karşımıza çıkar. Amatörce bir yaklaşım içinde değil, profesyonel bir yönelim doğrultusunda etrafını yoklamış, Fransız medeniyetini yakından tanıyıp yorumlamaya çalışmış bir tavır sergiler. O, dolaylı yoldan bizim dünyamızda bir uyanışa yol açmak, "başkası nasıl, biz nasılız" sorusuna cevap aramak isteyen bir anlayış çerçevesinde bilgi aktarır.

İkinci isim meclisin ileri gelenlerinden biri olduğunu düşünebileceğimiz ve meraklı bir zat olduğunu söyleyebileceğimiz Ahmet Ağa'dır. Ahmet Ağa ustalıkla sorularla köle Süleyman'ı konuştururken kendi fikirlerini de beyan etmekten geri durmaz. Kendisini açık görüşlü, hukuk bilir, taassubu olmayan bir Müslüman olarak tanıtır. "Biz öyle inâd edici hakka râî olmaz Müslümanlardan değiliz. Kim gayri millette ma'rifet ve iz'ân sahibi yoktur diyelim. Dinimiz ayrı ise Tanrımız birdir" (Fransa Sefaretnamesi, 4) diyerek başka din ve milliyet sahiplerini son derece toleranslı ve objektif bir bakış açısıyla değerlendirebileceğini ifade eder.

Yardımcı kahraman konumundaki üçüncü isim ise yine 2. Viyana Kuşatması'nda esir düşerek Fransa'ya götürülen ve dört-beş sene bu ülkede kaldığı belirtilen Mustafa Ağa'dır. "ol mahalde paşa ağalarından Mustafa

Ağa demekle ma'rûf söz bilir umûr-dîde her vechile etrafı ma'mûr âkil ü dâna nice serencâm görmüş ve kazâ savmış feleğin sitem-i âteşiyle pişip ve erenler meydânında kavga delmiş bir adam idi" (Fransa Sefâretnamesi, 2-3) cümleleriyle vasıflandırılan Mustafa Ağa'nın sözü sohbeti yerinde, görmüş geçirmiş, akıllı, bilgili ve yiğit bir kimse olduğu dile getirilir. Böylesine üstün vasıflı bir kimse olmak onu şehadetine güvenilir kılar. Mustafa Ağa'nın aklı, bilgisi ve tecrübesi etrafındakiler tarafından da kabul edilmiştir. Eserde o, Süleyman'ın anlattıklarını daha inandırıcı kılmak rolünü üstlenmiş canlı bir şahit hüviyetindedir.

Bir yeniçeri olan Süleyman, Uyvar Kalesi'nin kaybedildiği savaşta Macar beyzadelerine esir düşer. Macar beyzadeler, bu esiri savaşı seyretmek için oraya gelmiş bulunan genç bir Fransız mimara hediye ederler. Fransa kralının emrinde mimar olarak çalışan bu Fransız, Süleyman'ı kendi ülkesine götürür. Eserin bundan sonraki kısmı Süleyman'ın Fransa safahati ile ilgili intibalarını ihtiva eder. Bu ülkede sekiz sene kalan bu Osmanlı yeniçerisi, efendisine hizmet ederek yaşar. Efendisi ona iyi muamele eder. Fransa'da esaret olmadığından esir muamelesi görmez. Fransız mimar, onun dinî hürriyetine karışmaz. Osmanlı kıyafeti ile gezen Süleyman'ı beraberinde önemli devlet adamlarının malikânelerine ve saraylarına götürür. Soylu hanımlar onu evlerine davet ederler. Efendisi kralla birlikte kaleleri dolaşırken, Süleyman'ı da her seferinde yanına katar. O, bu sebepten bu ülkedeki bütün kaleleri görür. Süleyman ile efendisi, yazın seyahat edip, kışın Paris'te ikamet ederler. Bu ikili, pek çok defa kralın sarayında misafireten bulunurlar. Efendisi, Süleyman'a her şeyi gösterip öğretme gayreti ile hareket eder. Bu bağlamda Fransızların yabancılara karşı son derece merhametli ve esirgeyici davrandığından bahsedilir. Süleyman'la karşılaşan Fransızlar, onu, dini ve ülkesi konusunda sorgularlar. Bu Osmanlı yeniçerisinin bu ülkeyle ilgili bu kadar çok bilgiyi dağarcığında toplamış olmasında çok gezmiş, çok şey görmüş olmasının payı vardır. Süleyman, istediği zaman memleketine dönebilecekken efendisine duyduğu muhabbet ve vefa hissi sebebiyle sekiz sene gibi bir süre Fransa'da kalır. Ondan gördüğü iyiliklerden etkilenmiş olan ve efendisine karşı minnet duyan bu esir yeniçeri vatan sevgisi ve din aşkının ağır basması sebebiyle ülkesine geri döner. Süleyman, Viyana (Beç) seferinde esir düşen Mustafa Ağa ile Fransa'da karşılaşır. Mustafa Ağa bu ülkede dört-beş sene yaşamıştır. Süleyman Fransa'nın ahvalini Fransızlardan daha iyi bildiğini iddia eder. Zira gördüklerini yazıp saklamıştır. Süleyman yukarıda bahsi geçen mecliste ve daha sonraki bir ev toplantısında Ahmet Ağa'nın kendisine yönelttiği sorulara cevap verir Biz onun bakış açısı ışığında Fransa'yı tanıma yoluna gideriz. Yorumlarla zenginleşmiş, mukayeselerle örülmüş ve diyalog tarzında

tertiplenmiş bulunan eserde, Fransa ile ilgili olarak verilen bilgiler, şu ana başlıklar altında toplanabilir:

Fransa Hakkında Genel Bilgi

Kare biçiminde bir ülke olan Fransa'nın doğusunda Roma (Kızıl Alma) ve Macaristan, batısında dış deniz ile İngiltere, güneyinde İspanya ve Hollanda (Felemenk) vardır. Paris'in nüfusu Mısır'ın nüfusunun tamamından fazla olup bu şehir, Mısır'ın iki misli kadar büyüklüktedir. İstanbul'a giren malın dört misli kadarı Fransa kralına gider. Sadece Paris'ten yirmi milyon tutarındaki bir meblağ her sene Fransa kralının hazinesine dahil olur. Ülkenin tamamından iki yüz milyon hazine tahsil edilir. Fransa çok bakımlı bir ülkedir. Bu ülkede sekiz bin yerleşim merkezi ve sayısız köy bulunur. Yerleşim alanları arasında çok az denilebilecek bir mesafe vardır. Köyler birbirinin yakınındadır. Ülkenin tamamı mamur ve güzeldir. Evler altı yedi katlıdır. Fransa'nın en küçük kalesi bile Viyana (Beç) Kalesi'nden daha sağlam ve dayanıklıdır. Bu kaleler ve şehirler görülmeye değer niteliktedir.

Fransa bir hukuk devletidir. Kralın bizzat kendisi kendi koyduğu kanunlara uyar. Kanunlar karşısında herkes eşittir. Kimse kimseyi kanunlar önünde himaye edemez. Hakkı hak edene vermek devletin teminatı altındadır. Ancak kral gerektiğinde bir kimseyi himaye edebilir. Memuriyette ve askerlikte ilerleme ehliyet esas alınmak kaydıyla konulmuş kurallar çerçevesinde kademe kademe gerçekleşir. Bu ülkenin vatandaşları krallarına son derece büyük bir sevgi ve saygı ile bağlıdırlar. Kral darda kaldığı anda halkı ona seve seve yardım eder. Asker krala karşı mutlak bir itaat içinde bulunur.

Ülkede esaret müessesesi bulunmadığından kraldan başkasının esiri yoktur. Misafirperver olan halk, yabancılara ve gariplere karşı son derece merhametli, şefkatli ve himaye edici bir şekilde davranır. İleri gelenlerin sofraları temiz ve mükelleftir. Sahan, tencere, sini gibi bütün mutfak araç ve gereçleri gümüştenidir. Bakır ve kalay kullanılmaz.

Paris'te kralın Versailles adıyla anılan son derece ihtişamlı, büyük bir sarayı vardır. Bu saray yapılıırken yüz otuz bin kese akçe harcanmıştır. Kralın atlarının bağlandığı ahır bile bir saray mesabesinde. Bu sarayın bir merdiveni, dört yüz bin kuruşa mal olmuştur. Yer altına döşenen kurşundan su yollarına, yirmi beş milyon akçe sarf edilmiştir. İçinde yirmi bin kişiden fazla insanın barındığı bu saray çok iyi aydınlatılır. Son derece büyük olan saray bahçesi, ancak iki günde dolaşılabilir genişliktedir. Çeşit çeşit kuşların barındığı bu bahçe av bahçesi olarak anılır. Kral, bahçeye çıkmak istediği zaman bu kuşları kafeslerinden dışarıya salarlar.

Bahçedeki bir havuzun, beş yüz civarında fiskiyesi vardır. Bu fiskiyelerden adam gövdesi kalınlığında sular fıskırır. Bu suların birbirine kavuştuğu yerde bir kemer görüntüsü ortaya çıkar. Bazı fiskiyelerin altında insanlar rahatlıkla dolaşabilirler. Burada her bir yaprağı bir fiskiye konumunda olan suni ağaçlar görülür. Bu ağaçların yaprakları üzerinde bakırdan yapılmış yunus balıkları sıralanmıştır. Balıkların ağızlarından insan bedeni genişliğinde sular fıskırır. Krala has odalarda son derece kıymetli eşyalar sergilenir. Bu odalar, gümüş aynalar ile bezenmiştir. Ayrıca nadir rastlanan cinsten çeşit çeşit kıymetli eşya ile donatılmış odalar mevcuttur. Bazı odalar, lal, yakut zümrüt ve elmas ile doludur. Bu sarayı gezdiren profesyonel rehberler bulunur. Fransızlar bu güzellik ve zenginlikleri bu rehberlerin eşliğinde, bilhassa yabancılara göstermeye son derece meraklıdırlar.

Bu ülke halkının seyahat etme alışkanlığı vardır. Halk, ülke içinde ve dışında rahatlıkla seyahat edebilir. Seyyahlar, başka ülkelerde gördükleri tuhaf sayılabilecek her türlü mal varlığını toplayarak kendi ülkelerine getirirler. Nadir sayılabilecek bu eşyaları sergilerler. Bu ülkede müzecilik gelişmiştir. Fransa'ya karadan ve denizden birçok ziyaretçi gelir. Bu ziyaretçilere evler ve saraylar gezdirilir. Ayrıca bu ülke halkı öğrenme merakı içindedir. Gezdikleri ülkelerin âdetlerini öğrenerek o âdetleri kendi ülkelerinin insanlarına aktarırlar. Seyahat etmek sayesinde başka diyarlar hakkında o diyarların yerli ahalisinden çok daha fazla bilgi sahibi olurlar. Bu bilgilerden yola çıkarak seyyahların gezdikleri ülkeleri derinlemesine tanımaya ve ülkelerinde de tanıtmaya çalıştıkları söylenebilir. Yollar, eşkiya tehlikesinden emindir. Ayrıca seyyahların dinlenip rahat edecekleri ve leziz yemekler yiyebilecekleri mükellef konaklama yerleri mevcuttur. Bu uygulama seyahat etmeyi kolay ve zevkli bir hale getirmiştir. Bazı önemli ziyaretçiler için menzillerde yedek atlar bulundurulur. Bu topraklarda çok iyi atlar yetiştirildiği gibi çok iyi biniciler ve savaşçılar da yetişir. Fransa halkı ulaklar vasıtasıyla bir yerden bir yere mektup gönderebilir. Bu iş küçük de olsa bir bedel karşılığında yapılır. Ama neticede çok fazla mektup gönderildiğinden bu yolla hazineye çok para girer. Ülke zengindir. Halk müreffeh yaşar.

İdari Nizam

Fransa krallıkla yönetilen bir ülkedir. Bu krallar, çocuk yaşlarından itibaren çok büyük bir özenle, sıkı bir eğitimden geçirilerek yetiştirilirler. Eserde, bu ülkedeki prenslerin, daha bebekliklerinden itibaren iyi bir kral olmak için tam bir donanımla eğitildikleri ifade edilir. Kadın bakıcılar, beş yaşına gelinceye kadar prenslerin her türlü bakımını üstlenirler. Fakat asıl bakıcıları, büyük anneleridir. Beş yaşından sonra ise erkek bakıcılar tayin olunur. Bu bakıcılar bir prene lazım olacak temel bilgileri öğreterek onları gece ve gündüz eğitip

eğlendirirler. Farklı uzmanlık alanları olan hocalar on yaşından itibaren prenlere yabancı lisanlar, geometri ve diğer ilimleri kazandırmaya çalışırlar. Ayrıca onların seçkin insanlarla konuşup görüşmelerini sağlarlar. On yaşına giren bir Fransız prensi, tıpkı bir nefer gibi kılıç ve tüfek kullanmayı talim etmeye başlar. Bu talimin yanısıra, kale ve savaşçılık bilgisi ile Fransa'nın etrafındaki devletler ve onların askeri bilgileri konusunda eğitim alır.

Bir kral için düstur sayılabilecek nitelikteki temel ilkeleri kazandırmayı hedefleyen eğitimin içinde, kişilik eğitimi de önemli bir yer tutar. Bu ilkelerin, evrensel ahlakın bir parçası olduğunu ve pek çok siyasetnamede yer aldığını söyleyebiliriz. Bu hususları birkaç cümleyle şu şekilde toparlayabiliriz: Söz önemlidir ve verilen sözde durmak esastır. Haksız ve sebepsiz yere savaş açmamak gerekir. Bir kraldan halkını koruyup kollayarak hakkını gözetmesi ve her şartta adil olması beklenir. Ayrıca yönetenler, halka haksız muamele etmekten ve zulümden kaçınmalıdırlar. Suçlu olanı cezalandırıp iyi olanı ödüllendirmek bir adalet unsurudur. Krallara, ikram ve ihsanda bulunmak ve cömertlik yaraştığı halde kin, dargınlık ve öfke yakışmaz. İyi işler ortaya koyan ve bir başarıya imza atan vatandaşları övmek ve ödüllendirmek gerekir. Övülmüş ve ödüllendirilmiş olmak onları sadece memnun etmekle kalmaz, teşvik de eder. İdareciler, halkı bu yolla hoşnut etmeye özen göstermelidirler. Kral mütevazı olmalı, nefsini üstün görmemeli, hiçbir surette halkın malına dokunmamalıdır. Krallar tekeşle evlenirler. Bu ülkede harem yoktur. Boşanmak yasaktır. Yönetenler, halkın huzuruna güler yüzle çıkmalıdır. Krallar halkın karşısına sık sık çıkmakla beraber, ulu orta herkesi yanlarına yaklaştırmazlar. Her nerede olursa olsunlar onların yanlarında silahlı muhafızlar bulunur. Odalarının kapısını dahi bekleyen muhafızlar vardır. Kral, bir yere gittiğinde beş-altı bin silahlı adam yanından ayrılmaz. Krallar ölüm emri vermezler. Bu konuda yetkili hukukçular tayin edilmiştir. Yedi hakim gerekli incelemeleri yapmış, delilleri toplamış oldukları halde bir araya gelerek karar alırlar. Bu yedi kişinin ortaklaşa verdiği bir idam hükmü bu hakimlerin üstünde bulunan bir üst makam tarafından onaylanmadıkça, katletme işlemi gerçekleşmez. Kararı kesinleşmiş bir suçlu idama götürülürken yolda krala rastladığı taktirde suçu affedilir. Zira "kralın gözü her nereye takılırsa ihsanı oraya yetiştir" sözü meşhurdur. Kral bir şehri fethettiğinde o şehrin hapisanelerinde bulunan bütün suçluları affeder.

Osmanoğullarının mührü hilaldir. Fransa kralının da sembolü güneştir. Kral, her işini kendisi yapan, kimseye inanmayan ve kendi koyduğu kanunlara öncelikle kendisi uyan bir konumdadır. Böyle olmakla beraber, son kararı kendisi vermek kaydıyla yetkilerini kendisinin seçtiği adamlarla paylaşır. Eli altında akıllı ve bilgili birçok kimse bulunur. Kral hazine, askerlik, din ve

hukuk işlerini birinci derecede yetkili görevlilerle yürütür. Bu kimseler, kralın emirleri dışında bir şey yapamazlar. O, ülkesinde olup biten her şeyi bilmek ister. Tedbirli ve dürüst bir kimseyi, hazine işlerinden sorumlu tayin etmiş olmakla beraber hazinenin hem gelirinden hem de giderinden son kuruluşuna kadar haberdar olmak, ülkenin bütçesini yakından takip etmek itiyadındadır. Kral, hazinesinden çıkan paranın nereye ve ne maksatla sarfedileceğini bilmek durumundadır. Hazineden sorumlu olan kimse zaman zaman kralla buluşup mali meseleler hakkında fikir teatisinde bulunur. Askerî işler ile savaş meseleleri uhdesine verilmiş bir başka yetkili daha vardır. Bu kimse askerin sayısı ve bölüklerin miktarı hakkında kralı bilgilendirir. Kral askeri bir yere göndermek veya bir kaleyi kuşatmak gibi işlerin sevk ve idaresini bu kimseye havale eder. Ferman o kimseye verilir. Kral, askerlikle ilgili her hususu bu yetkili ile birlikte yürütür. Başkası bu işlere karışmaz. Bir başka yetkiliye de taşrada olan işler, elçiler ve diğer gidip gelenler hakkında sorumluluk verilir. Din işleriyle ilgili olan bir görevli mevcuttur. Kanun işleriyle uğraşan ve hukuki meselelerden sorumlu olan bir üst yetkili bulunur. Bu görev taksiminde birinci derecede rol alan kimseler, bazı günler on beş, on altı saat bir yere kapanıp devletin işlerini konuşup görüşerek aralarında tartışır. Ayrıca kralın dört tane sır kâtibî vardır. Kral tarafından üç seneliğine seçilen bu kâtipler, ülkede olup biten hadiseleri günü gününe kayıt etmekle görevlidirler. O kimseler, kendi sorumluluk alanları dahilinde olup biten herşeyi sıcağı sıcağına zapta geçirirler. En uzak köşelerde gerçekleşmiş olan hadiseler de dahil, ülkede yaşananların tamamı bu kâtiplerden sorulur. Kral, geceleyin mühim bir iş çıktığı takdirde uykusundan uyandırılır. Bir kalenin kuşatılması sırasında yetkili adamlardan bir kaçının, bir gecede beş defa kralın odasına girip çıktığı bilinir. Bu ölçüde işlerini ciddiye alan bir kralın her umduğunu bulacağını, her istediğini elde edeceğini, başarıdan başarıya koşacağını düşünmek tabiidir. Bir gün bir tören sırasında o zamanki Fransa kralı kendi dininden olmayanların mal ve erzaklarını alıp başka ülkelere gitmelerini emretmiştir. Kralın her ilme vukufu vardır. Kendi ülkesindeki kalelerin tamamını bilir. Fransa kralı halkına ihsanda bulunmak konusunda asla kusur etmez. Savaş esnasında da subayların ve askerin yiyip içeceğini kendisi karşılar. Bu konuda ehliyet sahibi beş altı devlet adamıyla bir sözleşme yapar. Asker sayısınca günlük yiyecek hesap edilir. Sınır boylarından temin edilen erzak askerin ardından günbegün yetiştirilir. Her şehrin idarî yetkilisince o bölgeye ait meseleler kayda geçirilir. Bu yazılı belgeler, haftada üç defa ulaklar vasıtasıyla krala arz edilirler. Hem ordu ile hem de diğer devlet işleri ile ilgili her türlü mesele, ulaklar vasıtasıyla krala yetiştirilir. Ulaklar, her uğradıkları şehirde binek hayvanlarını değiştirmek suretiyle gece gündüz durmaksızın süratle yol alırlar.

Kral iyi korunur. Gece gündüz nöbet tutmak kaydıyla sarayının iki kapısını kollayan otuz bin askeri mevcuttur. Genellikle ileri gelen ailelerin oğulları olan bu kimselerin çoğu atlıdır. Haftada bir defa kralın önünden alay halinde yayan olarak geçerler. Uzun boylu ve güzel endamlılardan seçilen, hem yayan hem de atlı olabilen bu sınıfın kıyafeti göz kamaştırarak kadar güzeldir. Bu muhafızlar barış zamanı kralın yaşadığı şehrin dışında otururlar. Aralarında nöbet devretmek suretiyle, kralın hizmetinde bulunurlar. Her hafta nöbetleri yenilenir. Yayan askerler geceleri ayrı, gündüzleri ayrı yerlerde barınırlar. Her an hazırol vaziyetinde beklerler. Kral, bir evden bir başka eve geçtiğinde dahi kapıcılar kethüdası ile diğer maiyeti ona refakat ederler.

Bu ülkede taht kavgası olmaz. Zira veraset sistemi, kanunlarla teminat altına alınmıştır. Prenslardan yaşca en büyük olanı tahtın varisi kabul edilir. O ölmedikçe diğerlerine sıra gelmez. Kral öldüğünde ise en büyük erkek kardeşi değil de bebeklik döneminde dahi olsa kendi oğlu tahtın sahibi olur.

Eserde zamanın Fransa kralı, akılda, bilgide, kahramanlıkta, boy bos ve endamda benzersiz olarak nitelendirilir. Diğer Hristiyan krallara göre akıllı, tedbirli ve kuvvetli olarak vasıflandırılan ve halkına hizmet etmekte de üstün olarak nitelendirilen Fransa kralı, iki yüz kadar kaleyi hendekleri de dahil tamir ettirmiştir. Elliden fazla yeni kale inşa etmiştir. Şehirlerin duvarlarına kendi adını yazdırmıştır. On kadar şehrin önce planını çizmiş, sonra da imarını gerçekleştirmiştir.

Süleyman Ağa'nın verdiği bilgilerden hareketle Fransa'nın çok zengin, mamur ve her anlamda gıpta edilecek ideal bir ülke olduğu söylenebilir. Tıpkı kurulu bir saat gibi hiç aksamadan işleyen bu sistemin temelinde iyi bir yönetimin bulunduğu fikri ortaya çıkar. Birimler arasında iyi işleyen bir iş birliği ağı, şaşmaz bir hiyerarşik nizam ve ölçülü bir otoritenin sağladığı adil bir düzen bu ülkeyi devrinin diğer Hristiyan ülkeleri içinde güçlü bir konuma yükseltmiştir. Gelir ve gider tabloları iyi hesaplanmış sağlam bir bütçe ile disiplinli ve talimli bir ordunun varlığı da bu yönetimin ana eksenini oluşturur.

Askerî Bilgi

İki yüz bin atlı, üç yüz bin yayan askeri bulunan Fransa karada güçlü bir orduya, denizde ise güçlü bir donanmaya sahip bir ülkedir. Donanması yüz büyük kalyon olup harbiyeli asker sayısı elli bin kadardır. Çektirilerdeki asker sayısı ise bu sayının üstündedir. Diğer gemilerle birlikte bu donanma toplam üç yüz kalyondur. Son derece disiplinli bir şekilde teşkilatlandırılmış olan ordu krala karşı mutlak bir itaat içinde bulunur. Kral bir seferde üç-dört kale kuşatacak kudrettedir. Önceleri tek katlı olarak yapılmış bulunan sınır boylarındaki kaleler, daha sonra iki-üç katlı olarak düzenlenmiştir. Süleyman, bu ülkede iki yüzden fazla kale görmüştür. Çok sağlam ve dayanıklı olarak inşa

edilen ve kendilerine yetecek kuvvet ile donanıma sahip bulunan bu kaleler ne kadar güçlü bir saldırı ile karşılaşılırsa karşılaşsınlar, karşı koyacak kabiliyettedirler.

Fransa kralı kendi askerini ve kendi hazinesini kullanarak savaşır. Paraya ihtiyaç duyduğu zamanlarda, ülkenin zenginleri kendi rızalarıyla krallarına yardım ederler. Fransa kralının savaşta başarısının sırrı, askerlerinin katı bir disipline tabi oluşu ile ilgilidir. Bu sayede ordu nerede cenk ederse etsin, her durumda zafer kazanır. Askerler sır saklarlar. Tayin edildikleri yeri kimseye söylemezler. Kralın yayan, atlı ve dragon olmak üzere üç türlü askeri bulunur. Dragonların da atı vardır. İki bin atlı asker kralın özel muhafızı konumundadır. Her biri bir beyzade olan bu özel muhafızlar aynı zamanda çok iyi silahşordürler. Geride kalan atlılardan her beş yüz kişinin başında bir general bulunur. Onun altında ise bir yamak mevcuttur. Hasılı beş kişiye bir sâhib-i derk tayin edilir. Bir savaş olduğunda önce sâhib-i derkler cenge girerler. Her beş yüz askeri üçe bölerler. Her bölük yüz altmış askerdir. İlk iki bölüğe bir ser-asker, üçüncü bölüğe ise bir sâhib-i derk tayin olunur. Her yüz altmış askere escadron derler. Bu ülkenin askerleri karada ve denizde birçok hünere sahiptir. Fransız askerleri kademe kademe usulünce ilerlerler. Öncelikle dokuz derece vardır. Ser-asker olanları elli askere bölükbaşı tayin ederler. Bataillion denilen askerler beş-altı yüz asker üzerinde söz sahibi olurlar. Fransa kralının görevlendirdiği kimseler, cenkte yararlık göstereni veya firar edeni isim ve özellikleriyle birlikte yazıp krala bildirirler. Yararlık gösterenlere bolca ihsan ve nimet verilir. Kaçanlar ulufelerinin kesilmesine ilaveten sürgün cezasına çarptırılırlar. Bu ülkenin anlayışına göre sürülmek ölümden beter bir cezadır. Kısacası Fransa'da kral olup biten her şeyi bilir. Ülke içindeki her birimi her durumu yakından takip eder. Kral adına cenk etmek isteyen askerler, sefere gönderilmeyip de geri hizmete tayin edildiklerinde üzülürler. Kalemiz muhasara edilsin de biz de kendimizi gösterelim diye dua ederler. Askerlerdeki savaşmak arzusu o kadar güçlüdür ki, bazen izinsiz oldukları halde savaşa katıldıkları dahi olur. Bu izinsiz askerlere, ulufe kesme cezası verilir. Askerler, kralın hizmetinde bulunmak adına savaşa katılmaya can atarlar. Onların birbirleriyle yarış içinde bulunmak derecesinde, cenge katılmaya bu kadar hevesli olmaları, bazı kanunların çıkmasına sebep olmuştur. Askerlik nöbete binmiştir. Askerler, muhasaraya öncelikle gitmek için kendi aralarında savaşır. Ayrıca nice beyzadeler, nice şanlı şöretli kimseler vardır ki, hiçbir karşılık beklemeden savaşa dahil olurlar. Kralın bizzat nezaret ettiği savaşlarda asker asla firar etmediği gibi çok daha şevkli dövüşür. Askerler hem talim sırasında, hem de savaş esnasında muntazam bir şekilde saf bağlarlar. Tek bir vücutmuşcasına aynı anda sağa sola doğru hareket eder, işaret aldıklarında da aynı anda ateş açarlar.

Askerler, gece gündüz savaş hazırlığı yapıp talim ederler. Her beş yüz kişi bir alay oluşturur. Her alayın ayrı renk bayrağı vardır. Atlı veya yayan her alayın askeri, farklı renkte üniforma giyer. Mavi çuha giyen askerin astarı sarı, kırmızı çuha giyen askerin astarı yeşil, yeşil çuha giyen askerin astarı ise kırmızı renklidir. Bu sayede hem göze güzel görünen hem de kendi içinde bir bütünlük oluşturan askerlerin ve sâhib-i derklerin istedikleri gibi giyinme hakları yoktur. Kıyafetleri bölüğün başı diktirir. Her bölük, kendi askerinin daha güzel giyimli olması için gayret sarf eder.

Kraldan başka hiçbir kimse, bölükbaşı, yamak ve sâhib-i derklere rütbe veremediği gibi azl etme hakkına da sahip değildir. On iki-yirmi beş yaş arasındaki gençler, askere alınırlar. Askerliğe kabul edilmenin şartı boyu ve endamı yerinde olmaktır. Silah kullanmada ustalık kazanmanın ve savaş ilmine vakıf olmanın ancak çocuk yaşlardan itibaren başlayan katı bir eğitim ve sıkı bir disiplin içinde çok çalışmaya bağlı bulunduğu bilinir. Ülkenin bütün devlet adamları, evlatlarının askerlik yapmalarını, silah kullanmalarını ve askerlik ilminin bütün inceliklerini öğrenmelerini isterler. Hizmetkârlar askerden sayılmaz. Asker olmak için savaşmaya alışkın olmak gerekir.

Askerler, ulufe adı verilen maaş alırlar. Her bir bölüğün sâhib-i derki, kendi askerlerinin ulufesini savaşa gitmeden önce alıp dağıtır. Askerlere beş günde bir, birbirine eşit miktarda ulufe dağıtılır. Mesela yirmi beş akçe ulufe alan bir askerin parasının altı akçesine subayı el koyar. Her yıl yeniden yaptırılan elbiselerin parası, bu birikimlerden çıkar. Ayda bir tekrarlanan sıkı bir yoklama ile askerlere ait her türlü bilgi kayıt altına alınır. Askerlerin esvapları, yaşları da dahil her türlü özellikleri, muntazaman krala aktarılır. Bu konudaki bütün kayıtlar, kralın eli altında bulunur. Bir savaş esnasında ölen askerin sayısını tespit etme ve ulufesini kesme işlemi de bu yolla olur. Konulmuş kurallardan asla taviz verilmeksizin sıkı bir emir komuta zinciri ve katı bir disiplin altında yürüyen bu işlerde hiçbir aksaklık görülmez. Savaşa giden asker ve subayların erzakı kral tarafından karşılanır. Ordu komutanı olan askerlerden hiçbiri ticaret işleriyle uğraşmaz.

Asker hiçbir yerde karar etmeyip, şehirden şehire nakledilir. Asker hangi şehirde ikamet ediyorsa, o şehrin adıyla anılır. Mesela Mısır askeri, Şam askeri gibi. Muhafızlar ile savaşa katılacak olan asker farklıdır. Ancak muhafız olanlar da gezicidir. Mutlak bir itaat içinde bulunan asker yaz, kış, yağmur, çamur demeden dolaşır. Askerin nerede yatıp, nerede kalktığını, günbegün nerede konaklayıp, nasıl hareket ettiğini kraldan başka kimse bilmez. Bir yere tayin edilmiş olan askeri bazen ileriye, bazen geriye doğru yürüterek, düşmana şaşkınlık verirler. Atlı veya yayan ikiyüz-üçyüz bin asker yine aynı maksatla sınır boylarına dağıtılır. Güzergâhı üzerindeki köylülerin bir tavuğunu bile alan asker idam edilir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Fransa donanması yüzü büyük kalyon olmakla kaydıyla, toplam üç yüz kalyondur. En küçüğü seksen, en büyüğü yüz yirmi pare top çeken bu donanmada küçük parçalar da hesaba katıldığında ortalama her bir gemi kırkar ellişer parça top taşır. Kral, savaş zamanlarında kaptanlarına ölünceye veya gemileri batıncaya kadar mücadeleye devam etmelerini emreder. Kendi donanımı derecesinde güçlü bir gemi olmadıkça, herhangi bir gemi bu gemilere kolay kolay karşı koyamaz. Şu ana kadar hiçbir Fransız gemisi ele geçirilememiştir. İngiliz ve Hollanda (Felemenk) donanması, kendilerini denizler kralı ilan edecek kadar kuvvetli oldukları halde, Fransız donanması ayarında değildirler. Fransız gemilerinin, Trablus gemilerine göre de üstünlüğü tartışılmaz. Trablus gemilerinin tamamı bir araya gelse, Fransa'nın bir küçük beylik gemisini bile ele geçiremez. Bu ülkenin en küçük gemisi bile kendi içinde bağımsız bir kale gibidir. Cephanesi çoktur. Marsilya Kalesi Limanı'nda elli çektiri gemi her an hazır tutulur. Süleyman, İtalya'nın üç yüz büyük kalyonluk donanmasını görmüştür. Ufak olan bu gemileri bazen hizmet maksadıyla İstanbul'a gönderirler. Fransa denizlerinde de böyle küçük gemiler vardır. Bu gemilerin düzeni söz ile vafedilemeyecek kadar iyidir. Tayfaların her birinin görev alanı belli olup kaptanlarından ölesiye korkarlar. Tayfalar, kendi bünyeleri içinde işaret diliyle anlaşarak işlerini yürütürler. Bütün topları tunçtan olan gemilerin içleri son derece temizdir. Bu topların kimi on beş okka, kimi yirmi okka gülle atar. O kalyonların görevlileri, denizcilik ilmine bütününüyle vakıftırlar. Kaptanın ve derk sahiplerinin kamaraları farklıdır. Bu gemilerde çalışan personelin tamamı itibarlı aile çocuklarından seçilmiştir. Fransa kralı, denizcilik ilmini öğreten bir ocak kurmuştur. Bu ocakta yetişenler, gemi inşa etmeyi, denizcilik ile gemicilik ilmini ve pusula kullanmayı öğrenirler. Bu eğitimi aldıktan ve belli kademeleri sırasıyla atladıktan sonra gemilerin sâhib-i derki olurlar. Zaman içinde kurallar çerçevesinde ilerleyip kaptan olurlar. Kaptanlıkta yirmi sene kalınır. Bu mesleğin şartlarını hakkıyla yerine getirenler, aynı zamanda beş-altı gemiye kaptanlık edebilirler. Böylece giderek kaptanıderya yardımcılığına kadar yükselirler ki, bu konum en yüksek mertebedir. Kralın çocuğu ya da akrabası olmayan kaptan, kaptanıderyalığa getirilemez.

Fransa'da terfi etmek için ehliyet sahibi olmak veya bir başarı kazanmak gerekir. Bu ülkede hiç bitmeyen bir insan madeninin olduğu düşünülebilir. Kral, daima savaşa bile askeri tükenmez. Bu bahsettiğimiz askerin dışında, hiçbir karşılık beklemeden kendi ceplerinden para harcayarak bir nam sahibi olmak adına kralın yanında savaşa giden beyzadeler ve nice ünlü kimseler vardır. Bu devletlilerin savaşa girmeleri, diğer askerleri de motive eder. Askerler kendi aralarında savaşıklık oyunu oynarlar. Bazen askeri ikiye ayırıp

birbiriyle savaştırmak suretiyle idman ve talim ettirirler. Sadece barut ile güllersiz top atarlar. Kumpareleri mukavvadandır. Bu oyunu görenler, gerçek bir savaş yapıldığını zannederler. Ancak bu savaşta insanlar kırılmazlar.

Görüldüğü gibi talimli, disiplinli ve itaatkâr bir ordu ile en ince ayrıntılarına kadar düşünülmüş ve kurallara bağlanmış bir işleyiş ağı, Fransa'nın askerî sahadaki başarılarının anahtarı olarak gösterilir. Kurallardan asla taviz vermeme, düzenin oturmasında birinci derecede rol oynar. Bu sistemin yapısını hakkında bilgi verilirken, öğretici olmak amacı güdüldüğü söylenebilir.

Sonuç

Bu eser, muhteva itibariyle 14. Louis devri Fransa'sını tanıtır mahiyette kaleme alınmıştır. Bu metinde dikkatimizi çeken hususları şöyle sıralıyabiliriz : Bu çalışma, tabii bir sohbet ortamı şeklinde kurgulanmış olmakla beraber, bugünkü ölçüler içinde köle Süleyman'la yapılmış bir röportaj hüviyeti arzeder. Bu röportajdan maksat, Fransa'yı yakından tanıtmaktır. Bu metinde karşımıza çıkan sorular ve cevaplar didaktik bir mahiyette seçilmişlerdir. Bu sohbet, bir dost ortamının rahatlığı içinde gelişigüzel oluşmuş ve kendiliğinden bir akış içinde şekil bulmuş bir sohbet değildir. Soruların sırf bir merakı tatmin gayesi ihtiva etmekten çok öte maksatlı, düşündürücü ve ufuk açıcı olarak seçildiği, cevapların da bu maksada hizmet eder nitelikte ustalıkla düzenlendiği dikkatimizi çeker.

Süleyman, her ne kadar başlangıçta Hristiyan bir ülke hakkında iyi şeyler söylemekten çekinirse de Ahmet Ağa'nın teminat vermesinden cesaret alarak konuşmaya başlar. O sadece Fransa'da gördüklerini aktaran değil, yorumlayan ve bu ülkeyi o dönem dünyasının diğer güçlü devletleri ile karşılaştıran bir konumdadır. Söyledikleri, kendisinin de belirttiği gibi her ortama rahatlıkla girip çıkabilme şansını elde etmiş olan bir kimsenin aktarımlarıdır. O, şahit olduklarını gözlemekle kalmayıp, tiz bir dikkatle değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Süleyman, gördüklerini yazıp sakladığını söyler. Yaşadıklarını kayda geçirmek, hele bir köle için hatıralarını yazmak, bizim dünyamız ölçülerinde çok alışılmış bir durum değildir. Süleyman, Fransa hakkında bilgi verirken, inandırıcı olmaktan korkar. Bu sebeple naklettiklerini güvenilir kılmak adına, kendisi ile aynı yıllarda Fransa'da esir bulunan Mustafa Ağa'dan yardım ister. Burada verilen bilgiler, devrin tarihî gerçekliği ile örtüşür. Süleyman bize 14. Louis devri Fransa'sını anlatır. Gerçekten de bu dönemin Fransa'sı, Avrupa'nın en güçlü devletidir. Koyu bir katolik olan 14. Louis'in, kendi dininden ve mezhebenden olmayanların Fransa'yı terk etmelerini istediği bahsi, tarihî bir bilgi olarak kaynaklarda yer alır. Bu insanlar, mallarını ve

erzaklarını alıp İngiltere, Hollanda, Avusturya-Macaristan gibi ülkelere giderler. Ama bu durum Fransa ekonomisini ve sosyal nizamını sarsacak herhangi bir boşluk yaratmaz. Burada Süleyman'ın, tarihinin her döneminde, başka din ve milliyetlerle ortak yaşama tecrübesinde dünya için bir model oluşturmuş olan medeniyetimizin, hoş görüşü, iyi niyeti ve toleransına değinmediğini görürüz. Büyük bir kalabalık ülkeyi terk etmek zorunda kaldığı halde, ülke ekonomisi zarar görmemiştir mealinde dile getirilen husus, ülkenin zenginliğine bir delil olarak vurgulanırken, başka inanç sahipleri karşısındaki bu tahammülsüzlük bir eksi puan olarak kaydedilmez. O, aristokrat hanımların kendisini ısrarla evlerine davet ettiklerini söylerken de, yadırgayan bir üslup kullanmaz. Oysa bir Osmanlı yeniçerisinin bizim o zamanki şartlarımız açısından hiç de alışılmamış olan bu durumu eleştirmesi beklenebilirdi. Süleyman, bizim âdet ve pratiklerimize muhalif çok şey gördüğünü söylerse de, bunları onaylamadığına dair herhangi bir ifade kullanmaz. Sadece topluluğun tepkilerini düşünerek bu bahisleri dile getirmekten çekinir. Fransa'nın ticarî, ziraî durumu, eğitim hayatı, sosyal ve kültürel yapılanması gibi hususlarla ilgili hiçbir malumat vermez. Belki de yazar, bu bahisleri birinci derecede kayda değer görmeyerek, bir ülkenin temel göstergeleri sayılabilecek bahisler üzerinde durmayı uygun bulmuştur. Devlet idaresi, kral ve tebaanın karşılıklı hak ve sorumlulukları, bürokratik nizam, ordunun işleyiş düzeni, adalet, hukuk ve vergi sistemi gibi fasılların, bir ülkenin hayatiyetini korumasında ve yükselmesinde asıl belirleyici unsurlar olarak görüldüğü düşünülebilir. Bu itibarla bu eser bir siyasetname olmak hüviyetini taşır.

Süleyman dile getirdiklerinden çok daha fazla bilgiye sahip olduğu halde sözü kısa tuttuğunu ifade eder. Teferruata girmez. O, hem meclistekileri sıkmamak, hem de çok vakit almamak endişesiyle ana çizgiler üzerinde durduğunu kaydeder. Ayrıca bizim âdetlerimize muhalif olacağını düşündüğü hususları alacağı tepkileri hesaba katarak dile getirmekten kaçınır. Kendisine sansür uygular. Burada Fransa ile alakalı olarak idealize edilmiş, neredeyse ütopyikleştirilmiş bir dünya resmedilir. Süleyman, son derece benimseyen, takdir eden, övgüye değer bulan bir ifade kullanır. Bu ülke hakkında olumsuz tek bir kelimeye, ibareye veya cümleye rastlanmaz. Fransa, zengin ve güçlüdür. Her anlamda iyi yönetilir. Bu ülke ile ilgili olarak anlatılan maddeler; önce Osmanlı devleti ile sonra da o devrin önemli sayılacak Hollanda (Felemenk), Macaristan (Nemse), İngiltere, İtalya, Tablusgarp gibi diğer devletleri ile karşılaştırılır. Üstünlük her kalemde Fransa'ya verilir. Süleyman, diğer Avrupa devletleri hakkında da bilgi sahibi olduğunu gösteren açıklamalar yapar. Neticede verdiği hükümler Fransa'yı yüceltici niteliktedir. Bu yolla eserin bir siyasetname olduğu kadar, bir ütopya niteliğini de taşıdığını düşündüren bir

tablo ortaya çıkar. Eserin tezinin, somut bir örnek üzerinden hareketle “ideal bir devlet nasıl olmalıdır sorusuna cevap vermek” olduğu söylenebilir.

Burada bütün sefaretnamelerde gördüğümüz bir uygulama karşımıza çıkar. Üstü tamamen kapalı bir şekilde gördüğü her iyi şeyi ülkesine taşıma endişesi. Eser, askerî yapılanma, vergi sistemi, hukuk sistemi, idarî nizam, kralın hak ve sorumlulukları gibi fasıllar konusunda bize başka bir dünyadan ses verirken, dolaylı bir şekilde yol gösterici olmaya, bizi “öteki” ile yüzyüze getirmek suretiyle kendi üzerimizde düşünmeye sevk etmeyi hedefler. Süleyman ikaz vazifesi görmek, önümüzde iyi bir model oluşturmak isteyen şuurulu ve didaktik bir hüviyet sergiler. Bu eserin zamanında okunup dikkate alındığına dair elimizde herhangi bir işaret mevcut değilse de, bu kalem tecrübesinin satır aralarından hareketle faydalı olmak, ufuk açıcı bulunmak gayesi taşıdığını söyleyebiliriz.

Esaretname'nin Metni

Demidir na'relerin dinle ne der tablla kûs

Kâni Keyhüsrev –i dâna kâni yâ Keykâvûs

Nakl olunur ki mahrûsa-i Mısır'da kadîmî âdet olan yevm-i erbaa ve yevm-üs-sebt beyler ve ağalar ve â'yân-ı vilâyet ve sâir ehl-i zevk olan kimseler atlarına binip her biri tevâbi' ve levâhiki ile bir bağçe köşesinde veyâhûd bir su kenârına ve ba'zı seyrân-gâh yerlere varıp ol gün her biri bir mevzi'de eğlenmek mu'tâd-ı kadîmleri olmağınan ol günlerin birinde vâlî-i vilâyet olan pâşâ-yı zî-şân hazretleri cümle tevâbi'leriyle binip Kasr-ül-Ayn demekle ma'rûf olan mahalle varıp cümle ittibâ'ı ile bir miktar cirit faslı edip, ok ve tüfenk temâşâsı tamâm olduktan sonra pâşâ-yı celîl-ül-kadr hazretleri kal'a tarafına revâne olup ağalarından ba'zıları akşama değin eğlenmek niyetiyle oturup kaldılar. Bu def'a yedi bölük ihtiyarları dahi beş altı bin cündî ile zevk edip eğlenmek için Kasr-ül-Ayn'a geldiler. Paşa ağalarını onda bulup tarafeyn birbirine âdet-i kadîm üzre gayet ta'zîm ve tekrîm kıldılar. Paşa ağaları gayri gitmek üzre murâd ettiler. Ve lâkin beyler ve ihtiyârlar bunların gittiğine rızâ vermeyip alıkodular. Ol gün bağçede cümle bir yerde karâr edip oturdular. Ol bağçenin cumeyyez ağaçların ve sâir eşcârların ve nâzik meyvelerin ve Nîl-i mübârek izdiyâd bulup geldiğın seyr ü temâşâ kıldılar. Bundan mâadâ Ümm-ül-Kays'ın kadîm ve meşhûr olan ravza bağçesinin yeşilliğın ve Ehram dağların seyr ü temaşa eder iken merkûm ocak ağalarının ni'metleri geldi. Somatlar döşenip ni'metler yenip kahve ve şerbetler içildi. Ba'dehu ol gün olan cirit ahvâli ve ok ve tüfenk musâhabeti açıldı. Bugün bir çorbacının Süleymân demekle ma'rûf bir kölesi tabancalı tüfenk ile at üzerinden yedi def'a cerrâyı urdu. Ve nice hünerler eyledi. Âferîn deyüp azîm medh eylediler. Yeryerden bunun hakkında musâhabet açılıp söze âgâz eylediler. Ol mahalde paşa ağalarından Mustafa Ağa demekle ma'rûf söz bilir umûr-dîde her vechile etrafı ma'mûr âkıl ü dâna nice serencâm görmüş ve kazâ savmış feleğın sitem-i âteşiyile pişip ve erenler meydânında kavga delmiş bir adam idi. Dehân açıp dedi ki bu ne acep etemm göz ki aslında bu köle bu ma'rifeti Françe diyârında ta'lîm etmiştir dedi. Mecliste hâzır olan ihtiyârlardan mâbeyinlerinde Ahmed Ağa demekle ma'rûf taaccüb edip dedi ki ya Françe tâifesi bu mertebe at kullanmaya kâdir midir. Onlarda iyi at ve silahşör adam olduğuna ben itimâd etmez idim dedi. Mustafa Ağa dahi Françe diyârında iyi at bulunur. Anda kullandıkları atı değme bir diyârda kullanır az vardır deyüp Françe diyârın vâfir medh eyledi. Ancak bu söz ehl-i meclise mübâlağa göründü. Herkes cevâb edip dedi ki bu hiç mümkün değildir ki Müslümân vilâyetinde kullandıkları atı Frenk diyârında kullanalar dediler. Hattâ Mustafa Ağa'ya belki sen Bec seferinde esîr olduğın zaman

kâfirler ile ünsiyet edip ve senin kalbine te'sîr etmiştir deyü latîfe ettiler. Bu kez Mustafa Ağa dedi ki latîfe hoştur ammâ cerrayı tüfenk ile kıran Süleymân köleyi eğer mümkün ise çağırıp getirin. Ve suâl eylen benim sözüm hilâf mıdır size beyân etsin dedi. Bu söze cümlesi râzı olup Süleymân'ı ol meclise getirdiler. Ol gün ettiği hüner mukâbelesine kendüye ta'zîm edip oturttular. Ahmed Ağa dedi ki "Françe diyârında bir müddet karâr eylemişsin ve nice şeylere vukûf tahsîl etmişsin. Mustafa Ağa bize ba'zı şeyler nakl eyledi. Ol ahvâl gerçek midir doğrusun söyle. Senden sıhhatı üzre haberin almak murâd ederiz" dediler. Süleymân ayıttı. "Emir sizden itâat bizden. Ancak şöyle ki bizim âdetimize muhâlif şeyleri şimdi lisâna getirip beyân eylemek gayet müşküldür. Zîrâ vilâyetinin medhin eder bu dahi henüz kâfirdir dersiz" dedi. Ahmed Ağa ayıttı. "Hayır sen öyle kıyâs etme. Biz öyle inâd edici hakka râzı olmaz Müslümânlardan değiliz. Kim gayri millette ma'rîfet ve iz'ân sâhibi yoktur diyelim. Dînimiz ayrı ise Tanrımız birdir deyü cevâb eyledi. Ve Françe pâdişâhının kuvvet ve haşmeti ziyâde olduğun biliriz. Zîrâ İstanbul'a gelip gidenlerden istimâ'mız olmuştur. Ve Françe diyârında gâyet cenk-güdâz adamlar olduğu dahi mesmû'muz olmuştur" dedi. Bu def'a Süleymân ayıttı. "On yıldan beri başıma geleni ve Françe diyârına ne yüzden vukûf tahsîl ettiğimi nakledeyim" dedi. "Neuhausel(Uyvar) demekle ma'rûf kal'e önünde cenk edip bozulduğumuzda esîr oldum. Nemse beyzâdelerinin arasında bir genç Fransız cengi seyretmek sevdâsına zâhib olup onların içinde bulunmakla beni ona verdiler. Ol beni alıp Françe diyârına getirdi. Ve ona sekiz sene kadar hizmet ettim ve beni dînimden çevirmek için aslâ cevri etmedi. Ve bana dünyâ kadar riâyet eyledi. Ve beni kisvetim ile gezdirip gayri kisvet giy deyü cevri etmedi. Ve kendi kisvetim ile büyük adamlar evine ve sarâylarına girerdim. Hattâ pâdişâhlarının sarâyına bile vardım. Ancak bana dînim husûsundan ve vilâyetim ahvâlinden suâl ederler idi". Ahmed Ağa dedi ki "imdi Françeli bu şeyleri suâl edip vukûf etmeye tâlib olmak gerek" dedi. Süleymân dedi ki "bundaki olan Mustafa Ağa'yı Françe diyârında gördüm. Benim size söylediğimi ondan suâl eylen ol isbât eder" dedi. "Zîrâ ol dahi Françe diyârında dört beş sene kadar oturdu. Bec ağası bir kal'a üzerine Françe askeriyle yürüyüş edip fevt olmakla gayrisına yapışmayıp bu tarafa geldi. Ve benim ağam Françe pâdişâhının mi'mârlık hizmetinde idi. Pâdişâh kangı kal'aya revâne olsa onunla maan gider idi. Ben dahi ona sekiz sene hizmet eyledim ve bu sekiz sene içinde onun sebebiyle Françe diyârında ne kadar kal'a var ise cümlesin seyr eyledim. Yaz olduğu zamân seferlerine gidip kış geldiği zamân pâdişâhları olduğu şehre gelip kışlardık. Hâsıl-ı kelâm nice Françe ehli vardır ki Françe diyârının ahvâline benim gibi vukûf olmamıştır. Zîrâ her gördüğüm şeyleri yazıp hıfz ederdim. Ve benim ağam dahi bana her şeyi gösterip

bildirmeye takayyüd eder idi". Ahmed Ağa dedi ki "ya sonra sen nice âzâd oldun". Süleymân dedi ki "Françe diyârında esîr yoktur. Pâdişâhtan gayri kimsede esîr olmaz. Onun dahi esîrleri çektiride hizmet eder. Ve ben dahi Nemse'den Françe toprağına basınca âzâd oldum. Ve benim ağam bana riâyet eder idi. Ve kendüyi bana gücüyle sevdire idi. Ol ecilden. ben dahi onu bırakıp gitmedim. Ve lâkin dînin muhabbeti vatanın iştiyâkı hadden bîrûn olmakla sekiz yılın içinde güç ile gitmeye niyet eyledim. Ve lâkin ondan gördüğüm iyiliğı asla unutmam". Ahmed Ağa buna taaccüb edip dedi ki "ben kıyâs ederdim. Kâfir vilâyetinde Müslümâna rencide ederler." Süleymân dedi ki "sâir küffâr diyârında incitirler ise bilmem. Lâkin Françe diyârında garîblere ettikleri riâyeti aslâ bir diyârda etmezler. Senin garîb olduğuna gayet acırlar ve çok iyilik etmeye kast ederler. Fi-l-vâki' bana ettikleri iyilik haddi yoktur. Ve güçle büyük hâtûnlar elbette her gün bizim evimize gel deyü ibrâm ederler idi". Ahmed Ağa dedi ki "bu ne asıl sözdür. Bir karı elbette sen bizim evimize gel deyü ibrâm ede." Süleymân dedi ki "bu vilâyetin âdetine ne kadar muhâlif var ise ol diyârda olagelmıştır. Ve bundan gayri dahi şeyler vardır ammâ söylemenin zamânı değildir" dedi. Ahmed Ağa dedi ki "onları dahi söyle. Françe diyârının büyüklüğün ve halkının hûyların ve şehirlerin bize söyle" dedi. Süleymân dedi ki "şimdiki hâlde bu nâmla meşhûr olan Françe vilâyeti maşrik tarafı Kızıl Alma ile Nemse eyâletine sınırdâştır. Ve garp tarafı dış deniz ile İngiliz diyârına sınırdâştır. Ve cenûb tarafı İspanya ile Felemenk diyârının bir tarafı ile sınırdâştır. Ve Françe diyârının uzunluğu ve enliliğı birdir. Cihâr kösedir. Eğer cirmi dolaşmak murâd olursa yüz elli iki konaktır. Ve orta yerinden gidilse elli atlı konağıdır. Ve ol diyârın içinde sekiz bin şehir ve bî-hesâb köyleri vardır. Zîrâ bizim diyârımız gibi birbirinden ba'îd berr ü yabânî yoktur. Ve ol ma'mûr vilâyettir ki bir köyden etrâfa nazar etsen on iki köy dahi görürsün. Bundan ma'lûm ola ki ne mertebe ma'mûr vilâyettir." Ahmed Ağa dedi ki "halkı aceb Mısır halkı kadar var mı." Süleymân dedi ki "Mısır'a gelmeden beri bunu bana çok suâl ettiler. Françe'nin baş şehrinde olan halk diyâr-ı Mısır'da ol kadar değildir. Ammâ Françe vilâyetinde Paris dedikleri baş şehrin içinde olan halk Mısır'ın üç halkı kadar kıyâs olunur. Ve ol Paris şehri Mısır'ın iki misli kadar büyüktür. Ve içinde Mısır gibi bürkeleri yoktur. Ve ol şehrin evleri altı yedi tabakadır. Ve ol şehirden Françe pâdişâhına tahsîl olunan hazînesi dört Mısır hazînesi kadar mâl tahsîl olur. Şöyle ki bunda asker ulûfesi ve Ka'be-i Şerîf'e sarf olan ve âsitâneye giden mâl cümleinin dört misli kadar hazîne beher sene Françe pâdişâhına tahsîl olur." Ol mahalde mecliste bir fısıltı olup Süleymân öyle hisseyledi ki hiç bunun sözüne i'timâd etmeyip kâfirin gayretin kor dediler. Ki cevâbın kesmeyip dedi ki "bu sözleri siz görmediğinizden aceblersiz. Lâkin ma'lûm ola ki Paris

dedikleri şehirden beher sene yirmi milyon hazîne Françe pâdişâhına tahsîl olur. Ve bütün Françe diyârından Françe pâdişâhına beher sene iki yüz milyon hazîne tahsîl olur. Tafsîl üzere beyân olursa usanırsız. Ammâ gayri yüzden beyân edelim. Evvelâ şimdiki hâlde Françe pâdişâhının düşmenleri olan İngiliz ve Felemenk ve Nemse ve İspanyol ve Kızıl Alma'ya tâbî' olan sâir Frenk tâifesi buna muhâlefet etmeyip derler ki elbette böyle olmadıkça olmaz. Zîrâ Françe pâdişâhı şimdiki hâlde iki yüz bin atlı ve ve üç yüz bin yayan askeri vardır. Ve bundan mâadâ donanması yüz büyük kalyon askeri elli bin adamdır. Ve çektirilerin askeri dahi ziyâdesiyedir ve ol pâdişâh bir seferde üç dört kal'a kuşatır. Ve serhatlerde olan kal'aların metâneta şöyle ki evvel binâ olduğu zamân kal'aların palankaları birer kat iken şimdi ikişer üçer kat eylemiştir. İki yüz kal'adan ziyâde gördüm. Pâdişâh kendisi ta'mîm ve termîm eylemiştir. Ve mezkûr kal'alar ol mertebe metîn ve kavîdir ki ve topları ve askeri ol mertebedir ki her ne kadar keskin yürüyüş olsa aslâ hâceti olmaz." Ahmed Ağa dedi ki "nakl ettiğiniz üzere Françe pâdişâhı Nemse kralından kuvvetli olmak gerek". Süleymân ayıttı. "Ona şüphe yok. Nemse kralının en çok doksan bin askeri vardır. Hoş Nemse kralının vilâyeti çoktur. Ve lâkin vilâyetinde olan beylerin olagelmış imdâdı ve askeri ve hazînesi olmayaydı Nemse kralı bir iş zuhûra getiremez idi. Zîrâ Nemse kralının kuvveti ol beylerin imdâdı iledir. Ve ol beylere danışmadıkça bir yere hareket edemez. Ammâ Françe pâdişâhının âdeti öyle değildir. Zîrâ kendi askeri ve kendi hazînesiyle cenk eder. Hîn-i muhâlde akçeye muhtâc olduğu zamân kendi ikliminde zengin olan reâyâ hüsn-i ihtiyârlarıyla pâdişâhlarına müsâade ederler. Françe pâdişâhı düşmenlerine gâlip olup feth ü fütûh etmesinin sebebi budur ki askeri arasında gâyet zabt vardır. Bundan mâadâ sırrı gayet hıfz ederler. Bir yere ta'yîn oldukları zamân bizi falan yere ta'yîn ettiler deyü sırr söylemezler. Anın için dâimâ vardıkları yerde işleri rast gelip düşmenlerine gâlib olurlar. Ve Françe pâdişâhının üç türlü askeri vardır. Bir türlü yayan ve bir türlü atlı ve bir türlü dahi dragon ta'bîr ederler. Bunların dahi atları vardır. Gâh atlarına binip atlı tarzında cenk ederler. Ve ol zikr ettiğim iki yüz bin atlı arasında Françe pâdişâhının kendi hâs atlısı iki bin atlı askeri vardır. Anın her biri bir beyzâdedir. Ve yarar yiğit olduklarından her nerede cenk ederlerse yüz ağartırlar. Bâkî kalan kusûr atlıların tertîbi budur ki her beş yüz adam üzerine ceneral demekle ma'rûf bir adam ta'yîn olunur. Ve onun altında dahi bir yamak ta'yîn olunur. Hâsılı beş adama varınca sâhib-i derk ta'yîn olunur. Mezkûr sâhib-i derkler bir cenk olduğu zaman ibtidâ cenge onlar girer. Ve zikr olunan beş yüz neferi üç bölük ederler. Her bölüğü yüz altmış neferdir. Bir bölüğü ser-asker ile ta'yîn olunur. İkinci bölüğü yamağıyla ta'yîn olunur. Üçüncü bölüğü bir sâhib-i derk ile ta'yîn olunur. Her yüz altmış adama

escadron ta'bîr ederler. Böyle olduğu hâlde yüz escadron bin altı yüz atlı hesâb olunur. Ve yayan olan askere régiment ta'bîr olunur. Her bir régiment altı yedi yüz bataillon olur. Her bir bataillon altı yüz adamdır. Ol yaya askerin içinde bir iki bölük vardır. Onlar el kunbaresi kullanırlar. Ve tüfenk dahi kullanırlar. Ve bir kal'anın üzerine hücûm ettikleri zaman onlar kunbare atarlar. Ve her bataillon mezkûr askerden bir bölük vardır. Ve lâkin bu bataillonlar seferât bataillonlardır. Ahmed Ağa dedi ki "her bataillon sefer etmez mi?" Süleymân dedi ki "hayır cümlesi sefer etmez. Françe diyârında beş yüz bataillondan ziyâde vardır. Kimisi kal'alar muhâfazasına ta'yîn olunur. Ve kimisi oturak olur ve gene askere karışırlar." Ahmed Ağa dedi ki "sefer etmeyip kal'a içinde safâsında olmak onlara bir iyiliktir". Süleymân dedi ki "bu vilâyette zahmet ve meşakkat saydıkları şey ol diyârda iyilik ve mürüvvet bilinir. Ve sefere yazılmayıp muhâfazaya ta'yîn olanların gâyet güçlerine gelir ki yoldaşlarımız pâdişâh uğruna cenk eder biz bunda karı gibi muhâfazada kalmışız" derler. Ahmed Ağa dedi ki "bu şey bu vilâyetin âdetine uymaz". Süleymân dedi ki "ol muhâfazada olan asker her vechile kendüyü sefere yazdırmaya sa'y ederler. Ve duâ ederler ki ne zamân bizim kal'amızı muhâsara ederler ki bizim yararlığımız sâbit olup bizi sefere yazalar deyü". Ahmed Ağa dedi ki "ya bunlar nice duâ eder gelip düşmân bizi muhâsara eylesin. Muhâsara ve cenk zahmetin niçin isterler". Süleymân dedi ki "Françe askeri böyle cenk etmeyi devlet sayarlar. Zîrâ kimisi yarar olduğun isbât eder. Ve kimisi büyük mertebeye nâil olmak için ve kimisi pâdişâhın hizmetinde bulunmak murâd eder. Ve falan kal'ayı düşmen gelip muhâsara edecektir deyü işittikleri zamân cümlesi ayağa kalkıp bizi oraya ta'yîn eylesinler deyü minnet ve ricâ ederler. Ve ba'zı sâhib-i derk ve ehl-i menâsıb kendi mâlları ile ol kal'ada bulunmaya ikdâm ederler. Tek pâdişâhın hizmetinde bulunayım deyü takayyüd ederler. Ve düşmân ile mukâbil olup cenk edeceğin haber alsalar anlar dahi izin alıp ol mahalle giderler. Ve gâhice gayretlerinden izinsiz bile gittikleri çok olmuştur. Ve bu husûs için Françe pâdişâhı ba'zı zamân sâhib-i derklerine tenbîh eder ki her kim bayrağı altından izinsiz cenge giderse ulûfesin kat' edeler deyü nidâ ettirir. Ve Françe askerinin cenge ol kadar gayretleri vardır ki birbirinden kıskanıp ve birbirinden ileri varmaya sa'y-ı ikdâm ederler. Ve bunun için ba'zı kanûn etmişler ki her isteyen asker gitmeyip nöbet ile gideler. Ba'zı zamân öyle iktizâ eder ki ol muhâsarada kal'a feth olup bâkî nöbetle olan asker mahrûm kalırlar". Ahmed Ağa dedi ki "bu Fransızların cenge olan gayretleri ne acâibtir. Anınçün bu kadar nâm vermişlerdir". Süleymân dedi ki "Françe'nin askeri muhâsaraya evvel gitmek için birbirine düşüp cenk ettiklerin çok görmüşlerdir. Bundan kıyâs oluna. Pâdişâhları bir cenkte hâzır olduğu zamân veya bir muhâsarada öyle gayret ile cenk ederler ki asla birisi

firâr etmek ihtimâli yoktur. Ya ölümler yâhûd merd olurlar.” Ahmed Ağa dedi ki “Fransızların firâr etmeyip cenge metîn oldukların çok işitmişim”. Süleyman dedi ki “onların tertîbleri ve sâf bağladıklarında öyledir ki sekiz bin yâhûd on bin adam birden sağa ve sola dönüp cenge müteallik eşyâların hâzır kıldıkların gören adam kıyâs eder ki on bin adamın bir cânı vardır. Tâ bu mertebe harbî hareket ederler. Ve öyle sâf olurlar ki birbirinden parmak kadar ne ileri ve ne geri çekmezler ve gece gündüz onlara bu cenk ahvâlin ta’lîm ederler ki ber-vechile ta’bîr olunmaz ve onlara tüfenk atmaya işâret olunsa cümlesi birden ateş eder. Bin adam bile olsa bir tüfenk kıyâs olunur”. Ahmed Ağa dedi ki “bu askerin esbâbları nicedir”. Süleyman dedi ki “her beş yüz adam bir régiment ta’bîr olunur ve her bir régimentin bir renk bayrağı vardır. Gerek atlı ve gerek yayan ve her régimentin başka elvân-ı esbâbı vardır. Mavi çuha giyenin astarı sarı olur. Kırmızı çuha giyenin astarı yeşil olur. Ve yeşil çuha giyenin astarı kırmızı olur. Ve sâhib-i derklerin giydiği esbâb soldatların esbâbı gibi olur. Ve böyle elvânla sâf bağladıkta gayet güzel uyar. Zîrâ zikrelediğimiz beşyüz asker eğer boyları ve eğer kisvetleri birbirine şöyle uyar ki aslâ birbirinden fark olunmaz.” Ahmed Ağa dedi ki “sâhib-i derkler ve soldatlar murâd ettikleri esbâbı giyemezler mi.” Süleyman dedi ki “hayır onlara izin yoktur. Cümlesinin esbâbı bir renk olur. Ve esbâbların ser-bölük olan diktirir. Bu husûsta her ser-bölük benim askerimin esbâbı ziyâde güzel olsun deyü kıskanır. Françe pâdişâhî askerin alayın seyr ettiği vakitte kendisi görüp beğene deyü birbirinden hased ederler”. Ahmed Ağa dedi ki “zikr olunan askerin mansıbları ve mertebeleri ne yüzdendir onu beyân eyle.” Süleyman dedi ki “onların bu husûs için âdetleri ve kanûnları bizim gibi değildir. Evvelâ ser-bölük olanlara mansıbı pâdişâhtan gayri kimse vermez. Ve yamağın ve sâir sâhib-i derkliğin pâdişâhtan gayri kimse vermeye kadir değildir.” Ahmed Ağa dedi ki “pâdişâh bunları nice kendisi ta’yîn eder.” Süleyman dedi ki “belî pâdişâh kendisi istediği ve beğendiği adamı getirip ta’yîn eder. Ve pâdişâhtan gayri kimse onları mansıbtan azl etmeye kadir değildir. Böyle olduğu hâlde onlar bir devlete nâil olduklarında pâdişâhlarından gayriden bilmezler.” Ahmed Ağa dedi ki “mezbûr sâhib-i derkler soldatlardan olunsa kabil değil mi?” Süleyman dedi ki “bu şey gayet nâdir olur. Değme hâl ile olmaz. Meğer bir büyük yararlık ede. Ol sebep ile nâil ola. Böyle bir kaç def’a vâki’ olmuştur”. Ahmed Ağa dedi ki “Françe pâdişâhı sâhib-i derkleri nice tahsîl eder”. Süleyman dedi ki “Françe pâdişâhı on iki bayrak askeri serhatte olan on iki kal’aya ta’yîn eylemiştir. Ve her bir bayrak beş yüz askerdir. Bunun her bir neferi bir beyzâdedir. Onların sâhib-i derkleri cemî asker içinde bulunan kâmil adamlar ki cemî ahvâle ve cenge müteallik umûrda kâmil olanlardır. Ve mezkûr beyzâdeler onların eli altında olur. Ve mezkûr asker tâ vezîrin

karşısında varıp her vechile suâl edip beğenmedikçe onu askerî zümresine ilhak etmezler. Ve ol asker tâifesi on iki yaşından eksik olsa yâhûd yirmi beş yaşından ziyâde olsa onu askerliğe kabûl etmezler. Zîrâ gençlik hâlinde cenk ahvâlin öğretip kâmil edeler. Ve ne kadar büyük devletli adamlar var ise evlâtların ol bayraklar altına gönderip sâir neferât gibi tüfenk ve âlet harbiyle kal'anın her köşesin beklemeye ta'yîn ederler. Ve ol orada ata binip kullanmasın ta'lîm ederler. Ve kal'alar ismin ve hendese ilmin öğretirler. Hâsıl-ı kelâm ser-askere lâzım olan ilim cümle öğretirler. Böyle olunca gerek atlı ve gerek yaya askerinin sahib-i derkleri buradan ta'yîn olunur. Ve bir cenkte ser-asker mürd olsa yerini yamağına verirler. Ve bu askerden nöbetle kim olursa pâdişâh tarafından yamağ olur. Françe askerinde olan sâhib-i derkler bütün askere hükm eylemek yanlarında bir şey değildir. Ve Françe pâdişâhının oğlu evlâdı olan dokuz yaşında iken Françe pâdişâhı olsa sâir nefer gibi kılıç ve tüfek kullanmaya ta'lîm ederler." Ahmed Ağa dedi ki "bu mümkün olur mu ki Françe pâdişâhı olacak bir şehzâde ola sâir nefer gibi kılıç ve tüfenk ta'lîm etmek olur mu". Süleyman dedi ki "bu şehzâde dokuz yaşında iken her şeye vukûf olmak gerek. İlm-i hendese ve gerek kal'a resmine ve gerek cenk ahvâline ve sâf bağlamasına ve Françe diyârının etrâfında olan kralların ve askerlerin ahvâline vukûf olup anlamış ola. İmdi Françe pâdişâhının sarâyında şehzâdeleri böyle ta'lîm ederler". Ahmed Ağa dedi ki "bu zikir olunan askerinin ulûfeleri mîriden nice kabz olur ve ne yüzden aldıkların bize beyân eyle." Süleyman dedi ki "her ser-bölüğün sahib-i derkleri sefere gitmezden mukaddem ulûfeleri cümlesin alıp tevzi' etmelidir. Ve mezbûr bölüklerin bazı sâhib-i derkleri birisi boyu ve bosu yerinde olmadıkça onu neferliğe kabûl etmezler." Ahmed Ağa dedi ki "zâhiren ol bayrak sahib-i derklerinin hizmetkârları elli neferden olmak gerek." Süleyman dedi ki "eğer bir sâhib-i derk kendi bayrağı altında olan neferi istihdâm edeydi yâhûd hizmetkârını bir nefer yerine saya idi onu ol saat ma'zûl ederler idi. Ve hizmetkârları biz neferiz dese fi-l-hâl haklarından gelinir idi." Ahmed Ağa dedi ki "mezbûr sahib-i derkler bir mahlûl ulûfeyi kendi hizmetkârlarına yazdırıp veremez mi." Süleyman dedi ki "eğer bir sâhib-i derk böyle bir şey edeyim dese fi-l-hâl onun hizmetkârını ondan kovmalıdır. Zîrâ Françe pâdişâhı kendi askerinin kendinden gayısına hizmet ettiğine rızası yoktur. Mezbûr hizmetkârlar sefere alışmadıkları için ve alışmış olan dahi sâir neferât gibi yâver olmaz." Ahmed Ağa dedi ki "bir sâhib-i derk sefere gittiği zamân gerek hizmetkârların ve gerek tâifesin askeri yerine sayamaz mı". Süleyman dedi ki "askeri yerine saymadıklarından mâadâ bir cenkte ağalarının yanına bile uğramaya kadir olmazlar. Gerek atlı ve gerek yaya askerinin sahib-i derkleri cenk ettikleri zamân da cümle askerden ileri giderler. Ve neferlerine ol

mertebe i'timâd ederler ki hemân kendilerine bir kal'a sayarlar. Ve elli bin askerin arasında ellibin de hizmetkâr olsa gene elli bin asker sayarlar. Ziyâde saymazlar. Bizde ise hizmetkârı da askerden sayarlar." Ahmed Ağa dedi ki "bunların keskin oldukları asker çokluğuna bakmayıp ancak neferâtın keskinliğine bakarlar". Süleyman dedi ki "eğer bir barışık vâki' olsa askeri seferden döndürüp pâdişâh kendisi alayların seyredip yoklama ettiği zaman askerin içinde genç olmayıp yâhûd cenge kadir olmadığı hâlde beğenmez ise ulûfelerin kat' edip yerine gayri asker yazarlar." Ahmed Ağa dedi ki "bu askerin yoklaması ne yüzden olur." Süleyman dedi ki "asker yoklaması kâfir diyârında gayet fâideli şeydir. Husûsen Françe vilâyetinde gayet takayyüd ederler. Ve Françe pâdişâhının her asker olduğu şehirlerde ta'yîn ve ulûfeli adamlar vardır ki beher ay askeri yoklayıp kıyâfetin ve her neferin yaşın ve esbâbların ve sâir şeylerin bildirmek için hâsılı beher ay bu minvâl üzere yoklayıp defterini pâdişâhlarına verirler. Askeri seferden gelip kışlaya ta'yîn olunmakta evvelden muhâsaraya ta'yîn olunup yâhûd bir cenge ta'yîn olunup askerden yirmi otuz nefer eksildiye askerin ulûfesini verdikleri zamânda ol yirmi otuz adamın ulûfesin noksân verirler. Defterine göre ve askeri ziyâde ettikte ona göre ulûfesin dahi ziyâde verirler. Yoklamanın nef'î ancak budur". Ahmed Ağa dedi ki "cenkte bir adam mürd olsa ulûfesini zâbiti alamaz mı". Süleyman dedi ki "eğer asker sefere ta'yîn olunup me'mûr olduğu seferi edâ edip sonra kışlaya gelince ulûfesini zâbiti alır. Sonra kışlaya geldikte yoklama olur. Askerden ne miktâr bâkî kalmış ise ulûfeleri ol kadar verilir." Ahmed Ağa dedi ki "bu zarâfet iyidir. Böyle pâdişâhı aldatmak güçtür". Süleyman dedi ki "zıkr olunan asker kışlaya ta'yîn olduktan sonra pâdişâh tarafından ta'yîn olunan adamlar yoklama ettiğinden mâadâ tekrar gayri adamlar vardır. Bir daha yoklama ederler. Ve birbirinin defterlerin mukâbele ederler. Birisinin ihâneti zâhir olur ise ol sâat onun hakkından gelirler." Ahmed Ağa dedi ki "bu düzen ve bu tertîb gayet iyidir. Ve lâkin ulûfelerini ne yüzden verirler". Süleyman dedi ki "cümlesinin ulûfesi bir kıyâstadır. Ne artık ve ne noksân olur." Ahmed Ağa dedi ki "ya ol diyârda bir adam mutasarrıf olduğu ulûfesini satmak murâd eylese bey' edemez mi." Süleyman dedi ki "bu şey ol vilâyette bilmezler." Ahmed Ağa dedi ki "ya ol neferâtın birisi bir yararlık etse pâdişâh tarafından ona terakki ihsân olunmaz mı". Süleyman dedi ki "Françe pâdişâhı kullarına in'âm ü ihsân etmeye aslâ taksîrât etmez. Ve lâkin terakki vermek ol vilâyette olağelmemiştir. Bir sâhib-i derk yararlık etse ulûfesinden mâada kayd-ı hayât ile kendüye bir miktar şey in'âm olunur. Ve bir nefer yararlık etse ona ulûfesinden gayri bir miktar in'âm olunur. Ve onların ulûfeleri bu yüzden verilir ki her asker olduğu şehirlere bir hazîne-dâr ta'yîn olunur. Ve ol askeri yoklama edip ol neferâtı isim ve resmiyle yazıp hazîne-dâra teslîm ederler.

Ve defterlerine imzâ çekilip neferine göre ulûfeleri zâbitlerine verirler. Onlar dahi beş günde bir askere tevzî ederler.” Ahmet Ağa dedi ki “bizim gibi mevâcibten mevâcibe verilse olmaz mı.” Süleyman dedi ki “Françe pâdişâhının askeri her nerede bulunursa beş günde bir ulûfeleri verildiğine sebep budur ki ba’zı eşkiyâ vardır. İki günün içinde bir mevâcib ulûfesin harc eder. Anınçün böyle verirler ki züğürt olmasın deyü”. Ahmed Ağa dedi ki “böyle istimâ eyledim ki elli nefere zâbit olan kendi neferin giydirir imiş”. Süleyman dedi ki “meselâ yirmi beş akçe ulûfesi olan neferin altı akçesini zâbit alıkoyup bir kese içine kor. Ve bu akçe her yıl soldatlarına aldığı kisvenin akçesin ondan verir.” Ahmed Ağa dedi ki “pâdişah tarafından verilen ulûfeden zâbitleri kendüye bir şey alıkomaz mı”. Süleyman dedi ki “böyle şey vâki olduğu zamân neferât varıp şikâyet eylese ol sâat ol zâbiti azl ederler. Bir daha zâbit olması mümkün değildir”. Ahmed Ağa dedi ki “bu asker sefere gittiği zamân ol askerin zahîresin kim verir.” Süleyman dedi ki “pâdişâh zâbitlerin ve askerin zahîresin kendisi görür. Evvelâ Françe pâdişâhı ahvâle vukûf olan sâhib-i tedbîr ve devletli adamların beşi altısıyla söz bağlayıp zahîre için bir kavî ü karâr edip sefere giden asker kaç bin ise yevmiye zahîre hesâb olunup yetiştirmeyi onlar boynuna alıp yevmiye her ne kadar zahîre gider ise yevmen fe-yevmen onlar yetiştirmelidir ve asker ne tarafa revâne olursa onlar dahi zahîre için bile revâne olurlar. Ve mezkûr adamlar serhatlerde olan şehirlerden zahîre tahsîl edip arabacılar ve hamurkârlar ile dâimâ asker ardınca bile gitmededir. Ve atlı asker için dahi böyle muayyen adamlar vardır”. Ahmed Ağa dedi ki “bu düzenler ve bu âdetler bizim âdetimize uymaz muhâliftir. Ve bizde âdet olan budur ki her ne lâzım olur ise kendi kendimizin zahîrelerimiz görmeliyiz. Ve lâkin bu zahîre sebebiyle bize bir miktâr fâide hâsıl olur.” Süleyman dedi ki “ma’lûm olmuştur. Sizin isminiz ile pâdişâh gümrüğünden ilk rızkın geçirip pâdişâha âit olan gümrüğü siz alırsınız.” Ahmed Ağa dedi ki “sefere gidip gelen adamlara bunun sebebiyle bir şey intifâ olur. Ve yâhûd bey’ ü şirâ etmekle bir şey tahsîl olur.” Süleyman dedi ki “Françe’de olan âdet böyle değildir. Onda bir sâhib-i derk kendi neferâtından birini alış-veriş ettirse ol sâat ma’zûl ederler. Onların yanında ayıp şeydir”. Ahmed Ağa dedi ki “böyle olduğu hâlde Françe pâdişâhına hizmet etmeden ne hâsıl olur. Ve himâyelerin ref’ edince onlar bir şey ile intifâ edemezler”. Süleyman dedi ki “Françe diyârında himâye nedir bilmezler. Ol diyârda bir büyük adamın bir kimse ile da’vâsı olsa ve onu bir kimse himâyet etse veya sâhib çıkırsa büyük ihânet bilirler. Böyle şey onda yasaktır. Françe pâdişâhından gayri bir kimse bir kimseyi himâyet edemez. Bir kimsenin bir kimse ile kavgası yâhûd bir da’vâsı olsa hakkı olan adamın hakkı icrâ olacak zamânda hakkı olan adamın hasmına bir büyük adam sâhib çıkırsa ol sâat onun hakkından

gelirler. Françe'de serdâr olan adamın eli altında olan neferâtta aslâ birisi ne bâzergân olur ve ne bey'ü şîrâ eder. Ve bir yerde dahi karâr ettirmezler. Şehirde şehire değiştirirler." Ahmed Ağa dedi ki "ya ol şehirlerin muayyen askeri yok mudur". Süleyman dedi ki "hayır onda ba'zı askerler vardır. Ol şehrin adı ol askere konulmuştur. Meselâ Mısır askeri, Şâm-ı şerîf gibi ve lâkin onlar ol şehirlere muayyen değildir." Ahmed Ağa dedi ki "bu askerler cümle sefere gider mi yoksa bir miktarı kalır mı." Süleyman dedi ki "cümle asker yazılır ve lâkin muayyen oturacak yerleri yoktur. Muhâfaza askeri başka ve seferâtın asker başkadır. Lâkin muhâfazada olan asker sefer etmez. Ancak şehirden şehre karâr ettirmeyip gezdirirler. Meselâ Mısır askerinden beş altı bin asker yazılıp Mısır iklimine ta'yîn olursa ertesi gün kalkıp gitmelidir. Ve yine ardınca fermân gelse emr olunduğu yere kalkıp gitmelidir. Askeri böyle böyle yalnız bir şehirde karâr ettirmeyip gezdirirler. Fermân yazıldığı ne güne emrolunduyorsa bir saat karâr etmeyip kalkıp gitmelidir. Bir sâat sonraya kalmak mümkün değildir. Böyle pâdişâhına itâat eder asker yoktur. Zîrâ ne yaza ve ne kışa ve ne yağmura bakmazlar. Fermân geldiği sâat kalkıp ne zamân fermân olunmuş ise ol mahalde onda hâzır bulunurlar". Ahmed Ağa dedi ki "fermân içinde varılacak gün de yazılır mı". Süleyman dedi ki "belî. Onu dahi yazarlar. Ona taksîrât etmek olmaz. Ve Françe vilâyeti gayet ma'mûr vilâyettir ve köyleri birbirinin yanındadır. Ve bir adam üç sâat yürüse lâ-büdd bir köye rast gelir. Böyle olunca bu askere bir fermân gönderir ki her nereye uğrayacakların üç günde dört günde bir oturakların bile yazıp defterin gönderirler. Ve bundan ma'lûm olur ki askerin nerede yatıp nerede kalktıkları ve oturak olan günleri pâdişâha ma'lûm olur. Bundan mâadâ ba'zı vakit olur ki eğer atlı ve eğer yayan iki yüz üç yüz bin askerin dağıtıp düşmene şaşkınlık vermek için Françe diyârında taşraya çıkarmadan serhatlere pârekende ederler. Françe'nin içinde bir kimsenin haberi yok iken gün-be-gün askerin ne tarafta olduğu ve nereye konup göçtüğu pâdişâhtan gayri kimse bilmez. Ve ol askeri bir yere ta'yîn etmiş iken tekrâr fermân gönderip kimisin ileriye ve kimisin geriye ta'yîn edip böylece düşmenlerine şaşkınlık verirler. Böyle şey Osmânî vilâyetinde olmaz. Zîrâ nice beyâbân ve kumsallık yerler vardır ammâ Françe diyârı bir elma gibi müdevverdir." Ahmed Ağa dedi ki "bu şey askere cevri ü eziyet değil midir". Süleyman dedi ki "onlara dahi elem verir. Ve lâkin onları da alıştırırlar". Ahmed Ağa dedi ki "ol askerin böyle şehirlere uğradıkları zarar değil midir." Süleyman dedi ki "hayır aslâ ber- vechile zararı. Zîrâ bir asker köylünün gasben bir tavuğu alsa yâhûd serîka etse ol sâat onu salb ederler." Ahmed Ağa dedi ki "bir tavuk için bir askeri salb olunmak olur mu". Süleyman dedi ki tavuktan az şey için bile salb ederler. Böyle olmasa zabt olunması mümkün olmazdı. Zîrâ bir askerî tâifesi bir şehre vardığu zamân

şehirlisi gayet haz ederler. Evvel zamânda böyle değil idi. Lâkin şimdi bu Françe pâdişâhının zamanında bu mertebe zabt olunmuştur". Ahmed Ağa dedi ki "ya bu askeri evvel ta'yîn edip sonra döndürdüklerinin aslı nedir". Süleyman dedi ki "her şey bir şeye fâidesi vardır. Evvelâ düşmene şaşkınlık vermek için bu seferlere altmış yetmiş bin askeri bir gece içinde ta'yîn eder. Birbirinin haberi olmaz. Hemân hâzır-ı muheyâ düşmenî kal'ası üzerinde bulunurlar. Ne mertebe ses hıfz eylemektir. Bu ahvâl sâir Françe pâdişâhı zamânında olmuş değildir". Ol gün akşâm olup Ahmed Ağa sipâriş eyledi ki "yarın evimize gelip bize bi-t-tamâm bu ahvâli beyân ediver" deyü ricâ eyledi. Süleyman dahi "nola" deyüp ertesi herkes Ahmed Ağa'nın evine cem' oldular. Ahmed Ağa dedi ki "dünkü gün hikâye ettiğin Françe ahvâlinde herkes şüpheyeye vardı. Kâfirden bu kadar zabt var mıdır" deyü. Kâfirin kuvvetin bu mertebe kabartıp medh eylediğin cümle kâfirin gayretin çektiğindendir" deyince Süleyman dahi "bu şeyler benim başıma bir iki def'a vâki' oldu. Ancak Françe diyârına varmış nice adamlar vardır onlardan suâl edin. Geçende dahi bir mecliste birisi dedi ki deryâda Trabluslu Françe'nin bir beylik gemisin almış deyü" söyledi. Ben dahi dedim ki "hayır bu söz mümkün değildir. Eğer Françe gemisi Trablus gemisin almış deseniz ona i'timâd ederim. Lâkin Françe gemisin Trabluslu almak gayet güçtür dedim. Onlar dahi bu söze incinip bana sen kâfirsin deyü sövdüler. Ammâ ben ikisinin de gemilerini gördüm. Ve ahvâllerini güzel bilirim". Ahmed Ağa dedi ki "Trablus gemisi Françe gemisin almaz mı. Trablus levendi Fransız'dan kalır mı". Süleyman dedi ki "Trablus levendinin yararlığına sözüm yoktur. Ammâ ma'lûm ola ki cümle Trablus gemileri bir yere cem' olsa Françe'nin bir küçük beylik gemisin almaya kadir olmazlar. Ve kendiler dahi bu sözü inkâr etmezler." Ahmed Ağa dedi ki "ya niçin alamazlar. Süleyman dedi ki "anınçün alamazlar ki Françe'nin en küçük gemisi bir kal'a gibidir. Cebe-hânesi gayet çoktur. Ol gemilerin kaptanlarına pâdişâh tarafından fermân olmuştur ki cenk ettikleri gibi kendileri ölünce veya gemileri gark olunca düşmenden yüz çevirmeyeler. Öyle olunca olur olmaz gemi bunlara karşı koyamaz. Meğer kendi menendi bir büyük gemi ola. Böyle gemi ise Trablus'ta yoktur. Bu gemiler gayet yavuz ve keskin gemidir ki yalnız bir gemisi yirmi geminin ortasına girse elbette firâr etmez. Ve bir geminin kaptanı gemisini vire ile verip halâs olacağını akli ihâta eylese gene gemiyi vermeye kadir olamaz. Tâ ölünce döğüşür. Anınçün bu ana değin Françe sefînesi alınmamıştır. İngiliz ve Felemenk bu kadar kuvvet ve yavuzluk ile meşhûr iken ve deryâ pâdişâhıyız der iken hâlâ şimdi donanmada kavgalarında Françe'nin donanmasına kavuşturmamışlardır. Françe pâdişâhının sonra gördüğüm donanma üç yüz büyük kalyon idi. En küçüğü seksen pâre top çekerdi. Ve en büyüğü yüz yirmi pâre top çekerdi. Ve kırk elli pare kalyonları

dahi vardır ki kırkar ellişer pâre top çeker. Bu gemiler ufak olduğundan gâhice bunları hizmet ile İstanbul'a gönderirler. Bundan mâadâ Marsilya ta'bîr olunur Françe yalısında bir kal'a vardır. Ol kal'a limanında elli çektiri gemi donanmış hâzır durur. Ve Françe diyârının dış denizinde dahi böyle gemileri vardır. Hâlâ İngiliz ve Felemenk bu devlete ve bu tedârîke hayrân kalmışlardır. Ve bu gemilerde bir düzen ve bir tedbîr vardır ki ta'bîr olunmaz. İçinde olan tâifenin her birisi bir hizmete ta'yîn olunmuştur. Ve kaptandan gayet hafv ederler. Ve hüküm şöyle câridir ki herkes hizmetini işâretten alırlar. Ve gemilerin içi gayet pâktır. Ve ol sefînelerin topları cümle tuçtandır. Kimi on beş okka ve kimi yirmi okka gülle atar. Ve ol kalyonlar içinde olan adamlar cümlesi deryâ ahvâline vukûftur. Deryâ ahvâlini bilmeyen adamı kullanmazlar. Kaptanın ve derk sahiplerinin kamaraları başka başkadır. Hâsılı ol gemilerin heybeti ve pâklığı ber- vechile vasf olunmaz. Ol gemiler içinde olmak hemân bir kal'a içinde olmak gibidir. Ve mezkûr gemiler için Françe pâdişâhı bir ocak etmiştir. Ol ocağa yazılan askeri cümle devletli âdem oğullarıdır. Onda gemi yapmasın ve kullanmasın ve pusulasın ve cümle deryâ deryâ ahvâlin öğretirler. Ve onlar dahi bu ma'rifette kâmil olduktan sonra gemilere sâhib-i derk olurlar. Yolları ile ileri gelirler ve yol ile kaptan olurlar. Kaptan olunca bir yirmi sene kadar hizmeti geçer. Eğer kaptan olduğu geminin kaptanlık şartın yerine getirmeye kadir olabilir ise beş altı geminin üzerine kaptan ederler. Böylece gide gide deryâ beyine yamak olur. Ondan yüksek mertebe yoktur. Ve eğer Françe padişahı kaptanlık vermek lâzım gelse pâdişâh evlâdından olmadıkça ya akrabasından olmadıkça kaptan paşa olmaz. Françe diyârında böyle bir âdet vardır ki bir kimse bir yararlık veya bir hüner etmedikçe ileri gelmez". Ahmed Ağa dedi ki "bu cevâb üzre Françe pâdişâhında olan asker hiçbir yerde yoktur". Süleyman dedi ki "öylece kıyâs edin kim Françe diyârında âdem ma'deni var imiş. Françe pâdişâhı dâim sefer etse aslâ askeri tüketmez. Ve bu askerden mâadâ bî-nihâye beyzâdeler ve be-nâm adamlar vardır. Akçesiz pulsuz pâdişâhın seferine giderler. Keselerinden bu kadar akçe harc edip cenge ileri giderler ki bolay kim bir nâm sâhibi olaydık deyü". Ahmed Ağa dedi ki "hiç bu mümkün müdür ki bir nâm için akçesiz pulsuz sefere gidip kendilerin kırdıralar." Süleyman dedi ki "bu devletlilerin sefere gitmesiyle pâdişâha ziyâde fâidesi vardır ki sâir asker bunların yararlığın görüp gayrete gelirler". Ahmed Ağa dedi ki "hele doğrusu eğer deryâda ve eğer karada Frenklerin hüneri ziyâdedir." Süleyman dedi ki "hususen Françe tâifesi cümleden kuvvetlidir. Ve cümle millet-i nasârâ arasında bir mertebe nâmı vardır ki sâir krallar dâimâ hazer üzredir. Ve askeri pâdişâha mutî olduğundan vardıkları yerde dâim işleri rast gelir. Ve ol pâdişâh yirmi seneden beri iki yüz pâre kal'a kendisi feth etmiştir. Ve birinin muhâsarasın terk edip gitmedi". Ahmed Ağa dedi ki "Françe pâdişâhının eğer deryâda ve eğer karada

hüneri ma'lûmumuzdur. Ammâ askerinin ve zâbitlerinin umûmen şeylerin ve ulûfelerin ve kanûnların bize nakl eyle dedi". Süleyman dedi ki "onları beyân eylemesi müşküldür ammâ kadir olduğumuz kadar beyân edelim. EVELLA yol ile ileri gelip mansıba nâil olurlar. İbtidâ dokuz mertebe vardır. Ser-asker olunca ibtidâ elli nefere bölük başı olmak gerek. Sonra bataillion ta'bîr olunur beş altı yüz asker üzerine zâbit ederler. Ba'dehu ser-askere yamak olur. Böyle böyle gittikçe ulu mertebeye nâil olur. Ve lâkin ehl-i mansıb olmaz. Hattâ bir cenkte yararlık etmekle nâil olur. Ve bu mansıblara nâil olanların pâdişâh ulûfesin artırır ve dârâtları ziyâde olur. Ni'metleri ziyâde olur. Her gelene n'metleri dirîğ olunmaz. Sofraları pâk ve mükelleftir. Sahanları ve tencereleri ve sînileri ve cümle mutbah âlâtları gümüştedir. Bakır ve kalay yoktur. Ve Françe pâdişâhından askeriyle ta'yîn olunmuş adamlar vardır ki cenkte yararlık edeni ve firâr edeni isim ve resmiyle yazıp pâdişâha i'lâm ederler. Ve yararlık edenlere gayet in'âm ü ihsân olunur. Ve kaçanların ulûfeleri kat'olunup ve kendilerin nefy ederler. Bunların mâbeyninde sürülme ölümünden dahi ziyâdedir. Hâsıl-ı kelâm Françe diyârında bir şey vâki' olmaz ki pâdişâh onu bilmeye". Ahmed Ağa dedi ki "ya Françe askeri niçin böyle vilâyetlere dağılmıştır." Süleyman dedi ki "ma'lûm ola ki Françe diyârında bundan akdem bir âyîn var imiş. Bir gün Françe pâdişâhı emreyledi ki her kim benim dînime tapmaz ise benim vilâyetimden çıksın gitsin deyü nidâ ettirdi. Ba'dehu anın dînine tapmayanlar emvâl ve erzâkların alıp diyârından gittiler. Kimi İngiliz'e ve kimi Felemenk'e ve kimi Nemse'ye gittiler. Bu sebep ile nice kimse Françe diyârından çıkıp gitmişlerdir. Ve gene Françe'nin devletine zarar olmamıştır. Françe pâdişâhının hâceti olmamıştır." Ahmed Ağa dedi ki "böyle olunca Françe diyârında çok mâl ve gâyet ma'mûr olmak vardır ki içinden yüz bin reâyâ mâlî ile çıkıp gitse hâceti olmaya. Barışık olduğu zaman ol reâyâ ne işler". Süleyman dedi ki "ol tâife gezmeye mâildir. Devletlisi ve kudreti olanlar kimisi İspanya diyârına ve kimi Nemse diyârına ve kimi Osmânlı ve Acem diyârına giderler. Ve ol diyârlarda gördükleri acâib ve garâib şeyleri seyr edip Françe diyârında en küçük uşaklar diyâr-ı gurbette olan her şeyi bilip vukûf olurlar. Hattâ Mısır'ın ahvâlin onlar bizden çok bilirler. Ve gezdikleri vilâyetlerde görüp beğendikleri âdetleri hıfz edip vilâyetlerine geldikte ol âdetleri nakl ederler. Böyle gezmek ile her vilâyetin âdetlerin bilirler. Françe pâdişâhı kendi askeri bir yerde oturmasın deyü gâh bir kal'a muhâsara edip ve gâh yürüyüş ettirip ve gâh metrise girip top ve tüfenk ile cenk ederler. Ve lâkin yalnız barut atarlar ve kumbareler mukavvadandır. Ve topları güllersiz atarlar. Onu gören âşikâra cenk kıyâs eder. Ancak adam helâk olup kırılmaz. Ba'zı zamân askeri iki fırka edip birbiriyle cenk ettirip idmân ve ta'lîm ederler. Ve bu pâdişâhın iki kapısı muhâfazasıçün otuz bin askeri vardır. Kapısın beklerler. Ekseri atlıdır ve çoğu devletli oğullarıdır. Gece ve gündüz

kapıdan ayrılmazlar. Ve her hafta pâdişâhın önünden alay ile geçerler. Ve şöyle esbâb giyerler ki kaçan güneş urduğu zamân şafaktan gözler kamaşır. Ve yayan asker dahi atlı gibi uzun boylu endâmı güzel olmadıkça ol hizmete nâil olamazlar". Ahmed Ağa dedi ki "bu asker dâimâ pâdişâhın yanında mıdır." Süleyman dedi ki "düşmân ile barışık olduğu zamân pâdişâh oturduğu şehrin taşrasında olurlar. Mevâcibten mevâcibe pâdişâh hizmetine gelirler. Nöbetle hizmet ederler. Ve her hafta nöbetleri yenilenir. Onlar gidip yerine gayrısı gelir. Bu minvâl üzre beklerler. Ve yayan askerin gece ve gündüz başka yerleri vardır. Herkes silâhla hâss baş beklerler. Ger pâdişâh bir evden bir eve gitse kapıcılar kethüdâsı ve sâir mütekellimleri pâdişâhın yanından aslâ ayrılmazlar. Ve sefere gittiği zamân mezbûr askeri iki fırka ederler. Bir fırkası kendi ordusun beklemek için ve yanında hâzır bulunmak için ve bir fırkası sâir askeriyeye ta'yîn olunur. Zîrâ güzîde yararlarıdır". Ahmed Ağa dedi ki "eğer bu söz sahîh ise bundan iyi iş olmaz. Ammâ pašalıkları ve sâir mansıbları nice verilir." Süleyman dedi ki "ibtidâ askeri olup ondan sonra bölük başı olup ve yararlık ile nâmı çıktıktan sonra ol adam pašalığa mâlik olmaz". Ahmed Ağa dedi ki "öyle olunca askerî olanlar pašalığa ümîd etseler yeri var imiş. Ammâ Mısır askerine benzemez. Mısır askerinden şimdiye değin âl-i Osmân'dan bir kimse paşa olmamıştır." Süleyman dedi ki "Frânçe diyârında öyle değildir. Zîrâ Frânçe pâdişâhının hizmetinde olanlar büyük mansıba nâil olmak ümîdindedir. Kanûn budur ki ol mansıblara nâil olanlar madem ki hizmetlerin iyi edâ ettikten sonra ölünce ol mansıbtan ma'zûl olmazlar". Ahmed Ağa dedi ki "sen ne söylersin. Öyle olduğu hâlde ol diyârda Mısır pašalığı gibi bir büyük mansıbı bir adam zabt eylese bir dahi ma'zûl olmaz". Süleyman dedi ki "belî ölünce ol mansıbı zabt edip ma'zûl olmaz. Böyledir ki bir mansıb sâhibi fevt olmadıkça mansıbı âhere verilmez. Ve eğer fevt olan mansıb sâhibinin oğlu var ise eski hizmetine riâyeten oğluna verilir". Ahmed Ağa dedi ki "bu dahi bir garâib şey imiş. Zîrâ böyle mansıbı bu kadar zamân zabtettikten sonra ol diyârda zengin olmak pek kolay imiş." Süleyman dedi ki "hayır böyle değildir. Ancak Frânçe diyârında bu mansıbları akçe kazanmak için vermezler. Ancak riâyet-i hâtır için verirler. Ve onlara âid olan ulûfeleri kendi dârâtlarına ve tevâbi'î mesârifine harc ederler ve kifâyet etmez ve mezbûr pašalar mîriyye hiç karışmazlar. Ve bundan sonra mahsûs beyt-ül-mâlcı şeklinde bir mansıbları vardır. Ol mansıbı askerî zümresine vermezler". Ahmed Ağa dedi ki "ya niçin askerî zümresine vermezler aslı nedir." Süleyman dedi ki "sebebi budur ki böyle mansıb askeriyeye yakışmaz. Paşanın birisi cüzvice mâl-i mîriyye karışmak murâd eylese bir mikdâr mâl kazanayım deyü ol sâat mansıbından azl ederler". Ahmed Ağa dedi ki "âl-i Osmân vilâyetinde pašalar halkın da'vâların nice görürler ise zâhir onların dahi pašaları öylece halkın da'vâların görürler. Süleyman dedi ki "hayır pâdişâh

tarafından icrâ-yı hak için kastî ta'yîn olunmuştur. Ve eli altında ta'yîn olunmuş adamlar vardır. Mâl-i mîriyyi kabzedenleri gözetirler". Ahmed Ağa dedi ki niçin pâdişâhın fermânı mutlak gitmez". Süleyman dedi ki "eğer kendi zapt eylediği mansıba müteallik fermân olursa mutlak kendine yazılır. Ve sâir husûs için olur ise şehir havâlesi şeklinde pâdişâh tarafından bir adam vardır. Fermân ona hitâben yazılır. Ve ol adamlar şehirde her ne kadar mâl-i mîriyye müteallik ve askerinin ulûfesine ve sâir umûra müteallik olan ahvâli haftada üç def'a mektûblar yazıp ulaklar ile pâdişâhlarına arz ederler". Ahmed Ağa dedi ki "bu garâib şeydir. Haftada üç def'a ahvâli pâdişâha i'lâm ederler. Ve lâkin bunlar haftada üç kere mektup göndermek lâzım geldikte uzak yerlerde olmamak gerektir." Süleyman dedi ki "pâdişâh olduğu yerden ne kadar uzak yer olursa yine haftada üç kere ulak ile bildirmelidir. Ve ol mektûbu götüren ulak gece ve gündüz yürüyüp her uğradığı şehirlerde bârgîrlerin tebdîl ederler. Ve her büyük şehirlerden pâdişâha her gün ulak gönderirler. Ve kangı sâatte kalkıp gittiğini mektûbta bile yazarlar ki belli olsun. Çok mu eğlendi yoksa tez mi geldi deyü. Ve büyük Paris dedikleri şehirde menzil bârgîrleri vardır. Taşradan ne kadar ulak gelirse ol menzile gelirler. Hiç olmazsa her sâatte dördü beşi gelir. Ve ol ulaklar üç günde üç yüz fersah yer alırlar. Ve gelip vâsıl oldukları sâati bile yazarlar. Ve her kim murâd ederse ol ulaklar ile mektûb irsâl eder. Ve her ne kadar uzak yere gönderseler mektûb başına beş altı para kirâ alırlar. Az şeydir ammâ gâyet çok olduğundan halkın mektûblarından bir hayli hazîne peydâ olur. Hâsılı pâdişâhın hâs ulakları vardır. Sâir memleketlerden her gün haber getirirler. Ve onların çok ulûfeleri vardır. Geçen sene biz onda iken yirmi iki ulak geldiğin gördüm. Her yarım sâatte bir ulak gelir idi. Evvelki ulak haber getirdi ki pâdişâhın askeri düşmen askeri ile kavuşup cenk ediyorlar dedi. İkinci üçüncü sâir cenge müteallik olan haberleri getirdi. Âkıbet yirmi ikinci ulak pâdişâhın askeri düşmen askerine gâlib olup bozdu haberini getirdi. Ve on iki sâatten sonra bir beyzâde gelip cenk ahvâlini tahrîr edip defterini getirdi. Ve bu menzilden mâadâ Françe diyârında eğer karadan eğer deryâdan gelir gider nice tombaz ve kayıklar ile yolcular gelmektedir. Ve ba'zı gayet mühim olan adamlar için yolda yedek konulmuş bârgîrler vardır. Ve taht-ı dîvânlar vardır. Her şehirde hâzır-ı muheyâdır. Ve döşenmiş evde ve nefâyis taâmlar hazırdır. Böyle zevk u safâ ile sefer edip râhat olurlar." Ahmed Ağa dedi ki "ya onlar kervân ile sefer etmezler mi". Süleyman dedi ki "onlara kervân lâzım değildir. Zîrâ yollarda ve şehirlerde harâm-zâde ve şakî yoktur. Kendi evleri gibi emîndir. Yalnızca safâ ile gidip gelirler. Ve Françe'de bir vilâyetten bir vilâyete varınca yalnız bir adam gitse aslâ hırsızdan ve eşkıyâdan elemi yoktur". Ahmed Ağa dedi ki "doğru demek gerek. Ben dahî Françe pâdişâhının zabt u rabtına ve tedbîrine pesend ederim. Bu kadar askeri zabt edip böyle ede. Ol mahalde ni'met gelip

yenip ondan sonra bir odaya geçip oturdular ki sâbıkan Helia-Polis dedikleri yer görünür idi. Ve bir rivâyette derler ki güneşe tapanlar onda sâkin olmakla gayet mükellef şehir imiş dediler". Süleyman dedi ki ol sâbıkan-ı şehri meydânı mülâhaza eder iken Ahmed Ağa dedi ki "bu şehre ne bakarsın bize ol nakl eylediğin gibi şeylerden bir şey bulamıyorsun bize nakl eyle"dedi. Süleyman dedi ki "hayır ma'zûr olabildim ki bu dünyânın içinde bu size medh eylediğim şehir gibi pâdişâha münâsib yer yoktur". Ahmed Ağa dedi ki "bu şehirler pâdişâhın hâline ne yüzden münâsib olduğun bize nakl eyle" dedi. Süleyman dedi ki "senin gördüğün harâb yerler sâbıkan güneşe tapanların yeri imiş. Ve güneş ol pâdişâhın nişânıdır ve mührüdür. Nitekim âl-i Osmân'ın mührü hilâl olduğu gibi". Ahmed Ağa dedi ki "ben bunu bilmezdim. Françe pâdişâhının mührü güneş olduğunun sebebi nedir bize söyle. Münâsebeti var mıdır" dedi. Süleyman dedi ki "ma'lûm ola ki güneş gökte nice kim gökte olan kevâkibin aydınlığın nice söndürür ise Françe pâdişâhının mührü güneş olduğunun sebebi budur ki nasârâ mâ-beyninde kuvvette ve yararlıkta ve akılda gayet üstündür." Ahmed Ağa dedi ki "zâhiren bu kadar ma'rifet ve tedbîr ve akıl sâhibi olduktan sonra sâir kral onun yanında ne olsa gerek. Gene bu münâsebetin yeri var imiş". Süleyman dedi ki "Fransızların bayraklarında ve sancaklarında ve topları üzerine padişahın mührü olan güneş mührü sûreti yazarlar. Ol sûretin üzerine bir misâl yazmışlardır ki onun manâsı budur ki nice kim sâir kevâkibte ne kadar aydınlık var ise yalnız güneşte mevcûd olduğu gibi Françe pâdişâhı kezalik sâir krallar üzerine kuvvette gâlibtir. Ve husûsen bu seferlerde İspanya ve İngiliz ve Felemenk ve Nemse bir olup Françe pâdişâhı üzerine sefer edip Françe askeri bunları nerede buldu ise bozup on beş kal'asından ziyâde alıp altı senedir men'ine kadir olmadılar." Ahmed Ağa dedi ki "zâhiren bu pâdişâhın âkil ve dâna ve iyi bahtlı vezîri olmak gerek". Süleyman dedi ki yine kendisi kendinin vezîridir ve kendisi öyle büyük vilâyeti zabt edip istediği zamân barışır. Ve istediği zamân sefer eder. Hâsılı cemî' mesâlihîn kendisi görüp kimseye inanmaz". Ahmed Ağa dedi ki "ya bu şey nice mümkündür. Cümle bu diyârları ve bâ-husûs seferlere ta'yîn olunan askerini yalnız kendisi görüp gözetmek mümkün müdür". Süleyman dedi ki "kendisi fermân ettiği yine kendi ediyor. Lâkin eli altında nice âkil dâna adamlar vardır. Kendinin fermânı olmadıkça bir şey etmezler. Ve ol pâdişâh kendi diyârında her ne vâki' olur ise vukûf olmak ister. Ve hazînesinin irâdın bilir. Ve hazînesinden çıkan akçenin bir habbeye varınca nereye gittiğini bileyim der. Bu husûs için bir sâhib-i tedbîr doğru yürür adamı ta'yîn eder ki ol adam akçe umûruna mukayyed olur. Ve donanma hizmetin ve masârifin yine ol adama havâle etmiştir. Ve ol adam ba'zı gün tenhâ vakitte pâdişâh ile buluşup ve memlekete müteallik olan şeyleri söyleşir. Ve bir adam dahi vardır ki sefer ahvâline

mukayyedir. Sefer ahvâli ona havâle olunmuştur. Ol asker ne mikdâr olduğun ve bölüklerin dahi hesâbıyla pâdişâha bildirir. Ve pâdişâh bir kal'ayı kuşatıp yâhûd askerini bir diyâra ta'yîn eylemek murâd ettikte ol adama tefvîz ve sipâriş eder. Ve fermân ol adama verilir. Ol adam dahi pâdişâhın fermânını yürütür. Ve her seferin ahvâline müteallik olan şeyleri ol adama danışmadıkça bir kimse ol mesâliha karışmaz. Elbette ona danışmaya muhtâctır. Ba'zı gün pâdişâha tenhâca buluştukta askere müteallik olan umûru söyleyip görürler. Ve bir adam dahi vardır ki taşrada olan mesâlihlere ve elçilere ve sâir gidip gelenlere pâdişâh tarafından ol adam cevâb alır ve cevâb verir. Ve bir adam dahi vardır ol adam şerîat hükmüne ta'yîn olunmuştur. Ve bunda dört kimse vardır. Onlar sırr kâtibleridir. Ol kâtibler pâdişâhın zabt eylediği mansıbların eyâletinde her ne zâhir olur ise onları yazıp zabt eylemek için ta'yîn olunmuştur. Cemî şeyler onlardan suâl olunur. Beher üç senede pâdişâh tarafından pâdişâh fermânıyla adamlar ta'yîn olunur. Ol kâtibler vilâyetlerde her ne vâki' olur ise zabt ü rabt edip cevâbı kâtiblerden suâl olunur. Ve pâdişâha arz ederler". Ahmed Ağa dedi ki "imdi anladım pâdişâh kendi kendinin vezîri olduğuna şübhem kalmadı". Süleyman dedi ki "bu zikr olunan kendi adamlarından çok şerîat hükmü bilir adam gerektir ki onun şerîatın yerine getire. Gerek sefer ahvâline ve gerek barışık ahvâline ve gerek hazîne ahvâline ve gerek şerîat ahvâline ol zikr olunan adamlar dâimâ müşâvere etmek üzeredir. Ve ba'zı gün olur ki on beş on altı sâat bir yere kapanıp memleketin mesâlihine takayyüd-i tâmm ederler. Ve eğer gece ile bir mühim mesâlih için bir sa'y gelse kendüyi uyarırlar". Ahmed Ağa dedi ki "bu çoktur ben buna i'timâd etmem. Hiç bu olur mu ki bir pâdişâhı gece ile yatır iken uykusundan kaldırmak." Süleyman dedi ki "bu ahvâl bin kere vâki' olmuştur. Ve kendi yanında karîb olan adamların bir kaçı bana nakl edip yemîn etti ki bir kerre bir kal'anın muhâsarasında iken bir gecenin içinde bir adamı beş kerre pâdişâhın odasına girmiştir." Ahmed Ağa dedi ki "bu mertebe takayyüd ettikten sonra cümle murâd ettiği mesâlih ve umûr murâdî üzre hâsıl olduğu aceb değildir". Süleyman dedi ki "pâdişâh kendi ikliminde serhadde olan kal'alarında yoklayıp keşf olunmadık bir kal'ası yoktur. Ve her ilme vukûftur. Ve her şeyi bilir. Ol kal'aların yerlerin ve hendeklerin ve sâir meremmâtın kendisi ta'mîr ve termîm eylemiştir. Bundan mâadâ on kadar şehir resm edip binâ eylemiştir. Ve ol şehirlerin duvarlarına kendi ismin yazdırmıştır. Ve bundan mâadâ iki yüz kadar şehrin hendeklerin ve sâir yerlerin meremmât etmiştir. Ve yeniden elli kal'adan ziyâde binâ edip ihyâ eylemiştir. Ammâ gayet metin ve kavî kal'alardır. Aslâ cenk ile alınması mümkün değildir. En küçük kal'ası Bec kal'asından metîn ve kavîdir. Françe diyârında olan şehirleri ve kal'aları medh eylemek lâzım gelse beyân etmek mümkün değildir. Eğer bir adam bu diyârdan ulaklık ile ol kal'aları ve ol

şehirleri seyr etmek için gitse ol adamın emeği zâyî' olmaz. Varıp temâşâ ettiğine değer. Husûsen büyük Paris dedikleri şehre yakın pâdişâhın bir hâs sarâyı vardır. Onun ismine Versailles derler. Şol mertebe azîm ve mükellef sarâydır ki ta'bîr olunmaz. Dünyâda onun misâli bir sarây olmadığı akıl ihâta etmez. Şimdi vasf edeyim desem mahalli değildir. Zîrâ ol sarâyın i'mârına yüz otuz bin kese akçe gitmiştir. Pâdişâhın atı bağlanan ahırları öyle mükelleftir ki en büyük devletli öyle bir sarâyı malik değildir. Ve bu sarâyın bir nerd-bânı dört yüz bin kuruşa olmuştur. Ve yer altında olan kurşun su yollarına yirmi beş milyon akçe sarf olunmuştur. Ve her etrâfı altın şu'lesinden parlar. Ve içine yirmi bin adamdan ziyâde sığar. Ve bağçesinin etrâfını bir adam gücüyle iki günde dolaşır. Ve lâkin bu bağçeye av bağçesi derler. İçinde türlü türlü tuyûrlar mevcûddur. Şöyle ki pâdişâh gitmek murâd eylediği zamân taşraya çıkmazdan evvel ol bağçe içine türlü türlü tuyûr salıverirler. Ve bundan mâadâ ol bağçenin fısıkiyyeleri ol mertebe acâibtir ki beyânı mümkün değildir. Fısıkiyyesinden çıkan sular adam gövdesi kadar vardır. Ba'zısı birbirine kavuşup kemer gibi olur ve altında insân gezer. Ve ba'zı ağaçları vardır ki her bir yaprağı bir fısıkiyyedir. Ve bakırdan yûnus balıkları sûretleri dizilmiştir. Ve ağızlarından adam budu kadar sular çıkar. Ve mezkûr havuzun beş yüz kadar fısıkiyyesi vardır. Hâsıl-ı kelâm ol bağçenin ziyneti ber- vechle beyân olunmaz bu zikr olunan şeyler ancak bir kîrâtıdır". Ahmed Ağa dedi ki "ya sen bu bağçeye nice girdin". Süleyman dedi ki "yalnız bir kerre değil bin def'a girdim. Ve sarâyın odalarını gezdiğimden mâadâ pâdişâhın hâs odalarına bile varıp seyr eyledim. Françe diyârının âdeti budur ki misâfir olanlara her yeri seyr ettirip ve her şeyden vukûf tahsîl ettirirler. Husûsen esbâbı Osmânî esbâbı ola. Bu Müslümândır deyü her şeyi seyr ettirmede taksîrât etmezler. Ve bunları seyr ettirip aslını bildirmek için ulûfeli muayyen adamlar vardır. Pâdişâhın hâs odalarında mu'teber ve zî-kıymet şeyler vardır ki adam baktığı zamân gözleri kamaşır. Şöyledir ki gümüş âyîneler ile zeyn olmuş ve sâir buna benzer tefârik şeyler ile donanmıştır. Ve ba'zı odalarında la'l ve yâkut ve zümürüd ve elmas ile donanmıştır. Ve onda mermerden nakş olunmuş sûretler ber-vechiledir ki vasf olunmaz ve mezkûr bağçenin içinde ol mertebe üstad binâ etmiştir. Sûretler vardır ki onu gören aynı ile adam kıyâs eder". Ahmed Ağa dedi ki "zâhir sizi ol tarafa götüren adam size müft seyr ettirmez. Lâ-büdd sizden bir şey almak gerektir. Süleyman dedi ki bu sözü söylediğinizden gayet hazeyledim. Ma'lûm ola ki onlara bir şey verilmediğinden mâadâ böyle bir şey teklîf eylesek sana hâtır-mânde olurlar. Zîrâ olanlarda misâfirlerden bir şey almak yasaktır. Zîrâ olanlara pâdişâh hizmetiçün ulûfe ta'yîn eylemiştir. Ve onlar misâfirlerden bir şey aldığını duyar ise hemân ol sâat azl eder. Ve bundan mâadâ kendilerinin cinsinden olan devletli adamların evinde veya sarâyında böyle seyr ettirseler ol adam onlara bir şey

vermek murâd etse almazlar. Zîrâ mâ-beynlerinde gayet ayıp şeydir". Ahmed Ağa dedi ki "fi-l-vâki' bu acâib şeydir. Misâfire bu mertebe riâyet olunduğuna inanmazdım". Süleyman dedi ki "Françe diyârında misâfire ol mertebe riâyet edip severler ki Fransızın birisiyle sokakta kavga eylese cümle Françeli ol misâfire sâhip çıkıp muîn olurlar ki bu garîb ile kavga edip cevri edersin deyü çekişirler". Ahmed Ağa dedi ki "ben buna taaccüb ederim ki bizim misâfirlerimize böyle riâyet olunmaz". Süleyman dedi ki "bu Müslümân kıyâfetimle pâdişâh sarâyından çıkmaz idim. Ve pâdişâhın oğulları dâimâ benim vilâyetimin ahvâlin bana suâl ederler idi". Ahmed Ağa dedi ki "böyle şehzâdeler ile kolaylık ile görünürler mi ve kolaylık ile buluşulur mu. Zîrâ onların mertebesine göre buluşulmaz". Süleyman dedi ki "Fransızların âdetlerine bizim âdetimiz benzemez. Onların şehzâdeleri bizim şehzâdelerimiz gibi sarâyın içinde saklanmazlar. Ve onları beşikte iken yanına musâhibler ve huddâmlar ta'yîn ederler. Ve ehl-i ma'rifet olmak için nice kâmil üstâdlar ta'yîn ederler ve her ilmi ta'lîm ederler." Ahmed Ağa dedi ki "ol edep ve erkânı bunlara öğretirler. Ammâ tahta nâil olunca ne ile eğlenirler ve ömürleri nice geçer". Süleyman dedi ki "ol şehzâdeler beş yaşına varınca kendilerine hâtûnlar ta'yîn olunur. Ol hâtûnlar beş yaşına değîn hizmet ederler. Bundan sonra kendilere erkek adamlar ta'yîn olunur hizmet ederler. Lâkin mansıbın a'lâsın ve büyüğün hâtûnlara verip küçüğün erkeklere verirler. Ve belli başlı büyük adamlar dahi yanına varıp buluşurlar. Bir kimse mâni' olmaz ve taşradan gelen elçiler dahi varıp pâdişâha buluştuktan sonra onlara dahi varıp buluşurlar. Mâni' yoktur. Ve anın dâyesi büyük hâtündür. Halka müteallik olan umûru şehzâdeye lâyük olacak şeyleri ta'lîm eder. Ve gece gündüz hizmetinde olup eğlendirirler. Ve iyi şeyleri ve büyük umûrları ta'lîm ederler. Mezbûr şehzâdeler on yaşına girdiği zaman eğer pâdişâh olsa bir âkil ve müdebbir ve aslında bir büyük adamı ta'yîn ederler. Ve sarâyını ve tevâbi'ini dahi başkaca ta'yîn ederler. Ve türlü türlü hocalar ta'yîn ederler Ve berrânî lisânlar ve kâtipler ta'yîn ederler. Ve sefere ve ilm-i hendeseye ve sâir umûra müteallik olan şeyleri ta'lîm ederler. Ve lâlası dahi büyük adamlar ile konuşup dahi görüşmesin ta'lîm eder. Ve lâlası dâimâ kendüye söyler ki pâdişâhın sözü ve ikrârı gibi azîz yoktur. Ve düşmânına bile bir şey ikrâr eder ise ol ikrâra durmalıdır. Ve nâ-hakk yere sefer etmemek gerektir. Ve reâyasına nazar edip hakkın hak etmek gerektir. Ve cürüm sâhibinin hakkından gelip iyi olanın iyiliğine arz etmek gerektir. İn'âm ü ihsân pâdişâhlara düşer. Cürüm sâhibine azâb kendi cürmünden olur. Pâdişâhlara lâyük olan in'âm ü ihsândır. Fil-hakîka Françe pâdişâhı bir suçlu adama ölüm buyurduğu yoktur. Bu husûs için kadîlar ta'yîn olunmuştur. Her şehirde onlar hükm ederler. Lâkin bir katle müstahak adam olsa yedi kadî cem'olmadıkça onun katlini hükm edemezler. Ve ol adamın katline yedi kadî hükm ettikten sonra tekrâr

cümlesinin üstünde olan kadî mezbûrun katline hükm etmedikçe onu katl edemezler. Meselâ İskenderiye kadısı altı kadı ile bir adamın katlini hükm etseler Mısır kadısı dahi altı kadî ile hükm etmesi lâzımdır. Ondan sonra katl olunur. Zîrâ dünyâda ömür gibi bir azîz şey yoktur". Ahmed Ağa dedi ki "bu iyi âdetler gayet uzun maslahattır." Süleyman dedi ki "ba'zı husûs için bu mertebe uzatmazlar. Meselâ bir adam bir adamı yol üzerinde urup katl etse ol adamı tutsalar ta'yîn olunmuş kadîlar vardır. Ol mahalde onu katl ederler. Böyle olmayıp gayri yüzden vâki' olsa minvâl-i meşrûh üzre ederler. Ve bundan mâadâ bir suçlu adamı katl etmeye götürürken ola gelmiş şeydir. Yolda pâdişâh rast gelse ol adamın cürmü afv olunur. Zîrâ Françe diyârında meşhûr sözdür. Pâdişâhın gözü her nereye bakarsa ihsânı oraya olur. Ve çok pâdişâh görmüşlerdir ki pâdişâh suçlunun yolu üzerinde bulunmakla cürmü afv olunmuştur. Zîrâ cifriyyûndan cürmü afv olunması mümkün değildir. Bir dahi var ki Françe pâdişâhı bir şehri feth ettiği zamân ol şehrin zindânında ne kadar suçlu adam bulunur ise onları âzâd eder". Ahmed Ağa dedi ki "Françe pâdişâhı mürüvvet sâhibi imiş". Süleyman dedi ki "şeriatinden taşra hükme rızâsı yoktur. Elbette kadîlarına tenbîh eder ki bir adamın suçun kendi bağıçlasa kadîlara eğer kazıyye arz olunduğu üzre midir değil midir. Bir hoşca takayyüd etsinler deyü fermân eder. Kazıyye arz olunduğu üzre zâhir olur ise afv olunmaya fermân olunur. Değil ise hakkından gelinir". Ahmed Ağa dedi ki "bu senin dediğin mümkün müdür. Pâdişâh birinin cürmün afv ettikten sonra arz olunduğu üzre olmayıp ziyâde olur ise hakkından gelinir dediğin anlamadım". Süleyman dedi ki "meselâ bir adam bir adamı katl eylese onu yerine katl eylemek lâzımdır. Ne kadar büyük adam olursa olsun ve katl olunan adam ne kadar ednâ olursa olsun kan yerine kandır. Bir kimse kendi hâlinde iken bir kimse onu öldürmek murâd eylese ol adam kendini kurtarmak için ol adamı öldürür. Yâhûd bir adam gâfil iken hatâen birini öldürse bu ahvâl böyle vâki' olduğundan pâdişâh fermân verir ki kazıyye arz olunduğu üzre ise cürmü afv olunsun deyü fermân eder. Ol fermân sicill olunur keşf olunup ol katl eyleyen adam öldürdüğü adamı hatâen olmayıp ihâneten katl ettiği keşfte yazılmış ise onu pâdişâh afv etmiş iken hakkından gelinir. Zîrâ pâdişâh verdiği fermân şol şartıyladır ki eğer hatâen öldürmüş ise afv ola. Eğer ihâneten öldürmüş ise hakkından geline deyü fermân olunmuştur". Ahmed Ağa dedi ki "şimdi anladım zîrâ pâdişâh böyle husûsları kendi keşf etmeyip kadîlara havâle eder. Kadîlar dahi keşf edip vukû'u üzre pâdişâha arz ederler. Pâdişâhın murâdı cemî' ahvâle vukûf olmaktır". Süleyman dedi ki "bundan sonra size şehzâdelere tertîblerin zikr edeyim. Zîrâ bundan akdem cenâbınıza zikr etmiş idim. Şehzâdelere terbiye ederler ki pâdişâhlara cömertlik yakışır. Ve iyi şeylerin ivâziyetin bilmek ve onların huzûruna varıp yüzü güle çıkmak gerek. Ve pâdişâhlara düşen reâyâsın yararlık ile medh edip söylemek

gerek. Zîrâ reâyânın birisi yararlık etse pâdişâh onun yararlığın medh etse onların yanında bin keseden ziyâdedir ve pâdişâh olanlara dahi fenâ şeyleri ayıtlamak düşer. Pâdişâhlara gazab ve darılmak düşmez. Zîrâ pâdişâh olan cümleden âlî olmanın nefsinin gayet alçak gerek. Bir adama iltifât etmede ve sâir şeyde nefsinin alçak tutmak gerek. Ve reâyâsı mâlına el değirmeyip tama'-ı hâme düşmeye. Ve reâyâyâ zulm ve taaddîden hazer eylemek gerek deyü dâimâ nasîhat ederler." Ahmed Ağa dedi ki "bu dahi iyi şeydir. Ancak sâir umûrda kendüyi zapt eylemek mümkündür. Lâkin karı husûsunda kendüyi zapt eylemek güç değil midir". Süleyman dedi ki "âyînleri üzre Françe pâdişâhının bir karıdan ziyâde olmaz. Ve onu dahi bir kerre nikâh edip sonra boşaltıp terk edemez. Hâlâ şimdi Françe pâdişâhı olanın karısı yoktur. Karısı öleli bir gayrısın almadı. Ol karıdan bir şehzâdesi hâsıl oldu. Ol şehzâdeyi evlendirmiş idi. Anın dahi üç şehzâdesi olup onun dahi hâtûnu ölmüştür. Hâlâ ergen kalmıştır." Ahmed Ağa dedi ki "hiç haremde ne vâki ' olursa onu herkes bilir mi." Süleyman dedi ki "Françe'de harem yoktur. Hattâ pâdişâhın sarâyında bile yoktur. Ve onun yanında gece gündüz adamlar vardır. Aslâ tenhâ olmaz. Ve onun yattığı odada ba'zı beyzâdelere vardır. Bile yatıp kalkıp otururlar. Musâhibleri bir gün içeri komaslar ya hasta oldu veya öldü derler". Ahmed Ağa dedi ki "bu âdet Osmânî âdetine uymaz. Osmânî bir pâdişâhı bir sarây içine koyup yanına kimse varmaya kadir olamaz". Süleyman dedi ki "Françe diyârında pâdişâhları her gün görürler. Lâkin her adamı yanına yaklaştırmazlar. Meğer yetim ola veya bir garîb ola. Ahmed Ağa dedi ki böyle olunca pâdişâh rağbetsiz olmaz mı". Süleyman dedi ki "böyle olunca halk hem ziyâde severler ve ziyâde rağbet ederler. Ve her nerede karâr eder ise yanında bu kadar silâhlı bekçiler vardır. Hattâ kendinin hâs odasına varınca bu kadar silâhlı bekçiler vardır. Her odanın kapısının beklerler. İzin olmadıkça bir kimse komazlar. Ve bir yere gittikte beş altı bin silâhlı ve kılıçlı yanından aslâ ayrılmazlar. Ve halka kendüyü böylece sevdirebilir ve heybetli görünür". Ahmed Ağa dedi ki "bu heybete ve bu şevkete söz olmaz. Lâkin buna endâm ve boy ister ki bu dârâta uya. Şimdi acabâ böyle pâdişâh var mıdır". Süleyman dedi ki "hâlâ şimdi Françe pâdişâhı olan gerek boyda ve gerek akılda ve gerek endâmda buna benzer bir pâdişâh dahi gelmemiştir. Diyârında olan uzun boylu adamların cümlesinden kendisi boyludur. Ve gerek şecâatte ve gerek yararlıkta menendi yoktur. Ve cömertliği dahi kemâ-kân yerindedir". Ahmed Ağa dedi ki ol pâdişâhı bu kadar medh ettin ancak şehzâdesiçün dahi bir söz söyleyen olmaz mı". Süleyman dedi ki "size vasf eylediğim pâdişâhın oğlu olmak lâzım geldikten gayri onun vasf olunması lâzım değildir". Ahmed Ağa dedi ki "ya oğlunun şehzâdeleriçün ne dersin. Sana nice görünür. Üç şehzâdenin kankısı kendini halka sevdirebilir. Ve kankısı babası tahtına geçip karâr eder. Zîrâ bunun için her birinin tarafından başka bölük

olmak vardır". Süleyman dedi ki "hayır bu husûs için ol diyârda kavga olmaz. Ve onların âdet ve kanûnları vardır. Ol kanûna bir kimse hilâf edemez. Zîrâ böyle bir yerde üç karındaş şehzâde olsa evvelâ büyüğü kangısı tahta ol nâil olur. Ol ölmedikçe birine dahi nöbet gelmez. Âdet-i kanûnları böyle olacak mâbeyinlerinde kavga olmaz. Ve şimdiki Françe pâdişâhının bu kadar hükmü var iken ben tahtı küçük oğluma teslîm ederim dese kadir olmaz. Kanûnları üzre tahtı büyüğe teslîm ederler. Ve şimdiki Françe pâdişâhi ölse karındaşları var iken hâtûnu hâmile kalsa hamilin vaz' edince sabr ederler. Eğer evlâdı erkek gelirse yerine onu pâdişâh ederler. Ve onun dahi evlâtları yerine pâdişâh olur. Kanûnları böyle olmakla Françe diyârında bunun için kavga olmaz". Ahmed Ağa "buna pesend edip bu şeyleri bana söylediğinden dünyâlar kadar haz eyledim. Ancak senden ricâ ederim ol diyârın ahvâlinden birkaç gün bana söyliyesin. Biz dahi vukûf tahsîl edelim". Süleyman dahi başım üstüne. Her ne zamân murâdınız olur ise nakl ederiz" deyü cevâb eyledi.

Sadeleştirilmiş Metin

Davulla, kös ne der kulak ver, dinle! Zaman; hani bilgin Keyhüsrev, hani Keykâvus diye haykırma zamanıdır. (Bu beyitte dünyanın bilgin Keyhüsrev, Keykâvus gibi hükümdarlara, en güçlü insanlara bile kalmadığı, fani olduğu anlatılmak isteniyor.)

Nakledilir ki, Mısır'da eski bir âdete uyularak, çarşamba ve cumartesi günleri beyler, ağalar, şehrin ileri gelenleri ile zevk sahibi kimseler atlarına atlarlar. Her biri maiyetiyle birlikte bir topluluk oluşturarak; bir bahçe köşesine, bir su kenarına veya bazı güzel manzaralı yerlere varıp eğlenmeye giderler. O günlerden birinde vilayetin valisi olan şanlı paşa hazretleri, adamlarıyla birlikte Kasr-ül-Ayn olarak bilinen yere gelir. Paşanın adamları alışıldığı üzere cirit oynayıp, ok ve tüfek talimlerini seyrettikten sonra kıymetli paşa hazretleri ile birlikte kale tarafına yönelirler. Paşanın adamlarından bazıları orada akşama kadar kalıp eğlenmeyi arzu ederler. Bu arada "yedi bölük ihtiyarları" denilen bir yeniçeri grubu beş altı bin askerle birlikte eğlenmek için Kasr-ül-Ayn'a gelir. Paşanın adamları ile bu yeni gelenler eski bir âdet üzere birbirlerine son derece büyük saygı gösterirler. Paşanın adamları oradan ayrılmak isterlerse de beyler ve yaşlılar onların gitmesine izin vermeyip alıkoyarlar. O gün hepsi bir arada oldukları halde bahçedeki ağaç çeşitlerini, meyveleri ve suları çoğalarak akan Nil Nehri'ni seyrederek. Bunun dışında Ümm-ül-Kays'ın eski ve meşhur olan bahçesinin yeşilliği ile Ehramların manzarasına dalarlar. Adı geçen ocak ağalarının ikramları gelir. Somatlar yenilip, kahve ve şerbetler içilir. Sonra o günkü cirit oyunu, ok ve tüfek talimi konularında sohbet açılır. O gün bir çorbacının (= Yeniçeri ocağının cemaat ortalarıyla Ağa bölükleri subaylarına müşterek olarak verilen isim) Süleyman adlı

kölesinin, at üzerinde olduğu halde tabancalı tüfek ile yedi defa toprak testiği vurduğu, aynı kimsenin daha nice hünerler gösterip, takdir gördüğü dile getirilir. Bu konuda sohbet açılır. O yerde, paşa ağalarından Mustafa Ağa olarak bilinen sözü sohbeti yerinde umur görmüş, savaş meydanlarında kavga delmiş, başından birçok macera geçmiş, olgun, akil ve bilge bir kimse vardır. O, (Süleyman'ın okuluğu hususunda) bu ne kusursuz bir göz diyerek, bu kölenin bu marifeti Fransa'da öğrendiğini söyler. Mecliste bulunan yaşlılardan biri olan ve Ahmet ağa adıyla tanınan biri "Fransız milleti bu derece iyi at kullanmaya muktedir midir? Onlarda iyi ata binen ve iyi silah kullanan adam olduğuna ihtimal vermezdim" der. Mustafa Ağa, Fransa'da iyi atların bulunduğunu, o ölçüde iyi atlara başka ülkelerde az rastlanacağını söyleyerek bu ülkeyi över. Ancak bu malumat, o mecliste bulunanlara abartılı görünür. Orada bulunanların hiçbiri bir Müslüman ülkesinde olduğu kadar iyi atların Frenk diyarında da olabileceğine ihtimal vermez. Hatta Viyana (Beç) seferinde esir olduğundan kâfirler ile yakınlaşmış ve onlardan etkilenmişsin" diyerek Mustafa Ağa'ya takılırlar. Mustafa Ağa, "şakanız hoştur ama, testiği tüfek ile kıran köle Süleyman'ı mümkünse buraya getirerek, sözümün doğru olup olmadığını ondan öğrenin, size açıklasın" der. Bu sözü orada bulunanlar yerinde bularak Süleyman'ı meclise getirirler. Onu, o günkü başarısından dolayı saygı ile karşılayarak oturturlar. Ahmet Ağa, ona, "Fransa'da bir müddet kalmışsın ve birçok şeyi görüp öğrenmişsin. Mustafa Ağa bize bazı şeyler anlattı. Söylediklerinin doğru olup olmadığını senden duymak isteriz" der. Süleyman; "emir sizden, itaat bizden ancak bizim âdetlerimize ters düşen hususları dile getirmek zordur. Zira o ülkenin methini yapana siz kâfir dersiniz" der. Ahmet Ağa, "hayır sen öyle düşünme. Biz kendi fikrinde inat eden ve hakka razı olmayan Müslümanlardan değiliz. Başka milletlerde marifet ve akıl yoktur demeyiz. Diğer milletlerle dinimiz ayrı ise de Tanrı'mız birdir. Fransa kralının kuvvet ve haşmetinin çok olduğunu biliriz. Zira İstanbul'a gelip gidenlerden dinlemişizdir. Fransa'da iyi savaşçılar olduğunu da duymuşluğumuz vardır" der. Süleyman, "on yıldan beri başıma gelenleri ve Fransa hakkında nasıl bilgi sahibi olduğumu size nakledeyim: Neuhausel (Uyvar) Kalesi önündeki savaşta bozulduğumuzda esir oldum. Beni, Macar beyzadelerinin arasında olan ve cengi seyretmek arzusunu taşıyan bir Fransız gence verdiler. Fransız, beni alıp ülkesine götürdü. Ona sekiz sene kadar hizmet ettim. O, beni asla dinimden döndürmeye zorlamadı. Bana dünya kadar itibar etti. Beni Osmanlı kıyafeti ile dolaştırıp başka türlü giyinmeye mecbur etmedi. Beni kendi kıyafetim ile seçkin kimselerin evine ve saraylarına götürdü. Hatta kralın sarayına bile gittim. Bana gittiğim yerlerde dinim ve ülkem hakkında sorular sordular" dedi. Ahmet Ağa "Fransalı şimdi bu şeyleri sana sorup öğrenmek gerek" dedi. Süleyman, "burada bulunan Mustafa Ağa'yı

Fransa diyarında gördüm. Benim size söylediklerimi ona sorarsanız doğrular. Zira o dahi Fransa'da dört-beş yıl kadar yaşadı. Beç (Viyana) ağası, Fransa askeriyle birlikte bir kale üzerine yürüyüp, o kaleyi elden çıkarınca başka kaleleri almayı düşünmeyip bu tarafa geldi. Ve benim ağam Fransa kralının mimarlık hizmetindeydi. Kral, hangi kaleye gitse onunla birlikte gider idi. Ben de sekiz sene ona hizmet ettim. Ve bu sekiz sene içinde Fransa'da ne kadar kale varsa tamamını gördüm. Yaz aylarında seferlere gider, kış aylarında ise kralın bulunduğu şehre gelip kışlardık. Sözü'n kisası nice Fransız vardır ki, Fransız ülkesini benim kadar tanımaz. Zira gördüğüm her şeyi yazıp sakladım. Ve benim ağam dahi bana her şeyi göstermeye çalışırdı" dedi. Ahmet Ağa; "sonra sen nasıl azat oldun" diye sordu. Süleyman; "Fransa'da esir yoktur. Kraldan başka kimsenin esiri yoktur. Onun dahi esirleri kürekte hizmet eder. Ve ben de Macaristan'dan Fransa'ya ayak bastığımda hür oldum. Ve ağam bana saygı gösterir, kendisini gücüyle sevdirirdi. O sebepten ben de onu bırakıp gitmedim. Lakin din muhabbeti ve vatan özlemi hadden fazla olduğundan sekiz yıl içinde zor ile dönmeye niyet eyledim. Fakat ondan gördüğüm iyiliği asla unutamam" dedi. Ahmet Ağa bu söylenenlere şaşırıp "ben kâfir ülkesinde Müslümanı rencide ederler diye hükmederdim" dedi. Süleyman: "başka kafirlerin ülkesinde incitirler ise bilmem. Lakin Fransa'da yabancılara gösterilen saygıyı başka ülkede göstermezler. Senin yabancı olduğunu anlayınca çok acırlar ve iyilik etmeye çalışırlar. Gerçekten bana ettikleri iyiliğin haddi yoktur. Ve güçlü büyük kadınlar her gün bizim eve gel diye bana ısrar ederlerdi" dedi. Ahmet Ağa "bu nasıl sözdür. Bir hanım sen bizim eve gel diye ısrar etsin" dedi. Süleyman, "bu ülkenin âdetine ne kadar aykırı şey var ise o diyarda mevcuttur. Ve bundan başka şeyler dahi vardır ama söylemenin zamanı değildir" dedi. Ahmet Ağa "onları dahi söyle. Fransa'nın büyüklüğünü, halkının özelliklerini ve şehirlerini bize anlat" dedi. Süleyman "şimdiki halde bu isimle meşhur olan Fransa, doğuda Kızıl Alma ve Macaristan ülkesi ile sınır komşusudur. Ve batı tarafı, dış deniz ve İngiltere ile sınırdadır. Ve güney tarafı, İspanya ile Felemenk'in bir kısmı ile sınırdadır. Ve Fransa'nın uzunluğu ile eni aynıdır. Dört köşedir. Eğer etrafı dolaşmak istense yüz elli iki konaktır. Ve ortasından gidilse elli atlı konağıdır. Ve o ülkenin içinde sekiz bin şehir ve hesapsız sayıda köy vardır. Zira bizim ülke gibi birbirinden uzak yerleşim yerleri ve ıssız alanları yoktur. Ve öylesine bayındır bir ülkedir ki, bir köyden etrafa baksan on iki köy daha görürsün. Ne ölçüde mamur bir ülke olduğu bundan anlaşılır" dedi. Ahmet Ağa, "halkı acaba Mısır halkı kadar var mıdır" diye sordu. Süleyman; "Mısır'a geleli beri bunu bana çok sordular Mısır'ın nüfusu Paris şehri halkı kadar bile değildir. Paris denilen başşehirde bile Mısır'daki nüfusun üç katı kadar insan yaşar. Paris şehri, Mısır'ın iki misli kadar büyüktür. Ve içinde Mısır gibi gölleri yoktur. Ve o şehrin

evleri altı yedi katlıdır. Ve Paris'ten Fransa kralına dört Mısır hazinesi büyüklüğünde hazine toplanır. Şöyle ki; asker ulufesi ile Ka'be-i Şerif'e saf olan ve İstanbul'a giden malların dört misli kadarı her sene Fransa kralının eline geçer" dedi. O anda mecliste bir fısıltı olur. Süleyman, orada bulunanların sözlerine inanmadıklarını, kâfirin gücünü abarttığını düşündüklerini hisseder. Ve sözünü kesmeyip "siz orayı görmediğinizden dolayı sözlerimi şaşkınlıkla dinlersiniz. Lakin biline ki Paris dedikleri şehirden her sene yirmi milyon hazine Fransa kralına ödenir. Ve bütün Fransa'dan Fransa kralına her sene iki yüz milyon hazine verilir. Bu konu daha geniş bilgi verilerek açıklanırsa sıkılırsınız. Ama yüzden bilgi verelim. Önce şimdiki halde Fransa kralının düşmanları olan İngiliz, Felemenk, Macar, İspanyol, Kızıl Alma'ya bağlı olan diğer Frenk topluluğu, Fransa kralına muhalefet etmeyip onun hakkını teslim ederler. Zira Fransa kralının şimdiki halde iki yüz bin atlı ve üç yüz bin yayan askeri vardır. Ve bundan başka yüz büyük kalyon donanması ile elli bin bahriyeli askeri bulunur. Ve çektirilerin (= kürekle çektirilen gemi) askeri daha çoktur. Ve o kral bir seferde üç dört kale kuşatır. Ve sınır boylarında bulunan kaleler son derece sağlamdır. Önceleri kaleleri ve ahşap kaleleri birer kat iken, şimdi ikişer-üçer kat olarak inşa edilmiştir. Süleyman iki yüz kaleden çok kale görmüştür. Bu kaleleri kralın kendisi sağlamlaştırmış ve onarmıştır. Ve adı geçen kaleler o derece kuvvetlidir ve topları ile askerleri o derece çoktur ki, her ne ölçüde kuvvetli bir kuşatma ile karşılaşır karşılaşırsa, asla ihtiyaç içinde kalmazlar" dedi. Ahmet Ağa, "naklettiğine göre Fransa kralı Macar kralından kuvvetli olsa gerek" dedi. Süleyman "ona şüphe yok. Macar kralının en çok doksan bin askeri vardır. Hoş Macar kralının toprakları çoktur. Ama ülkenin beylerinin alışlagelmiş yardımları ile yine beylerin askerlerinin ve hazinelerinin katkısı olmasaydı, Macar kralı kendi başına bir iş ortaya koyamazdı. Zira Macar kralının kuvveti o beylerin yardımı sayesinde. Ve o, beylere danışmadıkça bir yere hareket edemez. Ama Fransa kralının âdeti öyle değildir. Zira o kendi askerleriyle ve kendi hazinesiyle savaşır. Sıkıntıya düşüldüğü, paraya muhtaç olduğu zaman kendi ülkesinin zenginleri, kendi gönül rızalarıyla krallarına yardım ederler. Fransa kralının düşmanlarına galip gelip zafer kazanması, askerlerinin arasında büyük bir disiplinin mevcut oluşu ile ilgilidir. Ayrıca askerler, sır saklarlar. Bir yere tayin edildikleri zaman bizi falan yere tayin ettiler diye söylemezler. Onun için daima vardıkları yerde işleri rast gidip her seferinde düşmanlarına galip gelirler. Ve Fransa kralının üç türlü askeri vardır. Yayan, atlı ve dragon olmak üzere. Bunların dahi atları vardır. Bazen atlarına binip atlı olarak cenk ederler. Bu bahs ettiğim iki yüz bin atlı arasında Fransa kralının kendisine has iki bin atlı askeri vardır. Onların her biri bir beyzadedir. Ve yarar yiğit olduklarından her nerede savaşılırsa yüz ağartırlar. Artta kalan atlı askerlerin tertibi şöyledir. Her beş

yüz kişinin başına general adıyla bilinen bir adam tayin edilir. Ve onun altında dahi bir yamak tayin olunur. Hasılı beş adama bir sâhib-i derk (jandarma) tayin edilir. Bir cenk olduğu zaman önce adı geçen sâhib-i derkler savaşa girerler. Ve bahs edilen beş yüz askeri üç bölük ederler. Her bölük yüz altmış askerdir. Bir bölüğe bir ser-asker tayin edilir. İkinci bölüğe bir yamak tayin olunur. Üçüncü bölük ise sahib-i derk ile temsil edilir. Her yüz altmış adama escadron denilir. Böyle olduğu halde yüz escadron, bin altı yüz atlı hesap edilir. Yaya olan askere régiment denilir. Her bir régiment altı-yedi yüz bataillon olur. Her bir bataillon altı yüz adamdır. O yaya askerin içinde bir iki bölük vardır. Onlar el kumparesi ve tüfek dahi kullanırlar. Ve bir kaleye saldırdıkları zaman kumpare atarlar. Her bataillonda adı geçen askerden bir bölük vardır. Ve lakin bu bataillonlar, seferât bataillonlarıdır” dedi. Ahmet Ağa “her bataillon, sefer etmez mi” dedi. Süleyman “hayır cümlesi sefer etmez Fransa’da beş yüz bataillondan çok vardır. Kimi kaleleri korumakla görevlendirilir. Kimisi yerinde sabit kalır ve gerektiğinde askere dahil olur” dedi. Ahmet Ağa “sefer etmeyerek kale içinde safa sürmek onlar için makbul sayılır” dedi. Süleyman “bu diyarda zahmet ve meşakkat sayılan şey o diyarda iyilik ve insaniyet olarak bilinir. Yoldaşlarımız kral uğruna cenk ederken biz burada kadınlar gibi oturuyoruz düşüncesi, savaşa yazılmayıp da kale korumaya tayin edilmiş olanlara ağır gelir” dedi. Ahmet Ağa “bu şey buranın âdetine uymaz” dedi. Süleyman: “kaleyi korumakla görevli olan asker kendisini sefere yazdırmaya çalışır. Bu askerler, kalelerimiz kuşatılsın da biz de kahramanlıklarımızı ispat edelim ve bu yolla sefere yazılalım diye dua ederler” dedi. Ahmet Ağa; “Bu askerler niye dua ederler, kuşatma ve savaş zahmetini niçin isterler” diye sordu. Süleyman “Fransa askeri böyle savaşmayı devlet sayar. Kimisi kahramanlığını ispat eder, kimisi bu yolla büyük mertebelere ulaşır, kimisi de kralın hizmetinde bulunmayı amaç edinir. Ve filan kaleyi düşman gelip de kuşatacağı diye işittikleri zaman tamamı ayağa kalkıp, bizi oraya tayin etsinler diye minnet ve ricada bulunur. Ve bazı sâhib-i derk ve rütbe sahipleri kendi malları ile o kalede bulunmaya çalışırlar. Yeter ki kralın hizmetinde bulunayım diye uğraşırlar. Ve düşman ile karşılaşıp savaşılacağını haber aldıklarında izin alıp o yere giderler. Ve bazan gayretlerinden dolayı izinsiz savaşa gittiklerine dahi sıklıkla rastlanılır. Ve bu sebepten Fransa kralı, bazı sâhib-i derklerine her kim bayrakları altında izinsiz savaşa giderse maaşı kesilsin diye duyurur. Fransa askerinin savaşa o kadar gayreti vardır ki, birbirleriyle yarışır. Bu sebeple her isteyen askere almayıp, nöbet ile gidilmesini sağlayan bir kanun çıkarmışlardır. Bazı durumlarda kuşatmada kale feth edilip de, savaşmak için nöbet sırası kendisine gelmeyen asker mahrum kalır” dedi. Ahmet Ağa “bu Fransızların cenge olan hevesleri ne acıptır. Onun için o kadar şöhret kazanmışlardır” dedi. Süleyman; “Fransa

askerinin kuşatmaya önce gitmek için birbirleriyle savaştıkları çok görülmüştür. Bundan hareketle hüküm verile. Kralları bir cenge veya bir kuşatmaya bizzat katıldığı zaman öyle gayret ile cenk ederler ki, herhangi birinin asla kaçmak ihtimali bulunmaz. Ya ölürlər yahut yiğit olurlar” dedi. Ahmet Ağa “Fransızların firar etmeyip cenge dayanıklı olduklarını çok duydum” dedi. Süleyman “onların düzen alışlarını, saf bağlayışlarını, sekiz bin veya on binlere varan taburların aynı anda sağa sola dönüşlerini ve savaş eşyalarını bir lahzada hazırlayışlarını gören, bu askerleri tek bir vücut zanneder. Bu ölçüde harbî hareket ederler. Birbirinden parmak kadar ileri veya geri kalmaksızın saf tutarlar. Askerlerin gece gündüz talim ettikleri savaş oyunları layıkıyla anlatılamaz. Onlara tüfekte ateş etmeleri hususunda bir işaret verildiğinde, hepsi aynı anda ateş eder. Bin kişi bile olsalar tek tüfekten ateş edilmiş zannedilecek şekilde silah kullanırlar” dedi. Ahmet Ağa; “bu askerlerin kıyafetleri nasıldır” diye sordu. Süleyman “beş yüz kişi bir régiment adıyla anılır. Her bir régimentin farklı renkte bayrağı vardır. Gerek atlı, gerekse yayan her bir régimentin farklı renkte elbisesi vardır. Mavi çuha giyenin astarı sarı olur. Kırmızı çuha giyenin astarı yeşil olur. Yeşil çuha giyenin astarı kırmızı olur. Sâhib-i derklerin giydiği elbiseler, askerlerinin elbisesi ile aynı renktedir. Böyle renkli elbiselerle saf bağladıklarında gayet güzel görünürler. Bu bahsi geçen beş yüz askerin hem boyları, hem de elbiseleri birbirine öylesine uyar ki, asla birbirinden fark olunmaz” dedi. Ahmet Ağa, “sâhib-i derkler ve soldatlar (askerler) istedikleri elbiseyi giyemezler mi” diye sordu. Süleyman “buna izin yoktur. Hepsinin elbisesi aynı renktedir. Her bir askerin elbisesini bölüğün başı olan diktirir. Bu konuda her bölüğün başı, benim askerimin elbisesi daha güzel olsun diyerek ötekini kıskanır. Fransa kralı, asker alaylarını seyrettiği zaman kendi bölüğünü fark edip beğensin diye bölük başları birbirleriyle yarışır” dedi. Ahmet Ağa “bahsettiğin askerin rütbe ve dereceleri ne yolla elde edilmiştir onu söyle” dedi. Süleyman “onların bu konu ile ilgili âdet ve kanunları bizim gibi değildir. Evvela bölüğün başındaki kimselere rütbeyi kraldan başka kimse vermez. Ne sâhib-i derkler, ne de yamakları bu konuda yetkili değildir. Kraldan başka kimse rütbe vermeye kadir değildir” dedi. Ahmet Ağa “kral bunları nasıl tayin eder” diye sordu. Süleyman “evet kralın kendisi istediği ve beğendiği adamı getirip tayin eder ve kraldan başka kimse de onları makamlarından azl etmeye kadir değildir. Böyle olduğu için onlar bir devlete kavuştuklarında bunu kraldan başkasından bilmezler” dedi. Ahmet Ağa “adı geçen sâhib-i derkler, askerlerden olsa olmaz mı” dedi. Süleyman “bu durum gayet az olarak gerçekleşir. Kolay kolay mümkün olmaz. Bir asker çok büyük bir yararlılık gösterdiği taktirde, ancak o zaman bu husus imkân dahilinde olur. Bu durum, bir kaç defa yaşanmıştır” dedi. Ahmet Ağa “Fransa kralı sâhib-i derkleri nasıl elde eder” dedi. Süleyman,

“Fransa kralı on iki bayrak askeri sınır boylarındaki on iki kaleye tayin eder. Her bir bayrak beş yüz askerdir. Bunun her bir askeri bir beyzadedir. Onların sâhib-i derkleri ordu topluluğu içinde bulunan yetkin kimselerdir ki, tamamı iyi birer savaşçı olarak yetişmişlerdir. Ve adı geçen beyzadeler onların eli altında bulunur. Vezirin huzurunda yapılan imtihanında, sorulan sorulara uygun cevaplar veremeyenleri bahsi geçen asker zümresine dahil etmezler. On iki yaşın altında olanlarla, yirmi beş yaşın üstünde olanları askerliğe kabul etmezler. Zira ancak bu çağlardaki gençleri, savaş bilgisini öğreterek yetiştirirler. Ve büyük devletli kimseler, çocuklarını o bayraklar altına gönderip diğer neferler gibi tüfek ve aletle savaşmayı öğreterek kalelere beyliğe tayin ederler. Ve orada ata biner, kaleleri tanır ve geometri ilmini elde ederler. Sözün kısası ser-asker için gerekli olan bütün bilgileri kazanırlar. Böyle olunca gerek atlı, gerekse yaya askerin sâhib-i derkleri bu şekilde tayin edilir. Ve bir savaşta ser-asker ölünce yerini yardımcısına verirler. Ve bu askerin içinden sırasıyla kim daha layıkça o, kral tarafından yamak seçilir. Fransa ordusunda bulunan sâhib-i derkler, bütün askere hükmetmek yetkisindedirler. Ve Fransa kralının oğlu dokuz yaşında iken kral olsa, o da diğer askerler gibi kılıç ve tüfek kullanma talimi yapar” dedi. Ahmet Ağa “Fransa kralı olacak bir şehzadenin diğer nefer gibi kılıç ve tüfek talim etmesi olur mu. Bu mümkün müdür” diye sordu. Süleyman “bir şehzadenin dokuz yaşında iken her şeyden haberdar olması gerekir. Fransa ülkesinin etrafındaki krallar ile orduları hakkında bilgi elde etmeye ilaveten, geometri, kale düzeni, savaş ilmi, saf bağlama gibi konularda da eğitim alırlar. Şimdiki Fransa kralının sarayında, şehzadeleri böyle yetiştirirler” dedi. Ahmet Ağa “bu bahsedilen askerin maaşları devlet hazinesinden nasıl alınır. Ne şekilde aldıklarını bize açıkla” dedi. Süleyman “her ser-bölüğün sâhib-i derki, sefere gitmeden önce maaşların tamamını alıp dağıtır. Ve adı geçen bölüklerin bazı sâhib-i derkleri, boyu bosu yerinde olmayanları askerliğe kabul etmezler” dedi. Ahmet Ağa “görünüşe göre o bayrak sâhib-i derklerinin hizmetkârları elli kişi olmalıdır” dedi. Süleyman “eğer bir sahib-i derk, kendi bayrağı altında olan askeri kullansaydı veya hizmetkârını bir askerin yerine saysaydı, o anda azl edilirdi. Ve hizmetkârları biz neferiz dese hemen haklarından gelinirdi” dedi. Ahmet Ağa “adı geçen sâhib-i derkler, bir sahipsiz maaşı kendi hizmetkârlarına veremez mi” diye sordu. Süleyman “bir sâhib-i derk böyle bir şey yapmaya kalksa onun hizmetkârını derhal oradan uzaklaştırırlar. Zira Fransa kralı askerinin kendisinden başkasına hizmet ettiğini istemez. Adı geçen hizmetkârlar sefere alışkın değildirler. Alışkın olanlar da diğer askerler gibi verimli olmaz” dedi. Ahmet Ağa “bir sâhib-i derk sefere gittiği zaman gerek hizmetkârlarını ve gerekse kendisine bağlı olan adamlarını askeri yerine sayamaz mı” dedi. Süleyman “asker yerine saydıklarının dışında kalanlar, bir

savaşta ağalarının yanına uğramaya bile kadir olamazlar. Sâhib-i derklerin gerek atlı, gerekse yayan askerleri savaşmışları zaman bütün askerden daha iyi savaşırılar. Ve onlar askerlerine o derece güvenirler ki, onları kendileri için bir kale sayarlar. Ve elli bin asker arasında, elli bin de hizmetkâr bulursa asker sayısını elli bin sayarlar. Daha fazla saymazlar. Bizde ise hizmetkârları dahi askerden sayarlar” dedi. Ahmet Ağa “bunların başarısı asker sayısından yani niceliğinden çok, niteliğine kıymet vermeleriyle ilgilidir” dedi. Süleyman; “bir barış zamanında, askerler seferden döndüğünde kral alayları seyredip yoklama yaptığında asker içinde genç olmayanlarla savaşa gücü yetemeyecekleri gördüğünde onların maaşlarını keser ve yerlerine başkalarını asker olarak yazdırır” dedi. Ahmet Ağa “bu asker yoklaması nasıl olur” diye sordu. Süleyman “asker yoklaması kâfir diyarında çok faydalı bir uygulamadır. Özellikle Fransa’da bu hususa çok önem verirler. Ve asker bulunan şehirlerde Fransa kralının görevli ve maaşlı adamları vardır. Bu adamlar asker kiyafetini, yaşını ve diğer durumlarını her ay yoklayarak, kayıtlarını krala verirler. Bir savaşa katılan veya bir kuşatmaya giren asker, seferden dönüp de kışlaya girdiğinde, şayet yirmi otuz kadar nefer eksilmişse, asker maaşını dağıttıklarında, o eksilenlerin maaşını vermezler. Defterdeki kayıtları esas alarak veya asker sayısındaki artışı hesaba katarak maaşları ona göre verirler. Yoklamanın faydası bu yolladır” dedi. Ahmet Ağa “savaşta bir kimse ölse onun maaşını subayı alamaz mı” diye sorar. Süleyman “asker savaşa tayin edilip de, sefer vazifesini yerine getirip kışlaya döndüğünde maaşını subayı alır. Sonra kışlaya geldiğinde yoklama yapılır. Askerden hayatta kalanlara göre maaş verilir” dedi. Ahmet Ağa “bu zarafet iyidir. Bu şekilde kralı aldatmak kolay olmaz” dedi. Süleyman, “bahsi geçen asker kışlaya döndükten sonra kralın görevlendirdiği kimseler yoklama yaparlar. Başka görevliler de tekrar yoklama yaparlar. Ve birbirlerinin defterlerini karşılaştırırlar. Birisinin ihaneti görünür ise, o anda onun hakkından gelirler” dedi. Ahmet Ağa “bu düzen ve bu tertip gayet iyidir. Ama maaşlarını neye göre verirler” diye sordu. Süleyman “hepsinin maaşı aynı ölçüdedir. Ne daha fazla, ne de daha azdır” dedi. Ahmet Ağa “ya o ülkede bir kimse kendi tasarrufunda bulunan maaşını satmak istese satamaz mı” dedi. Süleyman “bu şeyi o ülkede bilmezler” dedi. Ahmet Ağa “ya o neferlerden birisi bir yararlık gösterse kral tarafından ona ihsan verilmez mi” dedi. Süleyman “Fransa kralı kullarına nimet vermede ve ihsanda bulunmada asla kusur etmez. Fakat bir kimsenin ilerlemesine imkân vermek o ülkede yoktur. Bir sâhib-i derk yararlık gösterse, hayatta kaldığı süre içinde maaşından başka kendisine bir miktar ihsan verilir. Ve bir asker, bir yararlık gösterse ona maaşından başka bir miktar ihsanda bulunulur. Onların maaşları her asker olduğu şehirde bulunan bir hazinedar vasıtasıyla verilir. Ve asker yoklamasını yapıp onu

ismi ve resmi ile birlikte kayda geçirir ve sonra da bu belgeyi hazinedara teslim ederler. Defterleri imzalayıp asker sayısına göre maaşları subaylarına verirler. Onlar dahi beş günde bir askere maaşlarını dağıtırlar” dedi. Ahmet Ağa “bizim gibi aylıktan aylığa verilse olmaz mı” dedi. Süleyman “Fransa kralının askerinin her nerede olursa olsun, beş günde bir maaş almalarının sebebi şudur. Bazı eşkıyalar iki günün içinde bir aylık maaşı harcarlar. Onun için parasız kalmasınlar diye bu şekilde verirler” dedi. Ahmet Ağa “elli askere subay olan kimsenin kendi askerini giydirdiğini işittim” dedi. Süleyman “mesela yirmi beş akçe maaşı olan bir askerin altı akçesini subayı alıp bir kese içine koyar. Her yıl askerlerine aldığı elbisenin parasını oradan verir” dedi. Ahmet Ağa “kral tarafından verilen maaştan subaylar kendilerine bir şey almazlar mı” diye sordu. Süleyman “böyle bir şey gerçekleştiği zaman askerler varıp şikâyet etse, o anda o subay işinden olur. Bir daha subay olması mümkün değildir” dedi. Ahmet Ağa “bu asker sefere gittiği zaman o askerin yiyeceğini kim verir” dedi. Süleyman “subayların ve askerlerin yiyeceğini kralın kendisi karşılar. Öncelikle Fransa kralı, tedbir sahibi ve bu konulara vakıf olan devletli adamların beşi altısıyla görüşerek, yiyecek konusunu bir karara bağlar. Bu kimseler sefere giden asker sayısınca günlük yiyecek miktarını hesaplayıp, bu işeyi sağlamak vazifesini üzerlerine alırlar. Bir günde gerekli olan yiyeceği günbegün yetiştirirler. Ve asker ne tarafa doğru giderse, yiyecek de o tarafa doğru gider. Ve adı geçen kimseler, sınır boylarında olan şehirlerden yiyecek temin edip arabacılar ve hamurkârlar ile birlikte askerin peşi sıra giderler. Ve atlı asker için de böyle belirli kimseler vardır” dedi. Ahmet Ağa “bu düzenler ve bu âdetler bizim âdetimize uymaz, aykırıdır. Bizde âdet odur ki, her ne lazım olursa ihtiyacımızı kendi imkânlarımızla karşılarız. Ama bu yiyecek temini sebebiyle şahsımıza bir miktar fayda sağlarız” dedi. Süleyman “sizin isminiz ile padişahın gümrüğünden ilk nevaleyi geçirip ilk gümrüğü aldığınız bilgimiz dahilindedir” dedi. Ahmet Ağa “sefere gidip gelen adamlar bu sebeple bir miktar menfaatlenirler. Veya alım satım işleriyle uğraşmakla bir şey elde ederler” dedi. Süleyman “Fransa’da geçerli olan âdet böyle değildir. Orada sâhib-i derklerin biri kendi askerinden birine alış-veriş yaptırsa, o anda onu azl ederler. Bu durum onlar için ayıp sayılır” dedi. Ahmet Ağa “böyle olduğu halde Fransa kralına hizmet etmekle ne elde edilir. Ve kralın himayesi ortadan kalkınca onlar bir menfaat elde etmezler” dedi. Süleyman “Fransa’da himaye nedir bilmezler. O ülkede bir kimse ile davası olan büyük bir adamı bir kimse himaye etse veya biri ona sahip çıksa bu durumu büyük ihanet bilirler. Böyle bir uygulama orada yasaktır. Fransa kralı haricinde bir kimse bir başka kimseyi himaye edemez. Bir kimsenin bir başka kimse ile kavgası veya bir davası olsa, hakkı olan adama hakkının verileceği sırada, karşı taraftaki kimseye bir büyük adam sahip çıksa, o anda onun

hakkından gelirler. Fransa'da komutan olan adamın eli altında olan askerlerden herhangi biri ne tüccar olabilir, ne de alış-veriş yapabilir. Ve bir yerde dahi yerleşip kalmazlar. Şehirden şehre naklederler" dedi. Ahmet Ağa, "ya o şehirlerin belirli askeri yok mudur" diye sordu. Süleyman "hayır onda bazı askerler vardır. O şehrin adı o askere verilmiştir. Mesela Mısır askeri, Şam askeri gibi. Lakin onlar o şehirlere tayin edilmiş değildir" dedi. Ahmet Ağa "bu askerlerin hepsi sefere gider mi, yoksa bir miktarı kalır mı" dedi. Süleyman, "hepsi askere yazılır. Ve lakin devamlı kaldıkları belirli yerleri yoktur. Muhafız askeri başka, seferâtın askeri başkadır. Lakin muhafız olan asker sefer etmez. Ancak onlar karar etmeyip, şehirden şehre gezdirilirler. Mesela Mısır askerinden beş altı bin asker yazılıp; Mısır iklimine tayin olursa ertesi gün kalkıp gitmelidir. Ve yine ardınca ferman gelse emir olunduğu yere kalkıp gitmelidir. Askeri bu şekilde sadece bir şehirde bırakmayıp gezdirirler. Fermana ne gün gitmeleri emr olunmuşsa, o gün, bir saat beklemeyip kalkıp giderler. Bir saat sonraya kalmak mümkün değildir. Asker, yaz, kış, yağmur demeden kralına itaat eder. Fermanın geldiği anda kalkıp, emr edildiği günde, istenildiği şekilde o yerde hazır bulunur" dedi. Ahmet Ağa "varılacak gün fermanın içinde yazılı mıdır" diye sordu. Süleyman "evet, onu dahi yazarlar, o hususta kusur işlemek olmaz. Ve Fransa ülkesi gayet bakımlı olup, köyleri birbirinin yanındadır. Bir kimse üç saatlik bir mesafeyi yürüse, bir köye rastlar. Böyle olunca askerin nereye uğrayacağı, üç dört günde bir nerede mola vereceği bilgisi, gönderilen fermana yazılmış olup, defter halinde ulaştırılır. Ve bu yolla askerin yatıp kalkacağı ve yerleşip kalacağı yerler kral tarafından bilinir. Bundan başka bazı zamanlar, düşmana şaşkınlık vermek maksadıyla atlı veya yayan iki yüz bin, üç yüz bin askeri Fransa'nın dışına çıkarmadan sınır boylarına dağıtırlar. Fransa içinde askerin günbegün ne tarafta bulunduğunu ve nereye konup göçtüğünü kraldan başka kimse bilmez. Hiçbir kimsenin bundan haberi olmaz. Kral, muayyen bir yere tayin etmiş olduğu askeri yeni bir fermanla ikiye böler. Bir kısmını ileriye ve bir kısmını geriye doğru naklettirerek düşmanlarına şaşkınlık verir. Böyle şey bir çok çöl ve kumsallık yerlerin bulunduğu Osmanlı ülkesinde olmaz. Ama Fransa bir elma gibi yuvarlaktır" dedi. Ahmet Ağa "bu şey askere zulüm ve eziyet değil midir" diye sordu. Süleyman "onlara dahi elem verir. Lakin alıştıırırlar" dedi. Ahmet Ağa "o askerin böyle şehirlere uğradıkları zararlı değil midir" diye sordu. Süleyman "asla zararı olmaz. Zira bir asker köylünün bir tavuğunu gasbederek alsa yahut hırsızlık etse o anda onu asarlar" dedi. Ahmet Ağa "bir tavuk için bir askeri asmak olur mu" dedi. Süleyman "tavuktan az şey için bile asarlar. Böyle olmasa askerin zapt olunması mümkün olmazdı. Zira bir asker tayfası bir şehre vardığı zaman, şehirliler bundan çok hoşlanırlar. Eskiden böyle değil idi. Ama şimdi bu Fransa kralının zamanında bu merteye zapt

olunmuştur” dedi. Ahmet Ağa “bu askeri önce tayin edip sonra döndürmenin aslı nedir” diye sordu. Süleyman “her şeyin bir şeye faydası vardır. Evvela düşmana şaşkınlık vermek maksadıyla altmış yetmiş bin askeri bir gece içinde tayin ettikleri halde kimsenin haberi olmaz. Hemen hazır bir vaziyette, düşmana ait kale üzerinde bulunurlar. Mümkün mertebe ses saklarlar. Bu uygulamalar, diğer Fransız kralları zamanında olmuş değildir” dedi. O gün akşam olduğunda Ahmet Ağa “sipariş vererek yarın evimize gelip bu ahvali tamamiyle bize açıkla” diye rica etti. Süleyman “niye olmasın” dedi. Ertesi gün orada bulunan herkes Ahmet Ağa’nın evinde toplandı. Ahmet Ağa “dünkü gün hikâye ettiğin Fransa hakkındaki bilgiler, herkeste şüphe uyandırdı. Kâfirde bu ölçüde disiplin var mıdır diye. Kâfirin kuvvetini bu derece kabartıp methettiğin bütün kafirlerin gayretini çektiğindedir” dedi. Süleyman “bu şeyler benim başıma bir iki defa geldi. Ancak Fransa diyarına varmış nice kimseler vardır. Onlara sorun. Geçende dahi bir mecliste birisi, deryada Trabluslu, Fransa’nın bir beylik gemisini almış diye haber getirdi. Ben dahi bu sözün mümkün olmadığını söyledim. Şayet Fransa gemisi Trablus gemisini almış dersiniz ona inanırım. Ama Fransa gemisini Trabluslunun alması gayet zordur derim. Onlar dahi bu sözden incinip sen kâfirsın diye bana sövdüler. Ama ben ikisinin de gemilerini gördüm. Ve durumlarını iyi bilirim” dedi. Ahmet Ağa “Trablus gemisi Fransa gemisini almaz mı. Trablus levendi, Fransızdan aşağı kalır mı” dedi. Süleyman “Trablus levendinin yararlılığına sözüm yoktur. Ama biline ki bütün Trablus gemileri bir yere toplansa, Fransa’nın bir küçük beylik gemisini almayı dahi başaramazlar. Kendileri de bu sözü kabul ederler” dedi. Ahmet Ağa “ya niçin alamazlar” diye sordu. Süleyman “şu sebepten alamazlar ki Fransa’nın en küçük gemisi bile bir kale gibidir. Cephanesi gayet çoktur. Kral, o gemilerin kaptanlarına savaştıklarında ölünceye kadar veya gemileri batıncaya kadar düşmandan yüz çevirmemelerini emreder. Öyle olunca olur olmaz gemi bunlara karşı koyamaz. Meğer kendi benzeri bir büyük gemi ola. Böyle gemi ise Trablusgarp’ta yoktur. Bu gemiler, gayet yavuz ve keskin gemidir ki tek başına bir gemi, yirmi geminin ortasına girse asla kaçmaz. Bir geminin kaptanı, gemisini yabancıya verip kurtulacağını düşünse bile, yine gemiyi vermeye kadir olamayıp ölünceye kadar savaşır. Onun için bu ana kadar Fransa gemisi alınmamıştır. İngiliz ve Felemenk bu kadar kuvvet ve kahramanlık ile meşhur iken ve denizler kralıyız derken hala deniz savaşlarında Fransa’nın donanmasına yetişemediler. Fransa kralının sonradan gördüğüm donanması üç yüz büyük kalyondur. En küçüğü seksen, en büyüğü yüz yirmi parça top çeker. Ve kırk elli pare kalyonları vardır ki, kırkar ellişer parça top çeker. Bu gemiler ufak olduğundan bazen bunları hizmet ile İstanbul’a gönderirler. Bundan başka Marsilya tabir olunur Fransa kıyısında bir kale vardır. O kalenin limanında elli çektiri gemi donanmış hazır durur.

Fransa ülkesinin dış denizinde dahi böyle gemileri vardır. Hâlâ İngiliz ile Felemenk, bu devlete ve bu tedarike hayran kalmışlardır. Ve bu gemilerin düzen ve tedbiri anlatılamaz. İçinde bulunan tayfaların her biri bir hizmete tayin edilmiştir. Ve kaptandan çok korkarlar. Hüküm; herkesin hizmetini işaretten alması şeklinde icra edilir. Gemilerin içi çok temizdir. Gemi toplarının hepsi tunçtandır. Kimi on beş okka, kimi yirmi okka gülle atar. Ve o kalyonların içindeki adamların tamamı denizcilik ilmine sahiptirler. Denize ait bilgisi olmayan kimseyi çalıştırmazlar. Kaptanla derk sahiplerinin kamaraları, başka başkadır. Hasılı, o gemilerin heybeti ve temizliği anlatılamaz. O gemilerin içinde olmak, bir kale içinde olmak gibidir. Adı geçen gemiler için Fransa kralı bir ocak kurmuştur. O ocağa yazılan askerin tamamı devletli kimselerin oğullarıdır. Orada gemi yapmayı, kullanmayı, pusula da dahil denizcilikle ilgili her şeyi öğretirler. Onlar da denizcilikte yetişip olgunlaştıktan sonra gemilere sâhib-i derk olurlar. Belli bir usul dairesinde ilerler, yine kuralları dahilinde kaptan olurlar. Kaptan olunca bir yirmi sene kadar hizmet verirler. Kaptan olduğu geminin kaptanlık şartını yerine getirmeye gücü yetebilenler, aynı zamanda beş altı geminin kaptanlığını üstlenirler. Böylece gide gide deniz kuvvetleri komutanının yardımcısı olurlar. Ondan yüksek merteye yoktur. Ve eğer Fransa kralı, kaptanlık vermek gerektiğinde, kralın evlat veya akrabalarından olmadıkça kimseyi kaptan paşalığa (deniz kuvvetleri komutanı) getirmez. Fransa ülkesinde böyle bir âdet vardır ki, bir kimse bir yararlık veya bir hüner göstermedikçe yüксеlemez” dedi. Ahmet Ağa “Fransa’da olan askerin hiçbir yerde olmadığı anlaşılıyor” dedi. Süleyman “Fransa ülkesinde insan madeni olduğunu düşünün. Fransa kralı devamlı savaşa bile askeri tükenmez. Ve bu askerden başka sayısız beyzadeler ve meşhur adamlar vardır ki, parasız pulsuz kralın seferine giderler. Keselerinden bu kadar akçe sarf edip şan ve şöhret kazanmak için savaşa katılırlar” dedi. Ahmet Ağa “bir nam için parasız pulsuz sefere gidip kendilerini kırdırmaları mümkün müdür” dedi. Süleyman “bu devletlilerin sefere gitmesinin krala pek çok faydası vardır. Zira diğer askerler bunların yararlılığını görüp gayrete gelirler” dedi. Ahmet Ağa “hele doğrusu denizde ve karada Frenklerin hüneri çoktur” dedi. Süleyman, “özellikle Fransa halkı cümleden kuvvetlidir. Ve bütün Hristiyan milletleri arasında bir derece şöhreti vardır ki, diğer krallar, her zaman çekinirler. Ve askeri krala itaatkâr olduğundan, gittikleri yerde işleri daima rast gider. Ve yirmi seneden beri o kralın bizzat kendisi, iki yüzden çok kale fethetmiştir. Ve hiçbirinin kuşatmasında orayı terk etmemiştir” dedi. Ahmet Ağa “Fransa kralının denizdeki ve karadaki hüneri malumumuzdur” dedi. “Ama askerlerini, subaylarını, genel hallerini, ulufe ve kanunlarını bize anlat” dedi. Süleyman “onları beyan etmesi zordur. Ama gücümüz yettiği kadar anlatalım. Evvela usulünce ilerleyip rütbeye layık olurlar. Öncelikle dokuz

derece vardır. Ser-asker olunca evvela elli nefere bölük başı olmak gerekir. Sonra bataillon tabir olunan beş altı yüz askeri idare ederler. Sonra ser-askere yamak olurlar. Bu şekilde giderek büyük derecelere varırlar. Ama rütbe sahibi olamazlar. Ancak bir savaşta yararlık göstermekle rütbe elde edilir. Kral, bu makamlara layık olan kimselerin maaşını artırır. Debdebeleri ve nimetleri çoktur. Her gelenden nimetlerini esirgemezler. Sofraları temiz ve mükelleftir. Sahanları, tencereleri ve bütün mutfak aletleri gümüşten dir. Bakır ve kalay yoktur. Fransa kralının görevlendirdiği kimseler savaşta yararlılık gösterenleri veya kaçanları isim ve resimleriyle yazıp krala bildirirler. Ve savaşta yararlılık gösterenlere çokca ihanda bulunulur. Kaçanların ise hem maaşları kesilir hem de sürgüne gönderilirler. Bunların arasında sürgüne gönderilmek ölümden çok daha ağırdır. Sözüün kıyası Fransa'da olup biten her şeyi kral bilir" dedi. Ahmet Ağa "Fransa askeri niye böyle vilayetlere dağılmıştır" diye sordu. Süleyman "Bilindiği üzere Fransa'da bundan önce bir ayin icra edilir. Fransa kralı 'her kim ki benim dinime inanmaz ise benim vilayetimden çıkıp gitsin' diye emreder. Bundan sonra onun dinine tapmayanlar, mallarını ve erzaklarını alarak o diyardan göçerler. Kimi İngiltere'ye, Kimi Felemenk'e, kimi Macaristan'a giderler. Bu sebep ile birçok kimse Fransa'dan çıkıp gitmiştir. Buna rağmen Fransa kralı hiç ihtiyaç içinde kalmamış, devletine asla zarar gelmemiştir" dedi. Ahmet Ağa "buna göre Fransa'nın çok zengin ve çok bayındır olması söz konusudur ki, içinden yüz bin kişi malı ile çıkıp gittiği halde ihtiyaç sahibi olmasın. Barış zamanı o halk ne işle meşgul olur" dedi. Süleyman "o halk gezmeye meyillidir. Zengin ve kudretli olanların kimi İspanya'ya, kimi Macaristan'a, kimi Osmanlı ve Acem ülkesine giderler. O ülkelerde hoş ve değişik birçok şey görürler. En küçük çocuklar bile başka ülkelerdeki her şeyi öğrenip vukuf sahibi olurlar. Ve gezdikleri ülkelerde görüp beğendikleri uygulamaları, alışkanlıkları kendi ülkelerine naklederler. Böylece gezmek suretiyle her ülkenin âdetini öğrenirler. Fransa kralı, askeri bir yerde oturmasın diye gâh bir kale kuşatıp, gâh yürüyüş yaptırıp, gâh metrise girip top ve tüfenk ile cenk eder. Ve lakin yalnız barut atarlar. Kumbareleri mukavdandır. Ve topları güllersiz atarlar. Bu hali gören gerçek bir savaş olduğunu zanneder. Ancak kimse ölüp, kırılmaz. Bazan askeri iki gruba ayırıp birbiriyle savaşırırlar. Bu yolla idman ve talim ederler. Ve bu kralın iki kapısının korunmasını sağlayan ve kapısını bekleyen otuz bin askeri vardır. Çoğusu atlıdır. Ve çoğusu devletli oğullarıdır. Gece ve gündüz kapıdan ayrılmazlar. Ve her hafta kralın önünden alay ile geçerler. Giydikleri elbiseler, akşam güneşi vurduğunda kızılıktan gözleri kamaştırır. Ve yayalar dahi atlılar gibi uzun boylu ve güzel endamlı olmadıkça o hizmete getirilmezler" dedi. Ahmet Ağa "asker her zaman kralın yanında mıdır" dedi. Süleyman "askerler, düşman ile sulh edildiği zamanlarda kralın oturduğu şehrin dışında yaşarlar.

Ancak maaştan maaşa kralın hizmetine gelirler. Nöbetle hizmet ederler. Ve her hafta nöbetleri yenilenir. Onlar gittiğinde yerlerine başkaları gelir. Bu minval üzere beklerler. Yayan asker gece gündüz başka başka yerlerde bulunur. Her biri silahla kendi başına bekler. Kralın maiyeti ile kapıcılar kethüdası, kral bir evden başka bir eve geçerken bile asla yanından ayrılmaz. Ve savaş zamanı adı geçen askeri iki gruba ayırırlar. Birinci grup kendi ordusunu beklemek ve ordusunun yanında hazır bulunmakla görevlidir. İkinci grup ise diğer askerlerle birlikte tayin olunur. Zira seçkin yararlıdırlar” dedi. Ahmet Ağa “eğer bu söz doğru ise bundan iyi iş olmaz. Fakat paşalıklar ve diğer rütbelere nasıl verilir” dedi. Süleyman “evvela askerliğe mensubiyeti olan, sonra bölük başı bulunan ve yararlılık göstererek şöhret kazanan bir kimse paşalığa getirilmez” dedi. Ahmet Ağa “öyle olunca asker olanlar paşalığı ümit etseler yeri vardır. Ama asker, Mısır askerine benzemez. Şimdiye kadar Mısır askerinden bir kimse Osmanlılarına paşa olmamıştır” dedi. Süleyman “Fransa’da öyle değildir. Zira Fransa kralının hizmetinde olanlar, büyük rütbelere kavuşmak ümidindedirler. Kanun hükmüne göre o rütbelere layık olanlar, hizmetlerini iyi eda ettikten sonra öldüklerinde o rütbeden çıkarılmazlar” dedi. Ahmet Ağa “sen ne söylüyorsun. O diyarda Mısır paşalığı gibi büyük bir rütbeyi bir adam elde etse, bir daha bu rütbeden çıkarılmaz” dedi. Süleyman “evet öncelikle de o rütbeyi elinde tutup ondan ayrılmaz. Şöyledir ki, bir rütbe sahibi ölmedikçe rütbesi başkasına verilmez. Rütbe sahibi öldüğünde şayet oğlu var ise ölenin eski hizmetine hürmeten, rütbesi oğluna verilir” dedi. Ahmet Ağa “bu dahi bir tuhaf iş imiş. Zira böyle bir rütbeyi o kadar sene elde tuttuktan sonra o diyarda zengin olmak pek kolaymış” dedi. Süleyman “hayır böyle değildir. Ancak Fransa’da bu rütbelere para kazanmak için vermezler. Ancak hatıra hürmeten verirler. Ve onlar maaşlarını, kendi debdebelerine ve kendilerine tabi olanların masrafına harcarlar ama yeterli gelmez. Ve adı geçen paşalar devlet hazinesine hiç karışmazlar. Ve bundan başka özel maliye hazinesi hazinedarı şeklinde bir memuriyetleri vardır. O rütbeyi asker zümresine vermezler” dedi. Ahmet Ağa “asker zümresine verilmemesinin sebebi nedir” diye sordu. Süleyman “sebebi budur ki, böyle bir memuriyet asker olanlara yakışmaz” dedi. Paşanın biri, devlet hazinesine ait mala az da olsa karışmak istese, bir miktar mal kazanayım dese, o saat makamından azl edilir” dedi. Ahmet Ağa “Osmanlı devletinde paşalar halkın davalarını nasıl görürler ise, Fransız paşaları da aynen öylece halkın davalarını görürler” dedi. Süleyman “hayır, (paşalar) kral tarafından hakkın yerini bulması için özellikle tayin olunmuştur. Onların eli altında tayin edilmiş adamlar vardır ki, devlet hazinesine ait malları ele geçirenleri takip ederler” dedi. Ahmet Ağa “niçin kralın emri mutlak gitmez” dedi. Süleyman, “eğer kendi elinde bulundurduğu rütbeyle ilgili ferman olursa, mutlaka

kendisi yazar. Ve diğer hususlar için olursa, şehrin idarecisi mevkinde olan ve kral tarafından tayin edilmiş bulunan bir yetkili vardır. Ferman ona hitaben yazılır. Ve o adamlar şehirde devletin hazinesiyile, askerin maaşıyla ve diğer işlerle ilgili her türlü durumu haftada üç defa mektuplar halinde yazıp, ulaklar ile krallarına arz ederler” dedi. Ahmet Ağa “haftada üç defa ülkede olup biten her şeyi krala bildirmeleri ne tuhaf bir durumdur. Fakat bunlar haftada üç kere mektup gönderdiklerine göre kralın uzak yerlerde olmaması gerekir” dedi. Süleyman “kral kendi yerinden çok uzak bir mesafede bulunsa bile, haftada üç kere ulak ile ona bilgi verirler. Ve o mektubu götüren ulak, gece ve gündüz yol alıp, uğradığı her şehirde beygirlerini değiştirir. Ve her büyük şehirden krala her gün ulak gönderirler. Ve ulağın hareket saatlerini mektupta bile belirtirler. Bu yolla yollarda çok mu oyalandı, yoksa tez mi vardı, anlaşılır. Büyük Paris dedikleri şehirde menzil beygirleri vardır. Taşradan gelen ulakların tamamı o menzile gelirler. Hiç olmazsa her saatte dördü beşi gelir. Ve o ulaklar üç günde, üç yüz fersah yol alırlar. Ve varıp ulaştıkları saati bile yazarlar. Ve her kim isterse, o ulaklar ile mektup gönderebilir. Ve ulaklar ne kadar uzak yere giderlerse gitsinler, mektup başına beş altı para ücret alırlar. Bu para azdır. Fakat gönderilen mektup sayısı çok olduğundan, halkın mektuplarından bir hayli çok para elde ederler. Kısacası kralın özel ulakları vardır. Başka ülkelerden her gün haber getirirler. Onların maaşları çoktur. Geçen sene biz orada iken yirmi iki ulak geldiğini gördüm. Her yarım saatte bir ulak gelirdi. İlk ulak, ‘kralın askeri ile düşman askeri birbiriyle karşılaşmış savaşa tutuştular’ haberini getirdi. İkinci, üçüncü ve öteki ulaklar, savaşın gidişatı ile ilgili bilgileri yetiştirdi. Sonunda yirmi ikinci ulak, kralın askerinin düşman askerini yenip bozduğu bilgisini verdi. Ve on iki saat sonra bir beyzade gelip, savaşın seyrini yazdığı defteri ulaştırdı. Ve bu menzillerden başka Fransa’da karadan ve denizden gelir gider nice özel sallar ve kayıklar ile yolculuk edenler bulunur. Ve bazı çok önemli kimseler için yolda yedek olarak bulundurulmuş beygirler vardır. Her şehirde hazır olarak bekleyen konaklama yerleri mevcuttur. Ve dayalı döşeli bu konaklama mahallerinde, nefis yemekler hazır bekletilir. Böylece zevk, safa ve rahatlıkla sefer ederler” dedi. Ahmet Ağa “ya onlar kervan ile sefer etmezler mi” dedi. Süleyman “onlara kervan gerekli değildir. Zira yollarda ve şehirlerde hırsız ve haydut yoktur. Her yer kendi evleri gibi emindir. Kendi başlarına safa içinde gidip gelirler. Ve Fransa’da bir kimse bir şehirden bir başka şehre tek başına yolculuk etse dahi, asla eşkiya ve hırsız korkusu yaşamaz” dedi. Ahmet Ağa “doğrusu ben dahi Fransa kralının düzenine ve tedbirine hayran kaldım. Bu kadar askeri disipline sokup bu hale getirsin” dedi. O mahalde yemek yedikten sonra bir odaya geçip oturdular. O odadan eskilerin Helia-Polis dedikleri yer görünürdü. Süleyman, o eski şehir meydanına dikkatle bakarken; “ bir rivayete göre güneşe tapanların oturduğu

gayet mükellef bir şehir imiş” dedi. Ahmet Ağa “bu şehre ne bakarsın. Bize evvel naklettiğin şeyler gibi şeylerden bulamıyorsun bize nakleyle” dedi. Süleyman “hayır mazur olabilirim ki, bu dünyada size methettiğim şehir gibi krala uygun yer yoktur” dedi. Ahmet Ağa “bu şehirlerin hangi sebeplerle kralın durumuna uygun olduğunu bize naklet” dedi. Süleyman “senin gördüğün o harap yerler, eskiden güneşe tapanların yurdu imiş. Ve güneş o kralın nişanı ve mührüdür. Nitekim Osmanoğullarının mührünün hilal olduğu gibi” dedi. Ahmet Ağa “ben bunu bilmezdim. Fransa kralının mührünün güneş olmasının sebebi nedir. Güneşle kralın bir ilgisi var mıdır” diye sordu. Süleyman “bilindiği üzere güneş gökte iken nasıl bütün yıldızların aydınlığını söndürür ise, Fransa kralı da diğer kralların ışığını öylece söndürür. Fransa kralının mührünün güneş olduğunun sebebi budur ki, bu ülkenin kralı diğer Hristiyanlar içinde kuvvette, yararlılıkta ve akılda gayet üstündür” dedi. Ahmet Ağa “görünüşte bu kadar marifet, tedbir ve akıl sahibi olduktan sonra, başka kral onun yanında ne olsa gerek. Yine bu münasebetin (güneş ve kral) yeri var imiş” dedi. Süleyman “Fransızlar bayrakları, sancakları ve topları üzerine kralın mührü olan güneş şeklini kazırlar. O suretin üzerine bir örnek yazmışlardır ki; onun da anlamı şudur. Diğer bütün yıldızlarda olan ışığın tamamı yalnızca güneşte toplanır. Bunun gibi Fransa kralı da, diğer krallar üzerine kuvvette galiptir. Ve özellikle bu seferlerde İspanya, İngiliz, Felemenk ve Nemse bir olup Fransa kralına savaş açarlar. Fransa askeri, bunlarla nerede karşılaşır ise bozduğu ve on beşden fazla kalesini aldığı halde (bu saydığımız devletler) altı senedir (Fransa’ya) mani olmaya kadir olamadılar” dedi. Ahmet ağa “görünüşte bu kralın, akıllı bilgili ve iyi bahtlı veziri olması gerekir” dedi. Süleyman “yine kendisi, kendisinin veziridir ve yine kendisi büyük ülkeleri ele geçirip, istediği zaman barış yapar. İsteddiği zaman savaşır. Kısacası bütün işlerini kendisi görür ve kimseye inanmaz. Ahmet Ağa “ya bu şey nasıl mümkündür. Bütün bu ülkeleri, özellikle savaşa tayin olunan askeri, yalnız kendisinin görüp gözetmesi mümkün müdür” dedi. Süleyman “kendi emirlerine yine kendisi uyar. Ama eli altında nice akıllı, bilgili kimseler vardır ki, kralın emri olmadıkça hareket etmezler. Ve o kral, kendi ülkesinde her ne olur ise, o hususta bilgi sahibi olmak ister. Hazinesinin gelirini bilir. Ve hazinesinden çıkan paranın son kuruşuna varıncaya kadar nereye gittiğini de bilmek ister. Bu husus için tedbir sahibi, dürüst bir adamı tayin eder ki, o adam, akçe işleriyle kayıtlı olur. Ve donanma hizmetini ve masraflarını yine o adama havale eder. Ve o adam bazı zamanlar kral ile yalnız buluşup ülkeye dair meseleler hakkında konuşur. Ve bir kimse daha vardır ki, savaşla ilgili konulardan sorumludur. Sefer halleri ona havale olunmuştur. O, askerin sayısını ve bölüklerin miktarını krala bildirir. Kral, bir kaleyi kuşatmayı istediğinde yahut askerini bir ülkeye tayin etmeyi düşündüğünde, bu işi o

kimseye sipariş eder. Ve ferman, o adama verilir. O adam dahi kralın fermanını yürütür. Savaşla ilgili meselelerde, o yetkiliye danışılır. Herhangi bir kimse, o işlere karışmaz. Mutlaka ona danışılmaya ihtiyaç vardır. Bazı günler kralla o yetkili kimse yalnızca buluşup askerle ilgili işleri konuşarak değerlendirme yaparlar. Ve bir yetkili daha vardır ki, o yetkili taşra ile ilgili işlere, elçilere ve diğer gidip gelenlere kral adına cevap verir ve cevap alır. Ve bir başka yetkili de din işleriyle ilgili olarak görevlendirilmiştir. Ve bunda dört tane sır kâtibi vardır. O kâtipler, kralın ele geçirdiği ülkelerde her ne cereyan eder ise, onları yazıp kayda geçirmek için tayin olunmuştur. O bölgelerde olup biten her şey, onlardan sorulur. Her üç senede bir kral tarafından ve kralın fermanıyla adamlar tayin olunur. O kâtipler, vilayetlerde vuku bulan her olayı kayda geçirirler. Bu hususlarla ilgili sorulara bu kâtipler muhatap olurlar. Ve cevaplarını krala arz ederler” dedi. Ahmet Ağa “kralın kendi kendisinin veziri olduğuna şüphem kalmadı, şimdi anladım” dedi. Süleyman “kralın bu bahsi geçen görevlilerinin kanun hükmünü iyi bilir kimseler olması gerekir ki, bu hükümleri iyi icra edebilsinler. Bu sözü edilen yetkililer, savaş, barış ve hazine ile ilgili konularla, kanun hükümlerine dair hususlarda kendi aralarında devamlı surette fikir alış-verişi yapmak durumundadırlar. Ve bazı zamanlar on beş-on altı saat bir yere kapanıp memleket meseleleri hakkında yoğun bir şekilde çalışma yaparlar. Ve şayet gece vakti önemli meseleler için bir gayret gerekirse kralı uyandırırılar” dedi. Ahmet Ağa “bu kadarı fazla, ben buna inanmam. Bir kralı gece uyurken uykusundan kaldırmak hiç olur mu” dedi. Süleyman “bu durum bin kere gerçekleşmiştir. Ve kralın yanında bulunan adamlardan bir kaç, bir defasında bir kalenin kuşatılması sırasında bir gecenin içinde bir yetkilinin, beş kere kralın odasına girdiğini yemin ile nakletti” dedi. Ahmet Ağa “bu derece üstüne düştükten sonra, kralın her istediğini istediği gibi gerçekleştireceğine şaşırılmamak gerekir” dedi. Süleyman “kral ülkesinin sınır boylarında bulunan kalelerin hepsini yoklayıp keşfetmiştir. Ve kralın her ilim dalı hakkında bilgisi vardır. Ve her şeyi bilir. O kalelerin yerlerini, hendeklerini ve diğer tamir işlerini bizzat kendisi yapıp yeniler. Bundan başka on kadar şehrin planını çizip, imarını gerçekleştirmiştir. Ve o şehirlerin duvarlarına kendi ismini yazdırmıştır. Bundan başka iki yüz kadar şehrin hendeklerini ve diğer yerlerini elden geçirmiştir. Ve ellinin üzerinde yeni kale inşa etmiştir. Bunlar savaş yoluyla alınması asla kabil olmayacak derecede dayanıklı ve güçlü kalelerdir. En küçük kale bile Beç Kalesi’nden daha sağlam ve güçlüdür. Fransa’da bulunan şehir ve kaleleri övmek lazım gelse söz ile ifade etmeye çalışmak mümkün değildir. Ulaklık etmek maksadıyla o kaleleri ve şehirleri görmek için bu ülkeye giden bir adamın emeği ziyan olmaz.Varıp gördüğüne değer. Hususen büyük Paris dedikleri şehrin yakınında kralın özel bir sarayı vardır. Onun adına

Versailles derler. O derece büyük ve mükellef bir saraydır ki anlatılamaz. Dünyada onun benzeri bir saray olmadığından, akıl o sarayı kavrayamaz. Şimdi anlatayım desem yeri değildir. Zira o sarayın imarına yüz otuz bin kese akçe gitmiştir. Kralın atlarının bağlandığı ahırları öylesine mükelleftir ki, en büyük devletli bile öyle bir saraya sahip değildir. Ve bu sarayın bir merdiveni için dört yüz bin kuruş harcanmıştır. Ve yer altında bulunan kurşun su yollarına yirmi beş milyon akçe sarf edilmiştir. Sarayın her tarafı altın ışıklarla parlar. Ve içine yirmi bin kişiden fazla insan sığar. Ve bahçesinin etrafını bir kimse iki günde ancak dolaşabilir. Bu bahçeye av bahçesi derler. İçinde çeşit çeşit kuşlar bulunur. Şöyle ki, kral bu bahçeye çıkmak istediğinde, o dışarı çıkmadan önce bu mekânın içine çeşit çeşit kuşları salıverirler. Ve bundan başka, o bahçenin fiskiyeleri anlatılmayacak derecede tuhaftır. Bu fiskiyelerden çıkan sular, insan gövdesi kalınlığındadır. Bazıları birbirine kavuşup kemer şeklini alır. Bu kemerlerin altında insanlar dolaşır. Ve bazı ağaçlar vardır ki, her bir yaprağı bir fiskiye görünümündedir ve bu fiskiye yaprakların üstüne bakırdan yunus balıkları suretleri dizilmiştir. Ve bu yunus balıklarının ağızlarından, insan budu kalınlığında sular çıkar. Ve adı geçen havuzun beş yüz kadar fiskiyesi vardır. Sözü kısası o bahçenin güzelliği olduğu gibi beyan edilemez. Anlatılanlar olanın ancak bir kıratı mesabesinde” dedi. Ahmet Ağa “ya sen bu bahçeye nasıl girdin” dedi. Süleyman “sadece bir kere değil bin defa girdim. Ve sarayın odalarını gezmekle kalmayıp kralın has odalarına bile vararak onları dahi seyrettim. Fransa da âdet budur ki, misafirlere her şeyi gösterir, her şeyi anlatmaya çalışırlar. Özellikle giyimi Osmanlı giyimi olursa. Bu Müslümandır diye hiçbir şeyi göstermemek etmezler. Ve bunları göstermek ve asılları hakkında bilgi vermek için tutulmuş maaşlı adamları vardır. Kralın özel odalarında değerli ve itibar edilir şeyler bulunur ki, bakan kimselerin gözleri kamaşır. Şöyle ki bu odalar, gümüş aynalar ile süslenmiş olup buna benzer başka ufak tefek eşya ile donanmıştır. Ve bazı odalar lal, yakut, zümrüt ve elmas ile donanmıştır. Ve orada yer alan mermerden işlenmiş şekiller öylesine gerçeğe uygun gibidir ki, anlatılamaz. Ve adı geçen bahçenin içindeki bu heykeller, son derece sanatkârane yapılmıştır. Öyle heykeller vardır ki, onu gören gerçek bir adam zanneder” dedi. Ahmet Ağa “size o sarayı gezdiren görevli her halde size orayı bedava seyrettirmez. Sizden bir şey alması gerekir” dedi. Süleyman “bu sözü söylemenizden çok hoşlandım. Onlara hiçbir şey verilmediği gibi böyle bir şey teklif etmenin dahi hatırlarını kıracağı biline. Misafirden bir şey almak yasaktır. Zira kral, hizmetleri karşılığında görevlilere maaş verir. Kral, görevlilerin misafirlerden bir bedel aldıklarını duyarsa, onların işlerine derhal son verir. Ve bunun dışında devlet büyükleri, bu türden eşyaları görmek maksadıyla, kendi cinslerinden diğer devlet adamlarının evlerini ve saraylarını ziyaret ederler. Kendilerini gezdiren ve bu eşyaları

gösteren görevlilere herhangi bir şey vermek isteseler dahi veremezler. Zira bu, aralarında çok ayıp sayılır” dedi. Ahmet Ağa “gerçekten bu tuhaf şeydir. Misafire bu ölçüde saygı gösterilebileceğine inanmazdım” dedi. Süleyman “Fransa’da misafire o ölçüde saygı ve sevgi gösterirler ki, bir yabancı sokakta bir Fransızla kavga etse, bütün Fransızlar misafire sahip çıkarak ona yardım ederler. Bu gariple kavga edip, ona eziyet ediyorsun diye Fransızla çekişirler” dedi. Ahmet Ağa “bu tavır bende hayret uyandırdı. Zira bizim misafirlerimize böyle saygı gösterilmez” dedi. Süleyman “bu Müslüman kıyafetimle kral sarayından çıkmazdım. Ve kralın oğulları daima benim ülkem hakkında bana soru sorarlardı” dedi. Ahmet Ağa “şehzadeleri böylesine kolaylıkla görmek ve onlarla buluşmak mümkün müdür. Zira onların mevkileri hesaba katıldığında görüşmemek gerekir” dedi. Süleyman “Fransızların âdetleri, bizim âdetlerimize benzemez. Onların şehzadeleri, bizim şehzadelerimiz gibi sarayın içinde saklanmazlar. Onlar daha beşikte iken, yanlarında arkadaşlar ve hizmetçiler bulundurulur. Ve ilim ehli olarak yetişmeleri maksadıyla birçok yetkin hocalar tayin ederler ve her ilmi öğretirler” dedi. Ahmet Ağa “edep ve erkânı bunlara öğretirler. Ama tahta geçinceye kadar ne ile eğlenirler ve ömürleri ne ile geçer” dedi. Süleyman “o şehzadeler beş yaşına gelinceye kadar, hanım bakıcılar tayin edilir. O hanımlar beş yaşına kadar şehzadelere hizmet ederler. Bundan sonra onlara hizmet etmesi için erkek bakıcılar görevlendirilir. Lakin rütbenin iyisini ve büyüğünü hanımlara, küçüğünü beylere verirler. Ve belli başlı büyük adamlar dahi şehzadelerin yanına varıp konuşurlar. Bir kimse mani olmaz ve dışarıdan gelen elçilerin kralla buluştuktan sonra, şehzadelerle de buluşmalarında bir mani yoktur. Ve onların dadısı büyük hatundur. Şehzadelere, halkla ilgili meseleleri ve bir kral çocuğuna gerekecek bilgileri öğretirler ve gece gündüz hizmetinde olup onları eğlendirirler. Ve iyi şeyleri ve büyük işleri talim ettirirler. Adı geçen şehzadeler şayet on yaşında kral olurlarsa akıllı, tedbirli bir yetkin adamı yanlarında bulundurulur. Şehzadelere başka bir saray ve başka bir maiyet verirler. Ve türlü türlü hocalar tutarak yabancı lisanlar öğretirler. Ayrıca kâtipler verirler. Savaş ve geometri ilmine ilaveten diğer alanlarla ilgili bilgileri kazandırılır. Ve lalaları da onlara büyük adamlarla konuşup görüşmenin kurallarını öğretirler. Ve her vesileyle kralın sözü ve kararı gibi değerli bir şeyin olmadığını söylerler. Ve bir kral, düşmanına bile bir şey söylese, o sözün üzerinde durması beklenir. Haksız yere savaşmamak gerekir. Halkına karşı dikkatli olması ve halkının hakkını gözetmesi beklenir. Suçlunun hakkından gelip iyi olanın iyiliğini bilmek önemlidir. İyilik etme ve ihsan krallara yakışır. Suç sahibi kendi suçu dolayısıyla cezalandırılmış olur. Krallara yakışan iyilik ve ihsanda bulunmadır. Gerçekten de Fransa kralı, suçlu bir adam için ölüm emir vermez. Bu husus için kadılar tayin edilmiştir. Her şehirde onlar hükmederler. Lakin, yedi kadı

toplانیp da karar almadıkça, idam edilmeyi hak etmiş bir kimsenin katline hüküm veremezler. Ve bir kimsenin idam edilmesine yedi kadı hüküm verdikten sonra karar tekrar bu kadıların üstünde olan bir başka kadıya gelir. Bu kadı, adı geçen kimsenin ölüm kararına hüküm vermedikçe, onu katletmezler. Mesela İskenderiye kadısı, altı kadı ile birlikte bir adamın katline hükmetse, Mısır kadısının dahi altı kadı ile birlikte hükmetmesi gerekir. Zira dünyada ömür gibi aziz bir şey yoktur” dedi. Ahmet Ağa “bu iyi âdetler gayet uzun ıştır” dedi. Süleyman “bazı konularda bu kadar uzatmazlar. Mesela bir adam bir adamı yol üzerinde vurup katlettiği ve katilin de yakalandığı durumlarda, bu iş için tayin edilmiş kadılar, o yerde o suçluyu katlederler. Böyle olmayıp da başka sebepten cinayet işlenmiş olsa bile anlatıldığı üzere hüküm uygularlar. Ve bundan başka bir suçlu adamı katletmeye götürürken olagelmış şeydir. Yolda kral rast gelse, o adamın suçu affolunur. Zira Fransa’da meşhur sözdür. Kralın gözü her nereye bakarsa ihsanı oraya ulaşır. Ve çok kral görülmüştür ki, yolu üzerinde bulunan suçlunun suçu affolunmuştur. Zira suçlunun göz bağlayıcıla affolunması mümkün değildir. Bir kural daha vardır ki, Fransa kralı bir şehri fethettiği zaman o şehrin zindanında ne kadar suçlu adam varsa onları azat eder” dedi. Ahmet Ağa “Fransa kralı mürüvvet sahibi imiş” dedi. Süleyman “kendi kanunlarının dışındaki bir hükme rızası yoktur. Kral, bir kimsenin suçunu bizzat başısladığı durumlarda verdiği kararın kanun hükümlerine uygun olup olmadığını elbetteki kadılara sorar. Bir hoşca uğraşsınlar diye ferman eder. Hüküm arz olunduğu üzere görünür ise suçlunun affedilmesine ferman olunur. Değil ise hakkından gelinir” dedi. Ahmet Ağa “bu senin dediğin mümkün müdür. Kral, birinin suçunu affetme kararı verdiği halde şayet bu karar yerinde bulunmaz ise, yine de suçlunun hakkından gelinir ifadesini anlayamadım” dedi. Süleyman “mesela bir adam bir adamı katletse, katledilenin yerine onu katl etmek gerekir. Katleden ne kadar büyük adam olursa olsun ve katl olunan adam ne kadar aşağı mertebede bulunursa bulunsun, kanın bedeli kandır. Bir kimse kendi halinde iken bir adam onu öldürmeye çalışsa, o da canını kurtarmak için o adamı öldürse yahut bir adam istemeyerek, yanlışlıkla bir kimsenin canına kıymış bulursa, hüküm arz olunduğunda, kral suçu affedilsin diye ferman eder. O ferman, resmî olarak kayda geçer. O katil olan adamın bu suçu yanlışlıkla değil de, ihaneten gerçekleştirdiği anlaşılırsa, o kimseyi kral affettiği halde, yine de hakkından gelinir. Zira kralın verdiği aff hükmü şartlıdır. Ancak hata ile katl gerçekleşmiş ise affedilebilir. Eğer taammüden öldürmüş ise hakkından geline diye yazılı emir verir” dedi. Ahmet Ağa “kralın böyle hususları kendisinin araştırmayıp kadılara havale ettiğini anladım. Kadılar dahi soruşturma yapıp olup biteni hiç değiştirmeksizin krala arz ederler. Kralın maksadı, vuku bulmuş her şeyden haberdar olmaktır” dedi. Süleyman “bundan sonra size şehzadelerle ilgili

durumları anlatayım. Zira bundan önce huzurunuzda zikretmiştim. Şehzadelere, krallara cömertliğin yakıştığı öğretilir. Ayrıca kral, ülke ve halkla ilgili her türlü meseleyi bilmek ve halkın karşısına güler yüzlü çıkmak durumundadır. Kralların, ülke insanlarının sağladıkları yararı bilerek, onları övmesi beklenir. Zira kral, halktan birini yararlılığından dolayı övse, bu övülme; o kimsenin indinde bin kese altından daha makbul sayılır. Ve kral olanlara kötü şeyleri de söylemek düşer. Krallara gazap etmek ve darılmak düşmez. Zira kral, herkesten yüce olmakla beraber alçak gönüllüdür. Bir kimseye iltifat etmede ve diğer hususlarda alçak gönüllü davranır. Halkın malına dokunmayıp, haksız rızık peşinde koşmaz. Halka zulüm ve saldırıdan çekinir demek suretiyle şehzadelere daima nasihat ederler” dedi. Ahmet Ağa “bu dahi iyi şeydir. Ancak sair işlerde kendini tutmak mümkündür. Lakin kadın hususunda kendini zapt etmek güç değil midir” dedi. Süleyman dedi ki “ayinleri üzere Fransa kralının bir eşten çok kadını olmaz. Ve onu dahi bir kere nikâh ettikten sonra boşayıp terk edemez. Şu andaki Fransa kralının karısı yoktur. Zira o, karısı öldükten sonra bir başkasını almadı. O kadından bir şehzadesi dünyaya geldi. O şehzadeyi evlendirmiş idi. Onun dahi üç şehzadesi olup onun dahi eşi ölmüştür. O, hâlâ bekâr kalmıştır” dedi. Ahmet Ağa “haremden olup biten her şeyi, herkes bilir mi” dedi. Süleyman “Fransa’da harem yoktur. Hatta kralın sarayında bile yoktur. Ve onun yanında gece gündüz adamlar vardır. Asla تنها kalmaz. Ve onun yattığı odada bazı beyzadeler vardır. Beraber yatıp, beraber kalkıp, birlikte otururlar. Kralla görüşmek isteyen kimseler onu istedikleri zaman rahatlıkla görebilirler. Ziyaretçileri, sadece kral hastalandığında veya öldüğünde içeriye almazlar”. Ahmet Ağa “bu âdet Osmanlı âdetine uymaz. Osmanlı, bir padişahı bir sarayın içine koyar ve onun yanına kimse varmaya kadir olamaz” dedi. Süleyman “Fransa diyarında kralları her gün görürler. Lakin her adamı yanına yaklaştırmazlar. Meğer yetim veya garip ola” dedi. Ahmet Ağa “böyle olunca kral iltifatsız kalmaz mı” dedi. Süleyman “böyle olunca halk kralı hem çok sever, hem de çok rağbet eder. Ve her nerede karar eder ise yanında çok sayıda silahlı bekçiler bulundurur. Hatta özel odasında varıncaya kadar silahlı bekçiler beklerler. Her odanın kapısını tutarlar. İzin olmadıkça bir kimseyi koymazlar. Ve bir yere gittiği zaman beş altı bin silahlı ve kılıçlı yanından asla ayrılmazlar. Ve kral halka kendisini böylece sevdirir ve heybetli görünür” dedi. Ahmet Ağa “bu heybet ve bu büyüklük anlatılamaz. Lakin buna endam ve boy ister ki, bu debdebeye uysun. Şimdi acaba böyle kral var mıdır” dedi. Süleyman “hâlâ şimdi Fransa kralı olanın boy, akıl ve endam bakımından benzeri bir kral daha gelmemiştir. O ülkesinde olan uzun boylu adamların hepsinden daha uzun boyludur. Ve gerek şecaatte ve gerekse yararlılıkta eşi yoktur. Ve cömertliği dahi eskiden olduğu gibi yerindedir” dedi. Ahmet Ağa “kralı bu

kadar methettin. Ancak şehzadesi için dahi bir söz söylemek olmaz mı” dedi. Süleyman “size anlattığım kralın oğlu olan bir kimseyi artık anlatmak gerekmez” dedi. Ahmet Ağa “ya oğlunun şehzadeleri için ne dersin. Sana nasıl görünür. Üç şehzadenin hangisi kendisini halka daha çok sevdilir. Ve hangisi babası tahtına geçip karar eder. Zira bunun için her birinin etrafında, başka bir taraftar grubu toplanmış olabilir” dedi. Süleyman “hayır bu husus için o diyarda kavga olmaz. Ve onların bu hususta âdet ve kanunları vardır. Bir kimse o kanuna aykırı davranamaz. Zira böyle bir yerde üç kardeş şehzade olsa büyüğü hangisi ise tahta önce o nail olur. O ölmedikçe diğerine nöbet gelmez. Kanun hükümleri böyle olunca aralarında kavga olmaz. Ve şimdiki Fransa kralının bu kadar hükmü var iken, ben tahtı küçük oğluma teslim eyledim dese kadir olmaz. Kanunları gereği tahtı büyüğüne teslim eder. Ve şimdi Fransa kralı eşi hamile iken ölse, kendi kardeşleri olduğu halde onlardan birini kral yapmazlar. Kralın eşi, hamileliğini tamamlayıncaya kadar sabrederler. Eğer bir erkek çocuk dünyaya gelirse, onu kral yaparlar. Ve onun dahi evlatları o ölünce yerine kral olur. Kanunları böyle olduğundan Fransa’da taht için kavga olmaz” dedi. Ahmet Ağa “bu uygulamaları gıpta ile dinleyip, bu şeyleri bana söylediğinden dolayı dünyalar kadar memnun oldum. Ancak senden rica ederim. O diyarın hallerinden birkaç gün bana söyleyesin. Biz dahi vukuf tahsil edelim” dedi. Süleyman da “başım üstüne her ne zaman muradınız olursa naklederiz” diye cevap verdi.

حضرت بلکہ جملہ توابع لربلہ بنوب قصر العین دیکھ کر معلوم
اولاد محلہ وارو جملہ اتباعی ایلہ بر مقدار جبرید فصلی
ابروہ اوق و توفک تماشا سی تمام اولاد قد ز صکرہ
پاشا بی جلیل القدر حضرت بلکہ قلعہ طرفہ روانہ اولوب
اغالرین بعضی کس اغنامہ کین اکلمک نیتلہ اوتورون
قالدیله بود فصدیک بلوک اختیار کر دخی بش التی
بیک جند ایلہ ذوق ایروب اکلمک ایچون قصر العینہ
کلدیله پاشا اغالرینی اونزہ بولوب طرفین بر برینہ
عادت قدیم اورزہ غایت تعظیم و تکریم قلدیله
پاشا اغالرہ غیر کلمک اوزرہ مراد اندیلرہ ولیکن
بکله و اختیار لر بونلرک کتد و کتہ صرا و بر میوب ایقوی
اول کون باغچہ ده جملہ بریدہ قرار ایروب اوتوردیله
اول باغچہ نک جہیز اغالرین و سایر اشجار لرین و نازک

قوة ویاوزلق ایله مشهور ایکن و دریا پادشاه یوز
دیر ایکن حالاشده دوتما ده غوغا لر نه فرانجه نك
دوتما سنه فر شود و دره مدیر ● فرانجه پادشاه نك
صکره کورد و کم دوتما او چو زیوک قلبون این ●
ان کوچکی سکسان پاره طوب چکردی ● وان بویکی
یوز بکرمی پاره طوب چکردی ● و فرق الی پاره ●
قلیونلر ● دخی وارد که قرقر الیش پاره طوب چکر
بو کیلر اوق اولر و غدن کا هیجه بونلر ● خدمت
استانبوله کوندرلر ● بوزق ما عدا مار صلیه تعبیر
اولنفر فرانجه بالیسند بر قلعه وارد اول قلعه ●
تیمانده الی چکر ● کبی دو نامش حاضر دورور
و فرانجه دیار نك طش دکنزه دخی بویده کمیلر وار
حالا انکلوز و فلنک بود و لته و بو تار کی خبر

الدهولر سايماز ديديكه اينچون ايليز لره فرايجه نك انك
 كوچك كسي برقلعه كبي درجه خانه سي غايت چوقدر
 اول كيملك چود افلره پادشاه طرفدن فرمان اولنور
 جنك اندوكلر كبي كند و لر اولنج ويا كيملك غرقا
 اولنج دشمندن يوز چورمه لر اوليه اولنج اولور
 اولماز كبي بونلر قارشو فويه مز مكر كندي مندي
 بر بيوك كبي اوله بونيله كبي ايله طرابلوسده يوقدر
 بو كيملك غايت باوز و كسكين كيملك يالكر بر كبي سي
 بكمري كيملك اورته سنه كرسه البتده فرار انمز و بر
 كيملك چود اني كبي سني ويره ايله و يرو بخلاص
 اولجفين عقلي احاطه ايله كه كبي يه و يرمكه قاد
 اوله مرزا اولنج دو كوشور اينچون بو انه دكين
 فرايجه سفيسي النامشدر انكولوز و فلنك بوقدر

دیارک احوالندن بر قاج کون بکاسویکیه ن
بز دجی و قوف تحصیل ابره تم لیماز دخی باشم اوسته
هنه زمان مرادیکز اولدر اینه
نقل ایررز دیوجواب
ایله

نفي سي تخته اول نایل اولور اول اولدر که برینه
 دخی نوبت کلن عادت قانونلری بویله اولیجی
 مابینلرند غوغا اولمز • وشد کی فرانجه پادشا^{هنگ}
 بو قدر حکمی وار ایکن بن حقی کوچک اوغله تسلیم
 ایهم دیسه قادر اولمز قانونلری اوزره حقی
 بویکه تسلیم ایدرلر • وشد کی فرانجه پادشاهی
 اولسه فرزاندلری وار ایکن خاتونی حامده قالسه
 حملین وضع ابرنجه صبر ایدرلر اکرا اولادی ارکک
 کلورسه برینه اونی پادشاه ایدرلر و اوتک دفر
 اولادلری برینه پادشاه اولور قانونلری بویله
 اولمغله فرانجه دیارنده بونک ایچون غوغا اولمز
 احمدغا بویکه پسند ایروب بوشیلر بکاسو بدگگدن
 دنیا ل قدر خط ایهم ایچن سندن رجا ایهم اول

